

UNIVERSITY OF HELSINKI

<https://helda.helsinki.fi>

Helda

Lesken elämänpiiri

Koskimäki, Tiina

2010

Koskimäki, T 2010, 'Lesken elämänpiiri', Helsingin yliopisto, Lahti. <
<http://hdl.handle.net/10138/232406> >

<http://hdl.handle.net/10138/232406>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

LESKEN ELÄMÄNPIIRI

Tiina Koskimäki

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma

Päijät-Hämeen ja
Itä-Uudenmaan sosiaalialan
osaamiskeskus Verso 2010

**Päijät-Hämeen ja
Itä-Uudenmaan sosiaalialan
osaamiskeskus**

Päijät-Hämeen ja Itä-Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus Verso 2010
Saimaankatu 11, 15140 Lahti

ISBN 978-952-10-4818-0
M&P Paino, Lahti 2010
Kannen suunnittelu: Vinjetti Ky Antti Tapola
Sivuntaitto: Sari Ruuhiala

Sisällysluettelo

ESIPUHE	3
1. JOHDANTO	4
2. LESKEKSI JÄÄMINEN ELÄMÄN MUUTOKSENA	6
2.1 TERVEYS	6
2.2 SOSIOEKONOMINEN ASEMA JA MATERIAALISET RESURSSIT	7
2.3 SOSIAALISET VERKOSTOT JA NIISTÄ SAATU TUKE	8
2.4 MUUTOKSET SOSIAALISISSA VERKOSTOISSA	10
2.5 NAISEN ROOLIT ELÄMÄNKAAREN ERI VAIHEISSA	12
2.6 ROOLIT JA IDENTITEETTI	13
3. ELÄMÄNPIIRI	16
3.1 ELÄMÄNPIIRI TUTKIMUSKOhteena	16
3.2 ELÄMÄNPIIRI AIKAISEMMASSA GERONTOLOGISESSA TUTKIMUKSESSA	18
3.3 ERONTEKO LÄHIKÄSITTEISIIN	21
4. TUTKIMUSASETELMA	24
4.1 ALUSTAVAT TUTKIMUSKYSYMYKSET	24
4.2 TUTKIMUSAINEISTO	25
4.3 TUTKIMUSMENETELMÄT	26
5. LÖYTÖRETKELLÄ AINEISTOSSA – AINEISTOLÄHTÖINEN LÄHESTYMISTAPA	30
5.1 ESIYMMÄRRYSTÄ AINEISTOSTA	30
5.1.1 Siviilisäätö vuonna 2002 ja 2005	31
5.1.2 Kyselyihin vastanneet ja kato	32
5.1.3 Siviilisäädystä tapahtuneet muutokset	33
5.1.4 Ikä leskeksi jäädessä	33
5.1.5 Sosioekonominen asema	34
5.2 MERKINTÖJÄ MATKAPÄIVÄKIRJASTA	36
5.2.1 Asuminen ja muutokset asumisessa	37
5.2.2 Subjekttiivinen terveys	39
5.2.3 Huolen- ja ilonaiheet	40
5.2.4 Ajatuksia iästä ja vanhuudesta	41
5.2.5 Auton käyttö	41

5.3 RETKEN PÄÄTTEEKSI: ELÄMÄNPIIRIN ULOTTUVUUDET JA LOPULLISET TUTKIMUSKYSYMYKSET	42
6. ELÄMÄNPIIRI YKSILÖN JA YMPÄRISTÖN SUHTEENA	45
6.1 FYYSINEN ELÄMÄNPIIRI	45
6.1.1 Taajamien suosio asuinalueina – tyytyväiset muuttajat	45
6.1.2 Koti muuttuu tarpeiden mukaan	49
6.1.3 Tulevaisuuden asuminen	51
6.1.4 Liikkumismahdollisuudet lähiympäristössä	52
6.1.5 Arvioita fyysisen elämänpiirin toimivuudesta	55
6.2 SOSIAALINEN ELÄMÄNPIIRI	55
6.2.1 Sosiaaliset suhteet ja läheisiltä saatava tuki	56
6.2.2 Läheisyyttä ja kumppanuutta LAT-suhteessa	59
6.2.3 Lisäavun ja -tuen tarve	60
6.2.4 Lesket avun ja tuen antajina	61
6.2.5 Ongelmana yksinäisyys	63
6.2.6 Sosiaalinen elämänpiiri murroksessa	65
6.3 TOIMINNALLINEN ELÄMÄNPIIRI	66
6.3.1 Suosikkiharrasteet löytyvät kotipiiristä	66
6.3.2 Harrastaminen kotona – viihdytäänkö vai vetäydytäänkö?	68
6.3.3 Harrastusmaailmat	74
6.3.4 Kiire ja hoppu vai tekemisen loppu?	78
6.3.5 Luopumista vai uuden löytämistä?	79
6.3.6 Tekemistä ja toimintaa luopumisen ja vetäytymisen sijaan	80
7. ERILAISTA ELÄMÄKERTATUTKIMUSTA: KYSELYLOMAKKEET IKKUNANA ARKEEN JA ELÄMÄNPIIRIIN	81
8. JOHTOPÄÄTÖKSET	88
LÄHTEET	93
LIITTEET	101

ESIPUHE

Tämä Tiina Koskimäen (o.s. Tapanila) Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitokselle (nykyiselle sosiaalitieteiden laitokselle) tekemä tutkimus palkittiin VII gerontologiapäivillä maan parhaana gerontologisena pro gradu -tutkielmana. Sen kanssa palkinnosta oli kilpailemassa useisiin eri tieteisiin viimeisten kolmen vuoden aikana tehtyjä opinnäytetöitä.

Palkinto oli ansaittu – niin omintakeinen, varmaotteinen ja tyylikäs tutkimus on. Siinä sovelletaan laadulliselle tutkimukselle tyypillistä ”aineistolähtöisyyttä” kyselyaineistoon todellista tutkijan mielikuvitusta osoittaen. Tutkimuksessa kehitellään elämänpiirin käsitettä, joka kiinnittyy toisaalta sosiaalitieteellisen hyvinvointitutkimuksen ja vanhenemisen tutkimuksen käsitteistöön ja teorianmuodotukseen, toisaalta taas arkielämään ja käytäntöön. Hyvin voitaisiin käytännön vanhustyössäkin ottaa tavoitteeksi se, että elämänpiiri ei suuremmin kavennu leskeksi jäämisen tapaisten elämänmuutosten seurauksena tai muuten vain vanhetessa. Voitaisiin myös mitata, miten tässä tavoitteessa onnistutaan. Tiina Koskimäki on tehnyt päätelmiä vertaamalla leskeksi jääneitä naisia samanikäisiin parisuhteessa eläviin naisiin. Oli perusteltua tutkia juuri naisia, sillä leskeksi jääminen on heillä paljon todennäköisempää kuin miehillä. Ikihyvä Päijät-Häme -hankkeen aineistojen täydentyessä avautuu tulevaisuudessa mahdollisuuksia myös miesleskien tutkimiseen ja samalla aitoon, samojen ihmisten elämäntulkua koskevaan seurantaan.

Antti Karisto

1. JOHDANTO

Koska olimme vahvoja yhdessä, minun tulee olla vahva nyt yksin.
Kun et ole nyt tukenani, minun on selvitettävä yksin.
Tuska on käynyt siedettäväksi, mutta suru on vielä jäljellä.
Sen en haluakaan lähtevän pois, siitä saan nyt voimaa uudella tavalla.
Ystäväni valitsen tarkkaan.
Nostan pääni pystyyn ja uskon, että ympärilleni hahmottuu uusi maailma,
ei tietenkään sellainen kuin ennen, mutta silti hyvä. (Lehmusvaara 1995, 32.)

Jokaisen elämään kuuluu syntyminen ja kuoleminen, ja miltei jokainen kohtaa elämänsä aikana läheisen ihmisen menetyksen kuoleman kautta. Puolison kuolema on elämäntapahtuma, joka muokkaa leskeksi jääneen arkea monin tavoin. Jo ilmaisuna leskeksi jääminen kuvastaa menetystä. Leskeksi jääminen, ei tulla, jääminen yksin tai ainakin ilman kumppania. Lesken elämä ei näydy yhteiskunnassamme tavoiteltavana tai mielekkäänä. Onkin ymmärrettävää, etteivät monet lesket miellä leskeyttä osaksi omaa identiteettiään tai esimerkiksi halua itseään kutsuttavan leskeksi (DeMichele 2009; Silverman 1987, 182). Kuten yllä olevasta lesken omaelämäkirjoituksesta käy ilmi, ei elämä ole sellaista kuin ennen, mutta se voi silti olla hyvää elämää, kaikesta koetusta huolimatta ja juuri sen vuoksi.

Leskeytyminen merkitsee suurta muutosta yksin jääneelle aviopuolisolle, ja uusi elämäntilanne saattaa erota monin tavoin entisestä. Leskeksi jääminen voi merkitä pitkän ja syvän kumppanuussuhteen tai esimerkiksi raskaan omaishoitosuhteen päättymistä, onnellisen tai onnettoman avioliiton päätöstä, muutoksia sosiaalisissa suhteissa, ehkä ystäväpiiriin uudelleen muotoutumista, taloudellisen vastuun kantamista yksin sekä esimerkiksi muutoksia vanhemmuudessa, seksuaalisuuden kokemisessa ja yleensäkin koko arjen jakamisessa. Muutos on mullistava, ja monista olosuhteista kuten leskeksi jäämisen ajankohdasta, lasten iästä, sosiaalisista suhteista ja omista selviytymiskeinoista riippuen puolison menettämisellä on erilaisia vaikutuksia yksilön elämään ja sen eri osa-alueille.

Kriisiteorian (ks. esim. Cullberg 1977) mukaan läheisen kuolema tai jokin muu psyykinen kriisi etenee vaiheittain alkaen sokkivaiheesta siirtyen reaktiovaiheen ja läpityöskentelyvaiheen kautta lopulta uudelleen suuntautumisen vaiheeseen, joka merkitsee toipumista kriisistä. Toipumisesta huolimatta koettu kriisi ja siitä selviytyminen tulevat aina olemaan osa elämää, ja ne voivat saada uusia merkityksiä tulevissa elämänvaiheissa. Kriisiteoria kuvaa ensimmäisiä viikkoja, kuukausia ja vuosia kriisin puhkeamisen jälkeen, kriisin aiheuttamia oireita ja reaktioita sekä coping-keinoja, joiden avulla ihmiset käsittelevät stressitilanteita ja niistä aiheutuvia tunteita (copingista ks. esim. Saarenheimo & Suutama 1998, 454–457). Vaikka osa tutkimistani leskistä elää vielä niin kutsuttua suruaikaa, paikannan tutkimukseni uudelleen suuntautumisen vaiheeseen ja pohdin leskeksi jäämisen pidempiaikaisia vaikutuksia: Millä elämänalueilla tapahtuu suuria mullistuksia? Entä mitkä säilyvät ennallaan?

Leskeksi jäämisen tragediaa unohtamatta käännän katseen tutkimuksessani kohti tulevaisuutta ja sen tuomia mahdollisuuksia. Menetyksen mukanaan tuomat muutokset voivat avata elämään myös uusia ulottuvuuksia sen sijaan, että ne vain supistaisivat elämänpiiriä tai nakertaisivat elämänlaatua. Toisin kuin useat leskeytymistä käsittelevät psykologiset ja psykiatriset tutkimukset, olen kiinnostunut emotionaalisten vaikutusten sijaan leskeksi jäämisen sosiaalisista vaikutuksista. Tällaisia ovat muutokset sosiaalisissa suhteissa ja arkielämän vietoissa harrastusten ja arkiaskareiden parissa.

Tutkimusaineistona käytän Ikihyvä Päijät-Häme -seurantatutkimusaineistoa vuosilta 2002 ja 2005. Tutkin aineiston kahta vanhinta syntymäkohorttia, vuosina 1926–30 ja 1936–40 syntyneitä. Seurantaan osallistuneen nuorimman kohortin, vuosina 1946–50 syntyneet, jätän tarkasteluni ulkopuolelle, sillä leskeksi jääminen on heidän kohdallaan vielä suhteellisen harvinaista. Tutkimuksessani keskityn siis kuusi- ja seitsemänkymmppisiin, keski-ään ylittäneisiin naisleskiin. Miesleskiä on tutkittu naisleskiä vähemmän, mutta rajaan heidät tutkimukseni ulkopuolelle, koska miesleskiä on käyttämässäni aineistossa erittäin vähän, vain noin viisi prosenttia miespuolisista vastaajista (noin 30 vastaajaa 630 joukossa). Naisleskien vastaava osuus on melkein 30 prosenttia (noin 200 vastaajaa 700 joukossa). Naisleskien sekä absoluuttisesti suurempaa määrää että suhteellista osuutta selittävät naisten miehiä korkeampi keskimääräinen elinikä sekä se, että miehillä on naisia useammin itseään nuorempi puoliso.

Lähestyn aikaisempaa tutkimuskirjallisuutta sekä käytössäni olevaa laajaa aineistoa mielessäni seuraava kysymys: minkälaisia muutoksia leskeksi jääminen tuo lesken elämänpiiriin? Muutokset voivat tarkoittaa niin elämänpiirin kaventumista kuin sen laajenemista. Olen kiinnostunut hahmottamaan ikääntyvien ja iäkkäiden leskien elämää kotona ja kodin ulkopuolella. Kysyn, keskittyykö elämä aikaisempaa enemmän kotiin ja sen lähiympäristöön vai myös laajemmin harrastusten ja sosiaalisten suhteiden pariin kodin ulkopuolella.

Kiinnostuksen kohteena on ikääntyvän ihmisen suhde ympäristöönsä, jota olen päätenyt hahmottamaan elämänpiirin käsitteen avulla. Määrittelen tämän keskeisen käsitteen tutkielman kolmannessa luvussa, mutta lopullisen sisältönsä se saa vasta tutustuttuani tarkemmin käyttämäni aineistoon. Neljännessä luvussa esittelen alustavat tutkimuskysymykset, käyttämäni aineiston sekä tutkimusmenetelmät, joista keskeisimpänä pidän aineistolähtöistä tapaa lähestyä määrällistä aineistoa. Alustavia tuloksia käsittelen viidennessä luvussa, jossa teen löytöretken aineistoon ja tarkennan sen perusteella käyttämäni elämänpiirin käsitettä sekä tutkimuskysymyksiäni. Kuidennesta luvusta löytyvät tutkimuksen päätulokset, joista keskeisimmät kertaan seitsemännessä luvussa, jossa nostan esiin myös yksittäisen yksilön näkökulman ja ainutkertaiset kokemukset. Viimeisessä luvussa pohdin metodologisia valintojani, tutkimustulosten merkittävyyttä ja mahdollisia jatkotutkimustarpeita. Aloitan luomalla katsauksen aikaisempaan leskitutkimukseen.

2. LESKEKSI JÄÄMINEN ELÄMÄN MUUTOKSENA

Puolison kuolema merkitsee leskeksi jääneelle arjen sisältöjen ja omien arvojen uudelleen puntaroinnista. Fyysisen tai psyykkisen toimintakyvyn madaltuessa iän myötä on arjen järjestämistä mietittävä uudelleen: mihin kykenen itse, missä asioissa tarvitsen apua, entä mitä asioita haluan kuuluvan arkeeni? Puolison vielä eläessä asioita tehtiin ja hoidettiin yhdessä. Nyt niistä on selvittävä itsenäisesti tai pyydyttävä apua joltakulta toiselta. Puolison kuolema muuttaa elämää niin kotona kuin sen ulkopuolellakin. Esimerkiksi monet sosiaaliset suhteet ovat ehkä olleet puolison kanssa yhteisesti jaettuina tai sellaisia, jotka riippuivat tämän ylläpitämisestä kontakteista. Sosiaalinen kanssakäyminen saattaa vaikeutua silloin, kun oletusarvona on osallistuminen pariskuntana. Osa sosiaalisista suhteista ehkä kuihtuu tai kariutuu toisten tullessa entistä tärkeämmiksi ja tiiviimmiksi. Leskien sosiaaliset suhteet, niissä tapahtuneet muutokset ja leskien käyttämät tukiverkostot ovat olleet yksi leskitutkimusten suosituimmista aiheista (esim. Utz ym. 2002; Hollstein 2002; Anderson 1987).

Tässä luvussa keskityn etenkin leskeksi jäämisen vaikutuksiin sosiaalisissa suhteissa. Sosiaalisiin verkostoihin kietoutuvat niin niistä saatu emotionaalinen ja instrumentaalinen tuki kuin myös ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa muokkautuvat roolit. Sosiaalisten suhteiden muuntumista eri elämänvaiheissa muuttuvat myös ihmisen roolit ja niihin kohdistuvat odotukset. Aluksi kartoitan kuitenkin lyhyesti muita yleisiä leskitutkimusten aiheita, joihin kuuluvat terveydessä tapahtuvat muutokset ja leskien sosioekonominen asema. Pohdin seuraavissa alaluvuissa myös aikaisemman tutkimuksen suhdetta omiin tutkimuksellisiin kiinnostuksen kohteisiin.

2.1 TERVEYS

Siviilisäätiryhmien väliset kuolleisuuserot ovat viime vuosikymmenten aikana huolestuttavasti kasvaneet. Naisleskien ja naimisissa olevien naisten väliset kuolleisuuserot koskevat kuitenkin lähinnä keski-ikäisiä, sillä leskeytymisen vuoksi kohonnut kuolleisuuden riski pienenee ikäännyessä. Eroja kuolleisuudessa on tuskin ollenkaan, kun verrataan keskenään eläkeiän saavuttaneita naisia. (Koskinen ym. 1999, 2–8.) Ranskalaisen seurantalutkimuksen mukaan pitkäaikaiset terveysongelmat ja krooniset sairaudet eivät lisääny leskeksi jäämisen seurauksena, eivätkä lesket itse arvioi terveyttään sen huonommaksi kuin muutkaan (Delbés & Gaymu 2002, 888–889).

Elina Nihtilä ja Pekka Martikainen ovat tutkineet yli 65-vuotiaiden suomalaisten laitoshoitoon joutumisen riskiä rekisteripohjaisen seuranta-aineiston avulla, joka ulottuu vuodesta 1998 vuoteen 2002. Tutkimuksesta selviää, että laitoshoitoon joutumisen riski on suurempi leskillä kuin parisuhteessa elävillä. Erityisen korkea riski on vasta leskeksi jääneillä, ja riskialtteinta aikaa on ensimmäinen kuukausi puolison kuoleman jälkeen. Laitoshoitoon joutumisen riski laskee tämän jälkeen tasaisesti, mutta se jää kuitenkin korkeammalle tasolle kuin parisuhteessa elävillä. Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu korkean sosioekonomisen aseman pienentävän kuolleisuuden riskiä. Korkealla sosioekonomisella asemalla, eli tässä tapauksessa käytettävissä olevilla tuloilla ja koulutuksella, ei kuitenkaan todettu olevan samanlaista ehkäisevää vaikutusta leskien laitoshoitoon joutumiselle. (Nihtilä & Martikainen 2008, 1228–1234.)

Laitoshoitoon joutumisen riskin kasvun taustalla on todennäköisesti surun aiheuttama emotionaalinen stressi, joka on voimakkaimmillaan heti läheisen kuoleman jälkeen. Lesken terveys saattaa huonontua madaltuneen immuniteetin sekä muiden oireiden kuten masentuneisuuden, ruokahaluttomuuden

tai unettomuuden vuoksi. Lisäksi laitoshoitoon joutumisen riskiä kasvattavat sosiaalisessa ja instrumentaalisessa tuessa tapahtuvat muutokset, jotka ulottuvat suruaikaa pidemmälle. (Nihtilä & Martikainen 2008, 1232.) Puolisot ovat yhdessä eläessään voineet tukea toinen toistaan ja paikata heikkouksiaan, mikä lykkää tarvetta turvautua ulkopuoliseen apuun. Iso-Britanniassa tehdyssä tutkimuksessa selvisi, että palvelutalossa tai vanhainkodissa asuminen yleistyy voimakkaasti 80 ikävuo- den jälkeen, mutta leskien asuminen laitoksessa on iästä riippumatta kolme kertaa niin yleistä kuin naimisissa olevilla. Vielä tätäkin yleisempää laitoksessa asuminen on naimattomilla, mikä vahvistaa sukulaisuussuhteiden suuren merkityksen kotona asumisen mahdollistajana. (Arber 2006, 71–73.)

2.2 SOSIOEKONOMINEN ASEMA JA MATERIAALISET RESURSSIT

Tilastokeskus määrittelee henkilön sosioekonomisen aseman tämän pääasiallisen toiminnan, ammatin, ammattiaseman sekä toimialan perusteella, jolloin luokituksen pääryhmiksi muodostuvat yrittäjät, ylempät toimihenkilöt, alemmat toimihenkilöt, työntekijät, opiskelijat, eläkeläiset ja muut (Tilastokeskus 2009a). Tutkimuksissa sosioekonomisen aseman mittareina käytetään lisäksi koulutusta ja tulotasoa. Käytetystä mittarista riippuen voidaan puhua esimerkiksi keski- tai työväenluokkaisista, köyhyysrajan ylä- tai alapuolella elävistä, korkean tai matalan koulutustason omaavista, tai yksinkertaisesti kuvata sosioekonomista asemaa korkeaksi tai matalaksi. Joskus myös vastaajan subjektiivinen arvio voi antaa absoluuttisiin mittareihin verrattuna erilaista, mutta kiinnostavaa tietoa. Seuraavassa esittelen muutamia tutkimuksia ja tutkimustuloksia siviilisäätyn välisistä sosioekonomista eroista. Tilastokeskuksen määritelmästä poiketen sosioekonomista asemaa kuvataan niissä luokkakäsitteillä ja erilaisten materiaalien resurssien omistamisella. Omassa tutkimuksessani kuvaan vastaajien sosioekonomista asemaa niin tämän subjektiiviset arviot huomioiden kuin myös esimerkiksi koulutus- ja ammattiasemaa ja materiaalisia resursseja tarkastellen.

Siviilisäätiryhmien välisiä sosioekonomisia eroja tutkittaessa sukupuolella on olennainen merkitys. Miehillä työväenluokkaan (Tilastokeskuksen määritelmän mukaan työntekijöihin) kuulumisen on yhteydessä muita miehiä alhaisempaan elinajanodotteeseen, kun taas naisilla samanlaista ammattiasemaan perustuvaa eroa ei ole nähtävissä. Koska työväenluokkaan kuuluvat miehet menehtyvät muita miehiä nuorempina ja ovat useimmin naimisissa samaan ammattiasemaan kuuluvien naisten kanssa, on naisleskien joukossa suhteellisesti enemmän työväenluokkaan kuuluvia kuin väestössä keskimäärin. Korkealla sosioekonomisella asemalla ja sen tuomilla resursseilla on puolestaan havaittu olevan vaikutusta muun muassa sosiaalisten verkostojen muodostumiseen moninaisemmiksi, mikä käsittää perhettä ja sukua laajempia verkostoja. (Scott & Wenger 1995.)

Edelliset tulokset ovat Iso-Britanniassa tehdystä tutkimuksesta, mutta oletan, että sosioekonomisella asemalla on vastaavaa merkitystä myös omassa aineistossani. Keski-ikäisten työntekijämiesten ylikuolleisuudesta voin päätellä, että varhaisvanhuutta elävien naisleskien puolisoista moni on todennäköisesti ollut ammattiasemaltaan työntekijä, ja siten myös leskien sosioekonominen asema saattaa olla keskimäärin alhaisempi verrattuna avo- tai avioliitossa oleviin naisiin. Sosioekonomiset erot näkyvät todennäköisesti myös käytettävissä olevia tuloja verrattaessa, sillä yksin asuvien iäkkäiden naisleskien tulotason on osoitettu jäävän alle samanikäisen väestön keskimääräisen tulotason, kun verrataan kulutusyksikkökohtaisia käytettävissä olevia tuloja. Suomalaisen väitöskirjatutkimuksen mukaan jopa neljä viidestä yli 60-vuotiaasta naisleskestä jää keskittason alapuolelle tuloja verrattaessa. (Tuominen 1994, 191–197.) Leskeytymisestä johtuva tulotason aleneminen on naisilla lisäksi jyrkempää miesleskiin verrattuna, mikä johtuu miesten keskimäärin suuremmasta työuraan perustuvasta eläkekertymästä (Delbés & Gaymu 2002, 890).

Iso-Britanniassa tehdyn laajan kyselyn pohjalta on tutkittu nykyisen siviilisäädyn ja parisuhdehistorian vaikutuksia ikääntyvien miesten ja naisten käytettävissä oleviin materiaalsiin resursseihin ja sosiaaliseen kanssakäymiseen (Arber ym. 2003). Naimisissa olevat iäkkäät miehet ovat monessa suhteessa etuoikeutettuja naisiin nähden, sillä useimmiten he kuuluvat vähintään keskituloisiin, omistavat asuntonsa ja auton sekä ovat tiiviissä kanssakäymisessä sukulaisten ja ystävien kanssa. Naimisissa olevat naiset eivät sinänsä eroa näissä suhteissa naimisissa olevista miehistä, mutta heitä on vanhimmissa ikäluokissa miehiin verrattuna paljon vähemmän. Vanhimmissa ikäryhmissä suurin osa miehistä on naimisissa, kun taas naisista valtaosa on leskiä. Esimerkiksi vuonna 2008 kaksi kolmesta 75 vuotta täyttäneestä suomalaismiehestä oli naimisissa, naisista vain joka neljäs. Leskiä miehistä oli joka viides, naisista enemmän kuin puolet. (Tilastokeskus 2009b.)

Naislesket ovat miesleskiä useammin pienituloisia tai köyhiä, eikä heillä ole yleensä autoa käytössään. Autottomuus liittyy niin naisten matalampaan tulotasoon kuin myös siihen, että vanhimmissa ikäluokissa naisilla on harvemmin ajokortti tai siitä luovutaan samankuntoisia miehiä herkemmin. Edellä mainitussa brittitutkimuksessa (Arber ym. 2003) selvisi, että auton omistaminen yhdistettynä hyvään toimintakykyyn tukee sosiaalisten kontaktien ylläpitoa etenkin kyläilyn näkökulmasta. Erot auton omistamisessa ja käytössä tulevat tulevaisuudessa hälvemään, sillä nuoremmassa ikäryhmissä naisten autolla ajo on yleisempää. (Arber ym. 2003, 153–163, ks. myös Siren 2005.) Auton käyttömahdollisuuksilla on erilaiset seuraukset asuinalueesta riippuen. Kaupungissa asuvat kärsivät autottomuudesta maaseudulla tai haja-asutusalueella asuvia vähemmän, sillä heillä on paremmat mahdollisuudet julkisen liikenteen hyödyntämiseen.

Sekä mies- että naislesket asuvat naimisissa olevia useammin vuokralla, mikä viittaa siihen, että leskeksi jäätyä on omistusasunnosta haluttu tai jouduttu luopumaan. Syinä voivat olla esimerkiksi halu muuttaa lähemmäksi lapsia tai heikentynyt kyky huolehtia yksin esimerkiksi omakotitalosta lämmityksineen ja kunnostustoineen, mikä vaatii sekä hyvää taloudellista tilannetta että riittävää fyysistä kuntoa. (Arber ym. 2003, 154–156.) Naisleskien vuokralla asumisen yleisyyttä selittää luultavasti myös heidän keskimääräistä alhaisempi sosioekonominen asemansa.

Kuten esittelemissäni tutkimuksissa selvisi, on leskien ja parisuhteessa elävien välillä sosioekonomisia eroja parisuhteessa elävien hyväksi. Materiaalisten resurssien osalta naiset ovat miehiä heikommassa asemassa. Sosioekonominen asema on siksi otettava huomioon ainakin osassa tutkimukseni tarkasteluissa.

2.3 SOSIAALISET VERKOSTOT JA NIISTÄ SAATU TUKI

Päinvastoin kuin materiaalien resurssien kohdalla, ovat naiset miehiä vahvemmillä mitattaessa sosiaalisten suhteiden tiivyyttä ja määrää. Naisille siviilisäädyllä ei ole sosiaalisten suhteiden kannalta yhtä ratkaisevaa merkitystä kuin miehille, joista naimattomat erottuvat muita vähäisemmällä sosiaalisilla kontakteillaan (Arber ym. 2003). Edellä esitetty väite on peräisin brittiläisestä tutkimuksesta, jossa sosiaalista kanssakäymistä mitattiin sen mukaan, kuinka usein vastaajat vastavuoroisesti kyläilivät sukulaisten ja ystävien luona. Kyläily saattaa kuitenkin olla enemmän naisten suosima tapa pitää yllä sosiaalisia suhteitaan, kun taas miesten välinen kanssakäyminen painottuu ehkä useammin julkiseen sfääriin ja erilaisten harrastusten ympärille, jotka eivät sijoitu kotiympäristöön (Davidson ym. 2003). Avioliitossa elävien pariskuntien kotiympäristöön sijoituvista sosiaalisista kontakteista huolehtii todennäköisemmin nainen, mikä selittää naimisissa

olevien miesten muita miehiä aktiivisempia kotiympäristöön sijoittuvia sosiaalisia kontakteja (Arber ym. 2003, 154–161; Scott & Wenger 1995, 169–170). Näin ollen leskeksi jääneellä naisella on ainakin osittain paremmat mahdollisuudet säilyttää vanhat sosiaaliset kontaktinsa verrattuna miesleskiin, jotka ovat riippuvaisempia puolisonsa ylläpitämistä yhteyksistä ystäviin ja sukulaisiin. Voidaan sanoa, että miesten naisia lyhempi elinajanodote paradoksaalisesti suojaa naimisissa olevia miehiä vanhuudessa koetulta yksinäisyydeltä ja ulkopuoliseen apuun turvautumiselta, samoin kuin se, että miehet ovat useammin puolisoaan vanhempia kuin nuorempia. Puolisolta saatu tuki ja apu on yleisin iäkkäiden raportoima saadun avun muoto lapsilta saadun avun tullessa toisena. Puolison kuoltua lapsista tulee useimmiten leskeksi jääneen naisen sosiaalisen verkoston keskipiste. Lapsettomat yksinasuvat saavat vastaavasti apua ja tukea yleisimmin sisaruksilta tai muilta sukulaisilta sekä ystäviltä ja naapureilta. Apuun turvautumisesta kysyttäessä suuri osa vanhuksista kuitenkin luottaa lähinnä omaan itsenäiseen selviytymiseensä. Näin tekevät etenkin naiset siviilisäädystä riippumatta. (Scott & Wenger 1995, 160, 169–171.) Miehet voinevat useammin luottaa puolisonsa tukeen, kun taas naiset näyttävät turvautuvan enemmän omiin voimavaroihinsa läpi elämän. Koska naiset elävät miehiä keskimäärin vanhemmiksi, ovat he ehkä miehiä todennäköisemmin myös valmistautuneet yksin jäämisen mahdollisuuteen.

Perheenjäsenet nähdään tärkeiksi käytännöllisen tuen antajiksi leskille, kuten edellä kävi ilmi. Leskien suhteet lapsiinsa ja heidän perheisiinsä ovat aikaisemman tutkimuksen mukaan jopa hieman tiiviimmät kuin aviopareilla, ja apua saadaan enemmän. Tuki on useimmiten vastavuoroista, mutta sen ollessa yksisuuntaista ovat kuusikymppiset naislesket useammin lastensa auttajia kuin itse autettavina. Seitsemänkymppisillä leskillä suhteet ovat jo kääntyneet vastakkaisiksi, mutta pariskunnat sen sijaan ovat vielä tässäkin iässä suuremmassa määrin auttajien kuin autettavien roolissa. (Delbés & Gaymu 2002, 889–894.)

Tiivis tuki on tarpeen vaikeimpana aikana puolison kuoleman jälkeen, mutta pitkään jatkessaan perheenjäsenten antama tuki ei välttämättä ehkäise lesken kokemaa yksinäisyyttä tai vahvista hänen autonomiaansa. Sen sijaan ystäviltä saatu tuki on oleellinen juuri seuran tarjoamisen ja yksinäisyyden torjumisen kannalta. Tämän on arveltu johtuvan eroista perheeltä ja ystäviltä saadun tuen moraalisisessa velvoittavuudessa. Leski saattaa kokea aiheuttavansa taakkaa läheisilleen, ja hänestä voi tuntua, että hänen lapsensa auttavat häntä vain, koska kokevat sen velvollisuudekseen. Ystäviltä saatu tuki on irrallaan moraalisisista velvoitteista ja sen lisäksi tasavertaisempaa, kun ystävyysuhteissa voi kokea sekä saavansa että antavansa. (O'Bryant 1987, 67–69; DiGiulio 1989, Lieberman 1996, Matthews 1991 ks. Lee & Bakk 2001, 56.)

Kuten sanottu, naisleskiä on vanhusten joukossa miesleskiä huomattavasti enemmän. Näin ollen naisten on ehkä miehiä hieman helpompi sopeutua leskeyteen ja jatkaa aktiivista sosiaalista elämää puolison kuoleman jälkeen. Vertaistukea on enemmän saatavilla naisille, ja siihen on helpompi turvautua. Miesleski ei välttämättä koe luontevaksi osallistumista leskille suunnattuun toimintaan kuten naisvaltaisiin vertaistukiryhmiin. Samassa tilanteessa olevia miehiä on vaikeampi löytää. Leskeksi jääneet miehet ovat myös naisleskiä keskimäärin vanhempia, mikä selittyy edellä mainituilla tekijöillä: naisten korkeammalla elinajanodotteella sekä sillä, että miehet ovat useimmiten naimisissa itseään nuorempaan puolison kanssa. Mitä vanhempana jää leskeksi, sitä heikompi on toimintakyky ja sitä korkeampi on kynnys uusien sosiaalisten kontaktien löytämiseen. Monet naimisissa olevien miesten sosiaalisista kontakteista ovat vaimon kautta solmittuja tai vaimon ylläpitämiä, jolloin miesleskillä on suurempi riski syrjäytyä aikaisemmista sosiaalisista verkostoistaan. (Scott & Wenger 1995, 160–161.) Sosiaalisten kontaktien osalta naislesket näyttävät olevan miesleskiä monin tavoin paremmassa asemassa.

2.4 MUUTOKSET SOSIAALISISSA VERKOSTOISSA

Sosiaaliset verkostot eivät säily samanlaisina läpi elämän, vaan muuttuvat elämäntilanteiden mukana. Puolison kuolema on yksi tällainen sosiaaliin suhteisiin vaikuttava elämäntapahtuma. Lähisuku ja etenkin lapset saattavat tulla aikaisempaa tärkeämmiksi tuenantajiksi, ja sosiaalinen verkosto alkaa painotua omiin lapsiin muita kontakteja enemmän. Muuttaminen lähelle lasta, usein tyttäriä, on myös yleistä. Jos leskellä ei ole lapsia, on hänellä suurempi riski jäädä yksin tai ilman laajaa sosiaalista verkostoa. Osa leskistä, ja etenkin naiset, kuitenkin hakeutuvat suruajan jälkeen erilaisiin yhteisöllisiin harrastuksiin ja toimiin, joissa on mahdollista solmia uusia tärkeitä ihmissuhteita. (Scott & Wenger 1995, 167–168.)

Yksi yleinen sosiaaliin suhteisiin liittyvä muutos on leskien raportoima avioparien yhteisistä piireistä erkaantuminen. Lesket ovat kertoneet niin kokemuksistaan ”kolmantena pyöränä” olosta kuin siitä, etteivät enää jaa samanlaisia kokemuksia vanhojen ystäviensä kanssa. Uudet, kaikista läheisimmät ystävät ovatkin usein leskiä, jotka ymmärtävät toisiaan jo puolesta sanasta ja jakavat samankaltaisia elämäkokemuksia keskenään. (DiGiulio 1989 & Lieberman 1996 ks. Lee & Bakk 2001, 56–60.)

Sosiaalisissa tilanteissa ja harrastusten parissa naisleski voi kokea joutuvansa uudenlaisen mielenkiinnon ja tarkkailun kohteeksi. Tällaisista kokemuksista kirjoittavat useat naiset omaa elämäänsä käsittelevissä teksteissä, jotka on koottu yhteen leskien elämäntarinoita keränneen kirjoituskilpailun parhaimmistosta (Eläkeliitto ry 1995). Epämieluisat kokemukset liittyvät esimerkiksi tansseihin, joissa tuttavapariskuntien miehet eivät enää haekaakaan tanssiin. Leskien kokemusten mukaan tämä johtuu siitä, että pariskuntien vaimot kokevat vapaat leskinaiset uhkana avioliitolleen. Etenkin uusia ihmissuhteita solmineiden naisleskien tekemiset ja menemiset tuntuvat olevan lähipiirin erityisen mielenkiinnon ja jopa arvostelun kohteina. Sinikka Vakimon (1994, 170–180) tutkimien eläkeläistanssien näyttämöllä iäkkäät leskinaiset ovat sen sijaan tuttu ja hyväksytty näky. Siellä tanssiparit vaihtuvat tiheään, vaikka osalla ”vakitanssittajansa” onkin. Naiset eivät tule tansseihin niinkään uutta kumppania etsiäkseen, vaan tanssit ovat naisille ennen kaikkea harrastus, joka muodostaa oman erillisen elämämpiirinsä ystävineen ja tuttavineen.

Uudelleen naimisiin vai ei?

Mieslesket avioituvat uudelleen paljon yleisemmin kuin naislesket niin Suomessa (Tuominen 1994, 240–241) kuin esimerkiksi Iso-Britanniassa, jossa 55–59 -vuotias miesleski avioituu viisi-, ja yli 70-vuotias jopa kymmenen kertaa todennäköisemmin kuin samanikäinen naisleski (Davidson 2000, 45–47). Syyksi on perinteisesti esitetty sitä, että yksin eläviä naisia on vanhemmissa ikäluokissa enemmän ja näin ollen tarjonta parisuhdemarkkinoilla on suurempi sekä sillä, että miehet avioituvat usein itseään nuoremman naisen kanssa, jolloin vanhimmilla naisilla on vähiten mahdollisuuksia avioitua uudelleen. Nämä eivät ole kuitenkaan ainoita syitä, sillä naisleskien kanssa samanikäiset eronneet naiset avioituvat uudelleen leskiä useammin. (emt.)

Mies- ja naisleskille tehdyissä syvähaastatteluissa selvisi, että naislesket arvostavat omaa autonomiaansa ja vapauttaan niin paljon, ettei uudelleen avioituminen houkuttele. Avioliiton nähdään tuovan sellaisia velvollisuuksia, kuten toisesta huolehtimista, ruoanlaittoa ja siivousta, joista ei haluta ottaa enää uudelleen vastuuta, vaikka aikaisempaan avioliittoon oltaisiinkin oltu tyytyväisiä. Osa naisista nimesi lisäksi syyksi haluttomuutensa harrastaa seksiä. Mieslesket sen sijaan eivät näe uutta vapauttaan leskenä lainkaan positiivisena muutoksena, vaan kaipaavat emotionaalista ihmissuhdetta ja toivovat naisia useammin löytävänsä uuden elämäkumppanin. Tulosten perusteella ei voi sanoa, että naislesket tyytyisivät jäämään yksin sopivien kumppaneiden

den puuttuessa, vaan kyse on enemmän uudenlaisen elämäntilanteen tarjoamasta vapaudesta päättää omista tekemisistään ja muihin kohdistuvan vastuunkannon määrästä. (emt., 48–53.)

Vaikka naisleskien avioituminen on suhteellisen harvinaista, on monilla toive löytää kumppani, jonka kanssa jakaa arjen tekemisiä, vaikkakin erillään asuen. Ruotsalaiset tutkijat Borell ja Karlsson (2003) arvioivat aikuisista noin neljän prosentin asuvan pysyvästi erillään seurustelukumppaninsa kanssa. Ruotsin kielessä heitä kuvataan "särbo"-käsitteellä, joka tulee sanoista "erillään" ja "asua". Englanniksi puhutaan LAT-suhteista, "living apart together". LAT-suhteissa eläviä arvioidaan olevan etenkin ikäluokassa, jossa eläkkeelle jääminen on ajankohtaista. LAT-suhteita solmivat niin eronneet, lesket kuin naimattomatkin miehet ja naiset. Mielenkiintoisen ilmiöstä tekee tutkijoiden mukaan myös sen kielellinen ilmiö. Kun ilmiölle on olemassa luontainen sitä hyvin kuvaava käsite kuten ruotsin kielessä, tekee se vaihtoehdosta varteenotettavan, eikä valintaansa tarvitse perustella muille yhtä paljon kuin tilanteessa, jossa sille ei tällaista käsitettä löydy. (Borell & Karlsson 2003, 49–50.) Suomen kielessä vastaavaa vakiintunutta käsitettä ei ole, vaikka toisinaan on käytetty sellaista termiä kuin erillissuhde (esim. Kontula 2008).

Ruotsalaisen tutkimuksen (Borell & Karlsson 2003, 53–57) mukaan erillään asuminen perustuu useimmiten naisen toiveeseen. LAT-suhteissa elävät naiset painottavat autonomian, oman valinnanvapauden sekä oman ajan ja tilan tärkeyttä. He eivät myöskään ole halukkaita ottamaan yhteisestä kodista samanlaista vastuuta kuin esimerkiksi ovat ottaneet suhdetta mahdollisesti edeltäneessä avioliitossa. Naiset ovat myös hyvin tietoisia roolista, jota yhteiskunta heiltä seurustelukumppaninsa puolisona odottaisi, jos puoliso vakavasti sairastuisi tai tarvitsisi jokapäiväistä hoivaa. Yhteiskunta tulee apuun herkemmin, kun kyseessä on yksin asuva apua tarvitseva. Hoivaa oltaisiin kuitenkin tarvittaessa valmiita antamaan, mutta naiset eivät olisi yhtä halukkaita kuin miehet ottamaan kumppanistaan ympärivuorokautista hoivavastuuta.

Perhemuodot ovat viimeisten vuosikymmenten aikana moninaistuneet, mitä selittää etenkin avioerojen määrän kasvu niihin kohdistuneen moraalisen paheksunnan vähennyttyä ja avioliittolain uudistuttua. Varhaisvanhuuttaan elävien ikäryhmässä nämä muutokset ovat merkinneet sitä, että esimerkiksi Ruotsissa 65–69 -vuotiaista suurempi osa on eronneita kuin leskiä (emt., 48). Sama suuntaus koskee myös Suomea ja samalla osaa tutkimukseni nuorempaan ikäryhmään kuuluvista, sillä suomalaisista 62–67 -vuotiaista naisista useampi on siviilisäädyltään eronnut kuin leski (Tilastokeskus 2009c, tieto vuodelta 2007; ks. myös Taulukko 4 alaluvussa 5.1.1). LAT-suhteet näyttävät yhtenä vaihtoehtona myös leskinaisille, jotka haluavat nauttia vapaudestaan ja itsenäisyydestään, mutta samalla jakaa arjen iloja ja suruja läheisen ihmisen kanssa ja kokea rakkautta ja läheisyyttä. Ihmissuhteiden solmiminen myöhemmällä iällä on yhteiskunnassamme sallitumpaa kuin aikaisemmin, eikä avio- tai avoliitto ole enää ainoa hyväksytty vaihtoehto. LAT-suhteiden rinnalla ovat lisääntyneet myös yli 60-vuotiaiden solmimat avioliitot, jotka ovat kaksinkertaistuneet Suomessa viimeisen kymmenen vuoden aikana (Sunnuntaisuomalainen 1.3.2009). Uudelleen avioitumisessa vaakakupissa painavat etenkin kumppanuus ja tunnesiteet puolisoon, sekä omat elämänarvot, jotka puoltavat perinteistä avioliittoa avoliiton sijaan (Pankarinkangas 2007).

Moniarvoistunut yhteiskunta näyttää tarjoavan aikaisempaa enemmän mahdollisuuksia kumppanuussuhteiden luomiseen vielä myöhemmälläkin iällä. Ennen erityisesti naislesken uudelleen avioitumista on pidetty paheksuttavana, ja uskollisuusvaatimukset ovat ylettyneet haudan rajan taakse (Kontula 2008, 243). Kirsi Pankarinkankaan (2007) tutkimuksessa selvisi, että lojaliteettikysymykset ovat yhä ajankohtaisia etenkin naisten harkitessa uudelleen avioitumista. Suomalaisen seksuaalielämän muutoksia seuraavassa Väestöliiton FINSEX -tutkimushankkeessa (ks. esim. Haavio-Mannila & Kontula 2001) on tutkittu myös ikääntyvien seksuaalisia asioita. Ikäihmisten sukupolvessa naiset

hyväksyvät miehiä harvemmin seksin ilman rakkautta. Poikkeuksen tekevät kuitenkin avo- tai erillisuhteessa elävät iäkkäät naiset, jotka ovat asenteissaan miesten kanssa samoilla linjoilla. He myös hyväksyvät muita samanikäisiä naisia useammin naisten aloitteellisuuden ja avoimuuden ilmaista kiinnostustaan seksiin. Asenteissaan avarakatseisemmat ja naisten seksuaalioikeuksia painottavat naiset näyttävät valinnee vähemmän sitovan parisuhdemuodon sekä löytäneen muita todennäköisemmin uuden kumppanin aiemman suhteen päättymisen jälkeen. (Kontula 2008, 248–249.)

Asenteet muuttuvat myös ajan myötä, ja leskeytymistäkin voi pitää sukupolvikysymyksenä; 1950-luvulla tai aikaisemmin avioliiton solmineet naiset saattavat painottaa uskollisuuttaan avio-puolisolle vielä tämän kuoltua, kun sen sijaan seksuaalisen vallankumouksen vuosikymmeninä, 1960- ja 70-luvuilla avoituneet ovat valmiimpia solmimaan parisuhteita vielä myöhemmälläkin iällä, olivat ne sitten avo- tai avioliittoja tai muunlaisia seurustelusuhteita (Kontula 2009). Niin sanottuja uusia alkujia (Pankarinkangas 2007) tai toisia mahdollisuuksia (Giddens 1994) avautuu myös vanhuuden elämänvaihetta eläville, mutta etenkin sitä lähestyville, keski-ikää tai varhaisvanhuutta eläville. Niin ikään eräänlaisen uuden avauksen elämässään ovat tehneet ne tuhannet suomalaiset, jotka ovat muuttaneet kokonaan tai osittain ulkomaille kuten Espanjan Aurinkorannikolle eläkepäiviään viettämään. Mikä mielenkiintoista, verrattuna samanikäiseen suomalaisväestöön, on heistä selvästi useampi solminut nykyisen avo- tai avioliittonsa vasta myöhemmällä iällä, osa luultavasti erottuaan tai leskeksi jäätyään. (Karisto 2008, 169–173.)

2.5 NAISEN ROOLIT ELÄMÄNKAAREN ERI VAIHEISSA

Tutkimukseni vanhimmat lesket ovat eläneet varhaisen aikuisuutensa sodan jälkeisinä vuosina, nuorimmat 1950- ja 60-luvuilla. Naisten työssäkäynti on ollut tällöin jo tavallista ja yleistyi voimakkaasti tutkittavieni ollessa työiässä. Samanaikaisesti naisen hoivarooli perheessä oli yhä merkittävä. Päivähoitojärjestelmän kehittyminen 1970-luvulla ei ehtinyt vaikuttaa kovinkaan monen tutkimusjoukkoon kuuluvan naisen arkeen. Harriet Strandellin mukaan 1920- ja 1930-luvuilla syntyneille naisille työssäkäynti ei kuitenkaan ollut itsestäänselvyys. Perhe ja sen tuomat velvollisuudet nähtiin elämässä ensisijaisina ja tärkeinä myönteisten kokemusten ja itsetunnon lähteinä. Työelämässä mukana olo vahvisti hyvää äitiyttä ja äidin roolia vastuun kantajana. Perhe-elämä sisälsi kuitenkin monenlaisia sitoumuksia, kun työelämä taas oli naisen omaa, itsenäistä aluetta. Työnteko antoi naisille omaa aikaa eli aikaa itselle ja itsensä toteuttamiselle. Haastatellut naiset korostivat työteliäisyyttään ja sillä saavutettua itsenäisyyttä, josta oltiin ylpeitä. (Strandell 1984, 217–230.)

Naisille annetut ja heidän ottamansa roolit korostuvat itävaltalaisessa tutkimuksessa (Ingrisch 1995), jonka aineistona ovat iäkkäiden naisten elämäntarinat. Osa naisista koki tehneensä oikeita valintoja noudattaessaan yhteiskunnan tarjoamia ”hyvän tyttären, äidin ja vaimon” rooleja, joissa keskeisellä sijalla on muista huolehtiminen. Osa taas noudatti näitä samoja rooleja, mutta otti itselleen lisäksi uusia, esimerkiksi panostaessaan omaan uraansa. Puoliso saattoi suhtautua naisen työrooliin suvaitsevasti, mutta odotti samalla, ettei perheen tulisi kärsiä naisen työssäkäynnistä. Haastateltujen naisten tarinoista voi päätellä, että ikääntyminen tuo mukanaan naisille enemmän vapauksia kuin rajoitteita perheroolien väistyessä.

Ikääntymisen lisäksi roolien muutokseen ovat vaikuttaneet myös kohortti- ja periodivaikutukset, jotka liittyvät niin sanottuun gerontologian apc-ongelmaan. Lyhenteen kirjaimet ”apc” viittaavat ikään (age), ajankohtaan (period) ja sukupolveen/kohorttiin (cohort). Erilaiset ikääntymiseen liittyvät ilmiöt ovat usein sidoksissa yhtäläillä tämänhetkisiin ikävuosiimme, elämäämme aika-

kauteen kuin myös sukupolveen, johon syntymääjankohdan perusteella kuulumme. Yksittäisen tekijän vaikutusta on näin ollen hankala arvioida ja erottaa muista. (Jyrkämä 2001, 130–132.) Yhteiskunnan historialliset muutokset (periodivaikutukset) ovat mahdollistaneet naisten roolien monipuolistumisen. Naisille on avautunut mahdollisuuksia toteuttaa itseään haluamallaan tavalla esimerkiksi opiskellen tai tehden palkka- tai vapaaehtoistyötä vielä vanhemmallakin iällä.

Roolien muuttuminen ja vapauksien kasvaminen ikääntyessä koskee niin leskiä kuin naimisissa olevia naisia. Naimisissa olevien kohdalla sukupuolten valtasuhteet tasoittuvat ikääntyessä myös miehen roolin muuttuessa hänen jäädessä eläkkeelle. Miehen kodin ulkopuolinen rooli muuttuu työssä käyvistä eläkeläisiksi, ja puolisoiden yhteinen arki kotona alkaa aikaisempaa enemmän rakentua yhdessä pärjäämisen lähtökohdista (Wilson 1995, 111–112; Andersson 2007). Miehelle edellä kuvattu roolista toiseen siirtyminen voi merkitä uuden mielekkään elämänvaiheen alkua, mutta se voi olla myös stressiä lisäävä kokemus, joka asettaa yhteiselön aikana muodostuneet sukupuoliroolit ja niihin liittyvät valtasuhteet kyseenalaisiksi (Kontula 2008, 242–243).

Elämänkaarten erilaisuus vaikuttaa elämään vanhemmalla iällä. Tutkiemiini leskiin kuuluu varmasti niin pitkän työuran tehneitä ura- kuin kotiäitejäkin. Huolehdittavana näillä naisilla ovat saattaneet olla työ, koti, lapset, puoliso ja mahdollisesti myös omat vanhemmat. Suurin osa hoivarooleista on nyt vanhemmiten väistynyt, ja jäljellä on huolehtiminen itsestä ja omasta kodista. Sillä, mitä ihminen ajattelee menneisyydestään ja sen suhteesta nykyiseen elämäänsä, on vaikutuksensa nykyisiin elämänsisältöihin ja elämään tyytyväisyyteen yleensä. Osa ehkä nauttii korkean iän tuomasta roolivapaudesta, mutta monet saattavat kokea tarpeettomuuden tunteita, kun uusia mielekkäitä rooleja ei enää löydykään. Etenkin leskien voi ajatella vielä muita enemmän pohtivan siirtymistään roolista toiseen elämänmuutoksen myötä.

2.6 ROOLIT JA IDENTITEETTI

Jos naisen identiteetti on ollut vahvasti sidoksissa vaimon tai kotiäidin rooliin, puolison kuoltua häneen kohdistuvat rooli-odotukset muuttuvat. Ongelmia voi syntyä, jos leskellä ei ole olemassa vaihtoehtoisia rooleja, joita hän voi puolison kuoleman jälkeen lähteä toteuttamaan. Seurauksena voi olla osattomuuden tai elämänhalun menettämisen tunne. Elämänmuutokseen sopeutuminen on menestyksekkäintä niillä naisilla, joilla on ennen leskeksi jäämistään ollut useampia rooleja tai jotka ovat onnistuneet kehittämään uusia rooleja leskenä. Uudet ja merkitykselliset roolit ovat tärkeitä masentuneisuuden ja sairauksien ehkäisyä ja mielekkään elämän kannalta, ja niillä on suuri merkitys yksilön omanarvontunteelle ja identiteetille. (esim. DiGiulio 1989 ks. Lee & Bakk 2001, 55.)

Uusien, merkityksellisten roolien löytämistä vaikeuttaa vanhuksille avautuvien roolien suppeus yhteiskunnassamme. Jos mahdollisten roolien kirjo on vähäinen, ei vanhuksen aseman saavuttaminen näyttäydy meille lainkaan toivottavana saati houkuttelevana (Lee & Bakk 2001, 55). Iäkkäille naisille tarjolla olevien roolien moninaistumista on kuitenkin hiljalleen havaittavissa. Sinikka Vakimo (1998, 131) kirjoittaa seksuaalisuutta käsiteltävän mediassa yhä enemmän erilään perinteisistä hedelmällisyyden ja suvun jatkamisen teemoista. Ikääntyvien seksuaalisuus ei ole enää samalla tavalla tabu kuin ennen, ja esimerkiksi tv-sarjoissa saatetaan kuvata iäkkään pariskunnan parisuhteen ongelmia. Vanhan naisen sosiaalista vapautumista edustavat Vakimon mukaan etenkin leskeytyneet naiset, joista osa viettää harrastusten täyttämää vapaa-aikaa ja nauttii uudenlaisesta, hoivatyöstä vapaasta elämäntavasta. Kuten Vakimo muistuttaa, kaikille täl-

lainen elämäntapa ei ole mahdollinen, sillä se edellyttää riittävän hyvää toimeentuloa ja terveyttä. Kun 5–10 vuotta leskenä eläneitä pyydettiin arvioimaan yksittäisiä elämäntapahtumia ja niiden merkityksiä, nimesivät kaikki puolisonsa menettämisen suurimmaksi omaan elämään vaikuttaneeksi elämäntapahtumaksi (Matthews 1991 ks. Lee & Bakk 2001, 52). Puolison menetyksen myötä nainen menettää roolinsa vaimona, mutta samalla myös olennaisen osan aikaisempaa identiteettiään. Tämän on sanottu koskevan etenkin naisia, sillä miehiä useammin naiset määrittelevät itsensä aviopuolisonsa vaimoiksi tai perherooliensa kautta, jolloin oman identiteetin määrittämisessä korostuvat sosiaaliset ja huolenpidolliset suhteet. Näiden kohdatessa muutoksia myös naisen identiteetin on muututtava. (Silverman 1987, 171–190; DiGiulio 1989 & Matthews 1991 ks. Lee & Bakk 2001, 52–53.)

Uuden identiteetin etsintä tarjoaa mahdollisuuden henkiseen kasvuun ja aikaisempaa suurempaan itsenäisyyteen. Vaikka aika heti puolison menettämisen jälkeen on ollut vaikea, monet naiset ovat tämän ajanjakson jälkeen pystyneet elämään uudenlaista ja merkityksellistä elämää itseään kehittäen. (DiGiulio 1989 ks. Lee & Bakk 2001, 53.) Voikin ajatella leskien elävän eräänlaista uuden itsenäisyyden aikaa, jolloin keskeisen sijan saa oman itsen ja omien mielenkiinnonkohteiden etsintä. Oman identiteetin etsintä on ollut näin keskeisellä sijalla ehkä viimeksi nuoruudessa ennen avioliittoa ja perheen perustamista. Leskien sosiaalisia verkostoja ja niiden muutoksia väitöskirjassaan tutkinut saksalainen Betina Hollstein (2002, 14) vertaa tätä uudelleen suuntautumisen prosessia yksilöllistymiseen (Individualisierung). Puolisonsa menettänyt on pakotettu kohtaamaan itsensä ja arvioimaan itseään yksilönä uudelleen – yksilönä, joka on irrotettu aikaisemmista sosiaalisista siteistään tai vähintäänkin yksilönä, joka joutuu pohtimaan aikaisempien sosiaalisten siteidensä vahvuutta ja jatkuvuutta.

Osa leskistä saattaa löytää halun toteuttaa unelmia, jotka ovat jääneet syrjään heidän keskittyessään huolehtimaan perheestään. Aviomies ja lapset ovat olleet elämässä etusijalla, eikä omien unelmien toteuttaminen ole välttämättä saanut kotoa lainkaan kannustusta. Etenkin kokemukset tukahduttavista unelmista ovat usein toimineet moottoreina tällaisten unelmien tavoitteluun vanhemmalla iällä. (DiGiulio 1989 & Lieberman 1996 ks. Lee & Bakk 2001, 54.) Naiset ovat kuitenkin saattaneet myös tietoisesti lykätä omien tavoitteiden ja unelmien toteuttamista, esimerkiksi pidemmälle kouluttautumista. Strandellin (1984, 258–263) haastattelemat 1930- ja 40-luvuilla syntyneet naiset kertovat perhe-elämän kiireistä, jolloin aikaa itselle ei ole riittänyt, vaan omaa aikaa on ajateltu olevan esimerkiksi sitten, kun puoliso on saanut koulutuksensa päätökseen tai lapset käyneet koulunsa loppuun. Kyse ei ollut niinkään puolison tai lasten toiveesta, vaan naisen sisäisen omanarvon tunteen rakentumisesta muiden tarpeista huolehtimiselle. Vaikka suomalaisessa yhteiskunnassa naisten työssäkäynti on ollut tavanomaista, on vastuu perheestä ja etenkin lastenhoidosta ja koti-töistä kuulunut perinteisesti perheen äidille. Uuden identiteetin luomisen ja unelmien toteuttamisen elämänvaihe voisi siten avata myös tutkimilleni naisille uusia, niin sanottuja toisia mahdollisuuksia, joista on puhuttu elämänpolitiikkaa koskevassa keskustelussa (Giddens 1994; Roos & Hoikkala 1998).

Leskeytyminen kuten muutkin suuret elämänmuutokset ovat tapahtumia, joilla on vaikutuksia useilla eri elämänalueilla. En aio tutkimuksessani lähestyä niitä kaikkia, mutta en myöskään halua rajata tutkimuskysymyksiäni liikaa ja keskittyä vain johonkin yksittäiseen näkökulmaan. Elämänmuutoksen kokonaisvaltaisuuden lisäksi on muistettava, ettei leskeytyminen ole yksittäinen tapahtuma, jolla olisi tietyt seurauksensa, vaan ennemminkin läpi elämän jatkuva sopeutumisprosessi. Muistot ovat läsnä elämän myöhemmissä vaiheissa ja muokkaavat elämää ja siinä tehtyjä valintoja.

Aikaisemman tutkimuksen perusteella leskeksi jäämisen elämänmuutokseen kietoutuvat niin taloudelliset, terveydelliset, psykologiset kuin sosiaalisetkin muutokset ja murrokset. Elämänta-

pahtumana leskeksi jäämistä kuvataan usein katkoksenä, jatkuvuuden vastakohtana (Hollstein 2002, 14). Edellä kuvatun mukaan esimerkiksi toimeentulo saattaa vaarantua, asuminen aikaisemmassa asunnossa käydä haastavaksi, autosta voidaan joutua luopumaan, entiset ystäväpiirit saattavat kuihtua, arjessa pärjääminen käydä ylivoimaiseksi tai vastassa voi olla roolityhjiö ja elämän merkityksettömyys. Mutta entä erilaiset jatkuvuudet ja uuden löytäminen, tai vastoinkäymisistä vahvistuminen ja henkinen kasvu, onko niille sijaa? Missä suhteissa arki muuttuu ja eroaa aiemmasta? Aikaisempaan leskitutkimukseen tutustuttuani jään yhä kaipaamaan monipuolisempaa ja tarkempaa kuvaa leskien arkielämästä ja siitä, miten se tekemisineen ja kokemisineen mahdollisesti muuttuu puolison kuoleman jälkeen. Tähän haasteeseen tarttuakseni kehittelen seuraavassa luvussa elämänpiirin käsitettä, jonka avulla pyrin kuvaamaan näitä jatkuvuuksia ja katkoksia. Käsitteen kehittelyn jälkeen esittelen alustavat tutkimuskysymykset ja käyttämäni tutkimusmenetelmät.

3. ELÄMÄNPIIRI

3.1 ELÄMÄNPIIRI TUTKIMUSKOHTENA

Elämänpiiri ei ole vakiintunut tieteellinen käsite, vaan ennemmin käyttämämme arkista puhekieltä. Saatetaan puhua elämänpiirin laajentumisesta tai kaventumisesta, tai vastaavasti laajasta tai suppeasta elämänpiiristä. Ajattelen, että elämänpiirimme muokkautuvat jatkuvasti niin omien valintojemme, mutta myös elinympäristömme ja yksilöllisen toimintakykymme tarjoamien mahdollisuuksien tai niiden asettamien rajoitteiden mukaiseksi. Kaventuva elämänpiiri yhdistyy ajatuksissani usein kuultavaan toteamukseen: ennen olivat asiat paremmin. Minkä sitten voisi sanoa käynnistävän tällaisen elämänpiirin kaventumiseen johtavan kehityskulun? Ensimmäisinä mieleeni tulevat sairaudet, sekä fyysiset että psyykkiset, ja niiden seurauksena toimintakyvyn laskeminen ja vähentyneet osallistumismahdollisuudet. Myös muutokset asumisympäristössä kuten muutto syrjäisemmälle asuinalueelle tai kauas läheisistä, tai läheisten ihmissuhteiden menetykset voivat heikentää yksilön osallistumismahdollisuuksia harrasteisiin, sosiaalisiin suhteisiin ja laajemmin yhteiskuntaan eli merkitä elämänpiirin kaventumista.

Elämänpiirin laajentumista ajatellessani mieleeni piirtyvät sellaiset positiivisiksi mielletyt asiat kuten uusien harrastusten löytäminen, uusien ystävyysuhteiden solmiminen ja uusien kokemusten kuten matkustelun kautta avartuva maailmankuva. Elämänpiirin laajentumiseen siis liittyy jotakin uutta, mikä löydetään, kun kaventuminen merkitsee jostakin vanhasta ja hyvänä pidetystä luopumista oli se sitten terveys, ihmissuhde tai jokin muu arkeen tiiviisti liittyvä asia. Supistuneeksi katsottu elämänpiiri ei välttämättä kuitenkaan ole automaattisesti huono asia, vaan voi merkitä keskittymistä ihmisen elämässään tärkeinä pitämiin asioihin ja sellaisten asioiden tekemiseen, joista nauttii ja joiden tekeminen tukee omia olemassa olevia voimavaroja. Iäkkäiden käyttämiin strategioihin on nähty kuuluvan selektiivisyyden, optimoinnin ja kompensaation keinot, joita käytämme itse asiassa läpi koko elämämme iästä riippumatta (Baltes 1997, 370–373).

Tutkimuksellisenä lähtökohtanani on arkipuhe elämänpiirin kaventumisesta ja laajentumisesta, mutta itse elämänpiiri, se mikä kaventuu tai laajentuu, vaatii vielä täsmentämistä. Yhden näkökulman siihen tuo Marja Saarenheimo (2007), joka jakaa arjen kuuteen ulottuvuuteen: toiminnalliseen, sosiaaliseen, kulttuuriseen, psykologiseen, tilalliseen ja ajalliseen ulottuvuuteen. Ne eivät ole mielestäni toisiaan poissulkevia, vaan ennemminkin päällekkäisiä. Esimerkiksi marjametsään menon toiminnallinen ulottuvuus on ehkä itsestäänselvin, mutta sillä on yhtälailla myös muihin ulottuvuuksiin liittyviä merkityksiä. Arjen ulottuvuuksien avulla on mahdollista tarkastella ihmisen toimintaa eri näkökulmista ja merkityksenannoista käsin.

Oma mielenkiintoni kohdistuu lähinnä kolmeen Saarenheimon (2007) nimeämästä kuudesta ulottuvuudesta: toiminnalliseen, sosiaaliseen ja tilalliseen ulottuvuuteen. Myös käytettävissä oleva aineisto taipuu näiden tarkasteluun parhaiten. Tilallisen ulottuvuuden käsitteen korvaan *fyysisen elämänpiirin*¹ käsitteellä. Toiminnallisesta ja sosiaalisesta ulottuvuudesta käytän käsitteitä toiminnallinen ja sosiaalinen elämänpiiri. Elämänpiirin käsite tuo tilaan ja paikkaan liittyvät näkökulmat myös osaksi toiminnallista ja sosiaalista ulottuvuutta. Olen tutkimuksessani kiinnostunut toiminnan ja sosiaalisen kanssakäymisen paikoista, niiden välisistä etäisyyksistä esimerkiksi suhteessa kotiympäristöön sekä niiden saavutettavuudesta. Tarkemmin käsite määrittyy vasta tutustuttuani käyttö

1 Elämänpiirin käsite sisältää jo sinänsä tilallisen ulottuvuuden, ja fyysinen viittaa tässä ympäristön ominaisuuksiin ihmisen fyysisen toimintakyvyn sijaan.

määni aineistoon, mutta kerron ennen sitä, miten tutkimukseni alkuvaiheessa käsitän elämänpiirin kolme ulottuvuutta, eli mitä fyysinen, sosiaalinen ja toiminnallinen elämänpiiri voivat pitää sisällään.

Fyysinen elämänpiiri

Fyysisen elämänpiirin käsite on lähellä rakennetun ympäristön käsitettä (built environment), joka laajimmillaan käsittää kaikki ihmisten rakentamat ympäristöt rakennuksineen, teineen ja erityisine paikkoineen (Lawrence & Low 1990, 454). Rakennetun ympäristön käsitteen kömpelyyden vuoksi puhun mieluummin fyysisestä elämänpiiristä. Se käsittää tutkimuksessani ympäristöt, jotka ovat tärkeitä ja merkityksellisiä tutkittavilleni. Tärkein niistä on varmasti koti, mutta muita voisivat olla esimerkiksi asuinympäristö laajemmin, erilaiset harrastusympäristöt ja muut ajanviettopaikat. Fyysiset ympäristöt eri ominaisuuksineen mahdollistavat tai rajoittavat niissä tapahtuvaa toimintaa ja vuorovaikutusta muiden kanssa. Mahdollistavina tekijöinä voivat olla esimerkiksi toimiva julkinen liikenne, lyhyet etäisyydet sekä riittävä ja monipuolinen valikoima palveluja. Vaikka fyysisen elämänpiirin voi käsittää resurssina tai ulkoisena tekijänä, johon yksilö ei itse voi vaikuttaa, on eroja sen suhteen, minkälainen vaikutus elinympäristöllä kenellekin on. Ihmisen omasta toimintakyvystä on kiinni esimerkiksi se, miten hän pystyy hyödyntämään julkista liikennettä tai tarjolla olevia palveluja. Graham Rowlesin (1978, ks. Karisto 2008, 345–346) mukaan yksilön ympäristösuhdetta voi pitää ihanteellisena silloin, kun ympäristö tarjoaa sopivassa suhteessa mukavuuksia, mutta myös haasteita. Esimerkiksi koti voi parhaimmillaan näyttäytyä itsenäisen pärjäämisen ja autonomian areenana, mutta myös vankilana, jos sieltä ei pääse itsenäisesti ulos (Tedre 2006; Vilkkö 2008).

Sosiaalinen elämänpiiri

Sosiaalisella elämänpiirillä tarkoitan sosiaalisten suhteiden verkostoa, joka koostuu perheenjäsenistä, sukulaisista, naapureista, ystäväistä ja tuttavista. Sosiaalisista suhteista saadaan parhaimmillaan tukea ja turvaa, mutta niistä saattaa aiheutua myös huolta ja mielipahaa. Ihmissuhteista saatu tuki voidaan kokea riittämättömäksi tai sitä saatetaan saada liikaakin. Jos sosiaaliin suhteisiin kohdistetut toiveet jäävät täyttymättä, voi seurauksena olla kokemus yksinäisyydestä. Sosiaalinen elämänpiiri voi paikantua kotiin ja sen lähiympäristöön tai harrastusten pariin kauemmaksikin. Sosiaalinen elämänpiiri on siten vuorovaikutuksessa niin fyysisen kuin toiminnallisen elämänpiirin kanssa.

Toiminnallinen elämänpiiri

Toiminnallinen elämänpiiri sisältää arjessa tapahtuvan toiminnan. Toiminta voi olla arjen askareita kotona tai harrastuksia ja vapaa-ajanviettopaikoja niin yksin kuin yhdessä muiden kanssa. Toiminnallinen elämänpiiri on niin ikään tiiviissä vuorovaikutuksessa fyysisen ja sosiaalisen elämänpiirin kanssa.

Tutkimuksessani kysyn, onko leskien elämänpiiri ulottuvuuksineen jonkinlaisessa murrostilassa elämänmuutoksen seurauksena tai onko siinä tapahtunut muutoksia elämänmuutoksen myötä: eroavatko leskien ja parisuhteessa elävien naisten elämänpiirit jollain tavoin toisistaan? Tavoitteenani on tarkastella sitä, miten elämänpiirin eri ulottuvuudet ovat toistensa kanssa vuorovaikutuksessa leskien elämässä. Haluan paikantaa leskien sosiaalista ja toiminnallista elämänpiiriä suhteessa toisiinsa sekä fyysiseen elämänpiiriin. Olen kiinnostunut selvittämään esimerkiksi, millä tavoin asuinympäristön ominaisuudet (fyysinen elämänpiiri) vaikuttavat sosiaaliin suhteisiin (sosiaaliseen elämänpiiriin) tai harrasteisiin (toiminnalliseen elämänpiiriin).

3.2 ELÄMÄNPIIRI AIKAISEMMASSA GERONTOLOGISESSA TUTKIMUKSESSA

Edellä olen määrittänyt elämänpiirin käsitettä lähinnä omista tutkimuksellisista kiinnostuksen kohteistani käsin. Tutustuttuani aikaisempaan tutkimukseen huomasin, ettei elämänpiirin käsite ole vakiintunut tieteelliseen käyttöön, eikä elämänpiiriä ole käytetty tutkimuksen keskeisenä käsitteenä löytämässäni gerontologisessa tai yhteiskuntatieteellisessä tutkimuskirjallisuudessa. Käsitettä ei myöskään löydy yleisestä suomalaisesta asiasanastosta, joka on kaikki tieteen- ja tiedonalat kattava yleissanasto (YSA 2009). Sen sijaan neljässä Helsingin yliopiston valtiotieteelliseen tiedekuntaan tehdyssä opinnäytetyössä elämänpiirin käsite on mainittu jopa otsikkotasolla. Liekö sattumaa se, että kaikki tehdyt tutkimukset koskevat naisten elämänpiirejä: niissä on tutkittu äitien elämänpiiriä Egyptin maaseudulla (Lohiniva 1998), helsinkiläisten ompelijoiden elämänpiiriä 1800-luvun lopulla (Oittinen 1989), naisten elämänpiiriä eteläitalialaisessa lähiössä (Tapaninen 1990) sekä perheenemännän elämänpiiriä 1950-luvun Sotkamossa (Sallamo 1954).

Tutkimuksista kolme on pro gradu -tutkielmia ja yksi lisensiaatintyö. Kaksi ulkomaille sijoittuvaa tutkimusta on sosiaali- tai kulttuuriantropologisia, etnografisin menetelmin tehtyjä tutkimuksia. Ompelijoiden työtä, työoloja ja ammattiasemaa valottava tutkimus sijoittuu sosiaalihistorian alaan ja perustuu aikalaisdokumenteista kerättyyn tietoon. Vanhin tutkimuksista taas on sosiologian laudaturtyö, strukturoitu haastattelututkimus, jossa tutkimuskohteena ovat perheenemännän työtehtävät kotona sekä vapaa-ajan viettotavat. Vaikka elämänpiirin käsite on mainittu kaikkien opinnäytetöiden otsikoissa², ei sitä ole tutkimuksissa erikseen avattu, vaan sitä on käytetty ikään kuin annettuna. Tarkempina tutkimuskohteina ovat olleet esimerkiksi yksityinen ja julkinen tila, kulttuuriset symbolit sekä asuin- ja työolot, jotka otsikkotasolla on yleisesti liitetty kuuluvan osaksi naisen elämänpiiriä.

Elämänpiiriä käsitteenä on sivuttu joissain muissakin yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa, mutta keskeisen käsitteen asemaa se ei ole saanut. Leena Vuorinen (2009, 77) tutkii väitöskirjassaan päijäthämäläistä maalaiskylää ikääntymisympäristönä ja määrittelee sosiaalisen ikääntymisympäristön Stephen Golantia (1984) mukailleen muodostuvan sellaisista ”sosiaalisista suhteista, jotka nivoutuvat ikääntyjän elämänpiiriin”. Tutkimuksessa katse on kohdistettu maalaiskylään, sen ikääntyneisiin asukkaisiin ja heidän arkeensa. Niin ikään väitöskirjassa Marjaana Seppänen (2001, 150–154) puolestaan käyttää elämänpiirin käsitettä tarkastellessaan lähiön asukkaiden liikkumista, asiointia ja ajanviettoa omalla asuinalueella ja sen ulkopuolella. Ikääntyneiden kirjoittamia uskonnollisia tekstejä väitöskirjansa aineistona käyttävä Jenni Spännäri (2008, 127–142) mieltää elämänpiiriksi kirjoittajien mainitsemat heille läheiset ja tärkeät paikat, ja painottaa niiden merkitystä ikääntyvien fyysiselle ja henkiselle hyvinvoinnille.

Vaikka elämänpiiri on vain vähän käytetty käsite sosiaaligerontologiassa, on ympäristön ja ikääntymisen välistä suhdetta sen sijaan tutkittu runsaasti. Gerontologisen ympäristötutkimuksen juuret ovat 1970-luvun Pohjois-Amerikassa, ja se on sosiaaligerontologian tapaan monitieteinen tutkimusalue, jossa yhdistyvät niin maantieteen, psykologian, terveystieteiden kuin sosiaalitieteidenkin näkökulmat (Andrews & Phillips 2006; Vuorinen 2009). Seuraavassa esittelen tutkimuksia, joille yhteistä on pyrkimys jäsentää ihmisen ja ympäristön välistä suhdetta ja jotka sisällöllisesti liittyvät käyttämäni elämänpiirin käsitteeseen, vaikka sitä ei ole niissä suoranaisesti tutkittu tai mainittu. Tutkimuksissa voi nähdä yhtymäkohtia edellä määrittämiini fyysiseen, sosiaaliseen ja toiminnalliseen elämänpiiriin.

2 Yhdessä tutkimuksista on käytetty englanninkielistä käsitettä ”life domain”, joka on suomenkielisessä tiivistelmässä käännetty elämänpiiriksi.

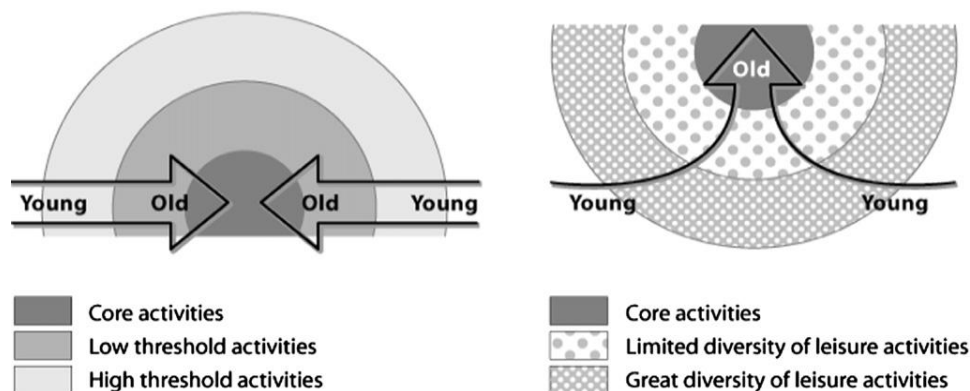
Sinikka Vakimo (1999) on Vuorisen (2009) tavoin tutkinut maaseutua naisen ikääntymisympäristönä. Helposti voisi kuvitella maaseudun tarjoavan kaupunkia vähemmän mahdollisuuksia tekemiseen ja sosiaalisten suhteiden ylläpitoon, mutta Vakimon tutkimus osoittaa päinvastaista. Monet arjen tekemiset suuntautuvat kodin piiriin ja lähiympäristöön, kun kotia ja pihaa täytyy hoitaa ja kunnostaa. Tutkimuksessa haastatellut naiset näkivät nämä mielekkäinä harrasteina, joista selviytyminen vahvistaa tunnetta omista voimavaroista, kyvykkyydestä ja itsenäisyydestä. Suhteet naapureihin ovat tärkeitä, samoin vastavuoroinen auttaminen kunkin tarpeiden mukaisesti. Väli-matkojen ollessa pitkiä vahvan naapuriverkoston ylläpitäminen on maalla asuvalle kaupunkilaista tärkeämpää, varsinkin jos ei omista omaa autoa ja ajokorttia. Maaseudun ympäristö puolestaan tarjoaa mitä parhaimmat puitteet luonnossa liikkumiseen ja esimerkiksi marjastukseen ja sienestykseen, jotka kuuluvat monen ikääntyvän suosikkiharrastuksiin. Harrastusten täyttämä arki ja sen myötä aktiivinen ikääntyminen näyttää olevan mahdollista myös maaseudulla, jossa naiset vierailevat ahkerasti muun muassa tansseissa, seurakunnan käsityö- ja keskustelupiireissä, uimahallissa, kansalaisopistossa ja eläkeläisjärjestön järjestämällä matkoilla. (Vakimo 1999, 135–141.) Kotiin ja kodin lähipiiriin suuntautuva tekeminen ei siis useinkaan merkitse elämänpiirin supistumista, vaan tarjoaa monenlaista tekemistä, josta suoriutuminen vahvistaa omia voimavaroja.

Samansuuntaisia tuloksia on nähtävissä myös Joensuussa tehdyssä tutkimuksesta, jonka mukaan esikaupunkialueella asuvat harrastavat kaupungissa asuvia enemmän lähiympäristöön sijoittuvia aktiviteetteja kuten liikuntaa ja pihatöitä. Tutkimuksessa todetaan, etteivät objektiiviset elämänlaatuindikaattorit kuten asumisen taso, palveluiden ja liikkumismahdollisuuksien läheisyys, tulotaso tai terveys suoraan vaikuta subjektiiviseen elämään tyytyväisyyteen tai lähiympäristön tehokkaaseen käyttöön. Keskeisen sijan saavat lähiympäristöön suunnatut tarpeet ja vaatimukset sekä sopeutuminen ympäristöön. (Sarola 1994, 126–127.) Lapin kyliin ja kaupunkeihin sijoittuneessa Lapin yliopiston ELVI-hankkeessa kodin lähiympäristöön suuntautuva tekeminen ja sen tarjoamat mahdollisuudet näyttäytyivät tärkeinä voimavaroina ikääntyville (Piekkari & Hakapää 2007; Koskinen ym. 2005).

Hollantilaisessa tutkimuksessa (van der Meer 2008) puolestaan selvitettiin alueen ja sen kaupunkimaisuuden ja muiden ympäristön ominaisuuksien vaikutusta iäkkäiden vapaa-ajan sisältöihin. Tutkimuksessa vapaa-ajan toiminnot on jaoteltu sen mukaan, sijoittuivatko ne kotiin vai sen ulkopuolelle. Kotiin sijoittuvia vapaa-ajan viettotapoja olivat muun muassa television katselu, radion kuuntelu ja vieraiden kestitseminen. Kodin lähetyville sijoittuviin lukeutui esimerkiksi ulkoilu. Kotiin sijoittuvat toiminnot luettiin tutkimuksessa ydinaktiviteetteihin kuuluviksi, kun taas kotia lähellä olevat kuuluivat niin sanottuihin matalan kynnyksen aktiviteetteihin. Korkean kynnyksen harrasteisiin lukeutuivat kulttuuri- ja viihdeharrasteet, ulosmeno ystävien kanssa ja matkustelu. Tutkimuksessa haluttiin selvittää kotipaikan maantieteellisen sijainnin ja asuinalueen sekä vastaa-jan henkilökohtaisten ominaisuuksien (ikä, sukupuoli, subjektiivinen terveys, sosioekonominen asema) vaikutusta vapaa-ajan viettotapojen spatiaaliseen sijoittumiseen ja vapaa-ajan sisältöihin.

Van der Meer (2008) otti tutkimuksessaan hypoteesiksi vapaa-ajan toimintojen supistumisen, jota tapahtuu niin määrällisesti kuin spatiaalisestikin ihmisen ikääntyessä. Ensimmäisen kuvion mukaan (Kuvio 1a) supistuminen perustuu vapaa-ajan harrasteiden tavoitettavuuteen ja niiden toteuttamisen helppouteen. Kuvion ydin kuvaa toimintoja, jotka sijoittuvat kotiin ja jotka sen vuoksi ovat helposti toteutettavissa tai muuten vähän panostusta vaativia kuten television katselu tai radion kuuntelu. Matalan kynnyksen toiminnoiksi hän kutsuu harrasteita, joita on suhteellisen vähällä vaivalla mahdollista toteuttaa ja jotka ovat sijainniltaan lähellä kotia. Korkean kynnyksen harrasteet taas ovat sellaisia, jotka vaativat eniten resursseja kuten toimintakykyä, rahaa tai siirtymistä kauemmaksi kotoa. Tällöin esimerkiksi auton omistamisesta tai tehokkaasta julkisesta liikenteestä voi tulla kynnykskysymys. Ikääntyessä harrastusmaailmoista tulee aikaisempaa kotisidonnaisempia.

Toinen kuvio (Kuvio 1b) tarkentaa edellistä ja muistuttaa yksilöiden välisestä eroista liittyen toiveisiin ja tarpeisiin. Toisilla on alkujaankin enemmän harrastuksia, ja niiden vähentyminen tai keskittyminen matalan kynnyksen harrastuksiin tapahtuu ihmisillä eri tahtiin. Joku panostaa mieluummin harrastuksiinsa kodin ympäristössä toisen viettäessä suuren osan ajastaan ystävien tai vaikka kulttuurierientojen parissa. Molemmat mallit kuitenkin olettavat harrastusten vähenevän ja keskittyvän kotiin ikävuosien lisääntyessä. (van der Meer 2008, 2–3.) Tulee silti muistaa, että voihan suunta olla toisenkinlainen, eli että ikääntyessä harrastuksia löytyy uusia niin kotoa kuin kauempaakin.

1a. Ydinaktiviteetit ja matalan/korkean kynnyksen aktiviteetit.

1b. Vapaa-ajan aktiviteettien väheneminen.

(van der Meer 2008, 3.)

Kuvio 1. Vapaa-ajan toimintojen muutokset ikääntyessä.

Van der Meerin (2008) tutkimuksen lähtökohdat ovat monessa suhteessa lähellä sitä, mistä olen itsekin kiinnostunut. Hän käyttää yhtenä taustamuuttujana elämistä yhdessä puolison tai puolison ja lasten kanssa, mutta yksin asumisen eikä etenäkään siviilisäädyn merkitystä ole tarkemmin pohdittu. Van der Meerin hypoteesit kuvaavat hyvin omaa tutkimusasetelmaani. Voisin kysyä, onko leskillä taipumus enemmän keskittyä kodissa tai sen lähellä saatavilla oleviin harrastuksiin ja vapaa-ajan viettotapoihin, vai lähteä kodista ulos niin sanottujen matalan ja korkean kynnyksen harrastusten pariin, joissa on mahdollista tavata ystäviä ja solmia uusia sosiaalisia kontakteja. Omassa tutkimuksessani minun on mahdollista tavoittaa sekä kotona suurimman osan aikaansa viettävät että paljon erilaisia harrastuksia kodin ulkopuolella omaavat lesket. Pohdin tutkimuksessani, mikä merkitys laajalla tai suppealla toiminnallisella elämänpiirillä on leskille. Yritän samalla hahmottaa eri-ikäisten leskien tarpeita asuinympäristöään kohtaan ja kysyn, tarjoaako nykyinen ympäristö tarpeeksi mahdollisuuksia sosiaaliselle kanssakäymiselle ja mielekkäälle tekemiselle.

Leskien harrastusmaailmoja on jo jonkin verran tutkittu suhteessa niiden kotisidonnaisuuteen, mutta keskiössä ovat monesti olleet harrastajien osuudet, eikä huomiota ole kiinnitetty yksilön kohdistamiin tarpeisiin harrastuksia ja vapaa-aikaa ajatellen. Sekä suomalaisessa (Tuominen 1994) että ranskalaisessa (Délbes & Gaymu 2002) leskitutkimuksessa todetaan, että leskeytymisen myötä harrastuksista tulee kotisidonnaisempia, ja sellaisia, joissa sosiaaliset kontaktit eivät ole keskiössä. Tuominen (1994, 316–322) tutkimuksessa selvisi myös, että leskeytymiseen liittyy useammin harrastuksista luopumista kuin uusien löytämistä. Yksilöharrastukset, joista suosituimpana käsityöt, ovat naisleskien harrastuksista yleisimpiä. Kuntoilua ja hyötyliikuntaa harrastaa joka viides, samoin kuin

yhdistystoimintaa. Muita kodin ulkopuolisia harrastuksia on vain joka kymmenennellä naisleskellä. Näiksi luettiin esimerkiksi kuorolaulu, näyttelemine, tanssimine sekä teatterissa, konserteissa ja näyttelyissä käyminen, mutta myös sellaiset harrastukset kuten matkailu ja autoilu. Jos leski oli puolison kuoleman jälkeen luopunut jostakin harrastuksestaan, kuului se useimmiten tähän viimeiseen luokkaan eli kodin ulkopuolisiin, sosiaalista kanssakäymistä sisältäviin harrastuksiin. Leskeysaikana jostakin harrastuksesta oli luopunut joka neljäs, ja vain harva oli löytänyt tilalle jonkin uuden harrastuksen. Uusia harrastuksia löytäneillä oli useimmiten jo ennestään paljon harrastuksia.

Tulokset vaikuttavat jossain määrin huolestuttavilta, mutta herättävät myös paljon kysymyksiä. Ovatko harrastajien osuudet erilaiset verrattuna muihin samanikäisiin naisiin, ja ovatko harrastuksiin kohdistetut odotukset erilaisia siviilisäädystä riippuen? Entä onko harrastuksista luopuneilla jäljellä muita tärkeitä harrastuksia? Vertailuasema avo- tai avioliitossa oleviin voi antaa uutta tietoa myös leskeytymisen vaikutuksista. Tuomisen (emt., 319–322) tutkimuksessa harrastuksia oli eniten korkeimman sosioekonomisen aseman omaavilla, ja he ovat myös muita useammin löytäneet uusia harrastuksia. Toisaalta korkeimman koulutus- ja ammattiaseman omaavat ovat muita useammin luopuneet jostain harrastuksesta, mikä selittyy sillä, että eniten on luovuttu juuri sosiaalista kanssakäymistä sisältävistä harrastuksista, joita harrastetaan enemmän ylemmissä kuin alemmissä sosiaaliryhmissä. Toiminnallisen elämänpiirin tutkimine on yksi minua eniten kiinnostavista alueista, mutta pyrin saamaan siihen aikaisempaa tarkempaa sisältöä ottamalla mukaan näkökulmat fyysisestä ja sosiaalisesta elämänpiiristä, joilla niilläkin on omat vaikutuksensa arjen sisältöihin.

3.3 ERONTEKO LÄHIKÄSITTEISIIN

Yksi tapa määritellä käsite on pohtia sen lähikäsitteitä ja rajata sen sisältöä tarkentamalla, mitä se ei ole. Lähdekirjallisuutta lukiessani löysin elämänpiirille, tai laajemmin kokoa tutkimuskohteelleni, neljä lähikäsitettä. Niihin lukeutuvat elämänlaatu, elämäntapa, elämäntyylly ja toimijuus. Elämänpiiri sisältää näkökulmia näistä kaikista, mutta perustelen seuraavassa, miksi olen valinnut elämänpiirin tutkimukseni keskeiseksi ja siinä kehiteltäväksi käsitteeksi.

Elämänlaatu

Elämänlaatua voidaan tarkastella yhtenä hyvinvoinnin ulottuvuutena, jossa painottuvat yksilön kokemukset (Christiansson 1994, 103–104). Elämänlaatu merkitsee eri asioita eri elämänvaihetta eläville ihmisille. Esimerkiksi toimeentulon merkityksen on todettu laskevan ikääntyessä, samoin kuin parisuhteen merkityksen silloin, jos parisuhde on syystä tai toisesta päättynyt. Kyse on tällöin eräänlaisesta elämänalueiden välisestä kompensatiosta. Kun tietyllä elämänalueella menee hyvin, sen merkitys yleisen elämään tyytyväisyyden kannalta on suurempi kuin elämänalueilla, joiden kohdalla on puutteita. Kompensaation seurauksena arviot elämänlaadusta yleensä säilyvät korkeina, vaikka yksittäisillä elämänalueilla tapahtuisi suuriakin muutoksia. (Tesch-Römer & Wurm 2006, 414–431; Hsieh 2005.)

Elämänlaadun mittaamiseksi on rakennettu useita mittareita, joista kansainvälisesti tunnetuin on terveydellistä elämänlaatua mittaava RAND-36. Se perustuu vastaajan subjektiivisiin arvioihin terveydestään ja toimintakyvystään (Aalto ym. 1999), muttei kata muita elämänalueita. Elämänlaadun mittarit on usein rakennettu mittaamaan lähinnä keski-ikäisten elämänlaatua, eivätkä ne sovi yhtä hyvin käytettäväksi iäkkäiden kohdalla, sillä ne huomioivat huonosti iäkkäiden kyvyn sopeutua uusiin elämäntilanteisiin (Huusko ym. 2006).

lökkäiden ihmisten ajatuksia siitä, mitä hyvä elämänlaatu heidän kohdallaan tarkoittaa, on selvitetty lähinnä kvalitatiivisin syvähaastatteluin. Suomalaisessa tutkimuksessa hyvän elämänlaadun osiksi paljastuivat kokemukset selviytymisestä, tarpeellisuudesta, sosiaalisesta yhteisyydestä, elämän sujumisesta sekä yhteydestä Luojaan ja luontoon (Hautakangas ym. 2006). Brittiläinen haastattelututkimus (Gabriel & Bowling 2004) taas määrittää hyvän elämänlaadun sisältävän toimivat sosiaaliset suhteet ja niistä saatavan avun ja tuen, elämisen ympäristössä, joka tuo mielihyvää, turvaa ja jossa palvelut ovat hyvin saavutettavissa, harrastuksiin osallistumisen yksin tai yhdessä muiden kanssa, positiivisen elämänasenteen, hyvän terveyden ja toimintakyvyn sekä sellaisen taloudellisen tilanteen, joka turvaa perustarpeet ja mahdollistaa elämästä nauttimisen, itsenäisen päätöksenteon ja osallistumisen yhteiskuntaan. Vaikka elämänlaadulle annetut määritelmät ovat hyvin lähellä tutki- maani ilmiötä eli leskeksi jäämisen vaikutuksia eri elämänalueilla, en pyri niinkään ottamaan kantaa tutkittavieni elämän laatuun, enkä tutki heidän eri elämänalueista esittämiään kokemuksellisia arvioita, vaan olen kiinnostunut heidän elämänsä ja arkensa sisällöistä, tekemisestä ja toiminnasta.

Elämäntapa

Elämäntavan käsitteellä yritetään kuvata sitä, miten ihmiset elävät (Roos 1985, 31). Käsite pitää sisällään toimintaulottuvuuden toisin kuin elämänlaadun käsite, jossa korostuu kokemukse- lisuus. Elämäntapaan vaikuttavat yksilön aikaisempi eletty elämä, koulutus, yhteiskunnallinen asema, sosiodemografiset tekijät, toimintakyky sekä erilaisia mahdollisuuksia tai rajoitteita sisäl- tävät toiminta-areenat ja niiden määrä. Elämäntavan käsite on lähellä tutkimuskohdettani, sillä ”elämäntapaa käsittelevät tutkimukset yleensä koskevat hyvinvoinnin toimintaulottuvuutta eli yksilön tai ryhmän tapaa käyttää resurssejaan niillä toiminta-areenoilla, joita lähiympäristössä on tarjolla”. (Christiansson 1994, 104–106.) Miksi sitten en puhu leskien elämäntavasta? Se joh- tuu siitä, etten usko sellaista löytäväni. Vaikka voisinkin löytää erilaisia elämäntavan piirteitä tai kenties tyyppejä leskien joukosta, en voisi nimetä niitä juuri leskien elämäntavoiksi. Elämäntapa voi yhdistää ihmisryhmiä esimerkiksi sukupolven perusteella (Roos 1985, 32–33), mutta en näe leskeksi jäämisen muuttavan ihmisen elämäntapaa, joka on useimmiten omaksuttu jo huomata- vasti varhaisemmassa elämänvaiheessa ja joka ei muutu juurikaan esimerkiksi ikääntymisen myötä (Christiansson 1994, 105). Koska pyrin hahmottamaan yhden elämänmuutoksen vaikutuk- sia ihmisen elämässä, kuvaa elämämpiiri (laajentuva/kaventuva) paremmin tutkimuskohdettani.

Elämäntyyli

Elämäntyyli on elämäntapaa muuttuvampi. Sen voi nähdä muuntuvan elämän eri vaiheissa ja toisin kuin elämäntapaa, elämäntyyliä on mahdollista tiedostetusti vaihtaa toisenlaiseen. Elämäntyyliillä on yksilöllisen harkinnan ja muodin piirteitä, ja erilaiset elämäntyyli-ryhmät voivat muodostua esimerkiksi harrastusten, asenteiden tai kulutustottumusten ympärille (Karisto & Konttinen 2004, 17–19). Näen, että elämänmuutoksella kuten leskeksi jäämisellä voi olla vaikutusta yksilön elä- mäntyyliä valintoihin myöhemmällä iällä. En kuitenkaan halua leskeytymisen yhteydessä korostaa yksilön tekemiä valintoja juuri elämäntyyliä valintoina, sillä yksi hypoteeseistani liittyy elämämpiiriin supistumiseen leskeytymisen myötä, mitä on vaikea kuvata elämäntyylin tai valinnan käsitteillä.

Toimijuus

Suurin osa iäkkäistä elää hyvin itsenäistä elämää, ja vain pieni osa käyttää esimerkiksi kun- nallisen kotihoidon palveluja. Päijät-Hämeessä, jossa tutkittavani asuvat, vain kahdek- san prosenttia 75 vuotta täyttäneistä saa säännöllisesti palvelua kunnallisesta kotihoi-

dosta (Suomen virallinen tilasto 2008). Tästä huolimatta etenkin vanha nainen nähdään usein yksiuotteisesti hoivan kohteena, palveluiden suurkäyttäjänä ja iän ja sen tuoman raihnaisuuden määrittämänä. Mitä arki todellisuudessa on, on usein jotain aivan muuta.

Yhdessä asuvien vanhojen pariskuntien arkea väitöskirjassaan tutkinut Sirpa Andersson (2007) nimeää jatkuvuuden tavoittelun ja yhteensä tekemisen pariskuntien keskei-simmiksi keinoiksi hyvän elämän ja arjessa pärjäämisen saavuttamiseksi. Yhteensä tekemisellä Andersson tarkoittaa toistensa tukemista ja puolisoiden yhdessä määrittämiä tavoitteita ja päämääriä, jotka mahdollistavat arjen ja elämäntavan jatkuvuuden heidän toivomallaan tavalla. Tarvittaessa puoliset opettelevat uusia taitoja, jos esimerkiksi toisen jaksamisesta alkaa olla huolta. Parisuhteen osapuolilla on oman toimijuutensa lisäksi jaettava toimijuutta. Parhaimmassa tapauksessa puoliset täydentävät toisiaan niin, että toinen tukee vahvuuksillaan toisen heikkouksia ja toisinpäin. Yksin jääminen merkitsee näin ajatellen myös muutoksia oman toimijuuden kannalta

Tutkimuksessani haluan kuvata leskiä omaa elämäänsä suuntaavina ja valintoja tekevinä yksilöinä eli oman elämänsä toimijoina. Jyrki Jyrkämä (2008, 276–277) kritisoi perinteistä käsitystä toimintakyvystä ensisijaisesti potentiaalisena, erilaisin mittarein mitattavana toimintakykyä. Sosiaalisen toimintakyvyn ja toimijuuden kannalta tärkeämpää on tarkastella sitä, mihin tätä potentiaalista toimintakykyä käytetään eli missä ja miten se aktualisoituu. Tutkimuksen kohteiksi nousevat tällöin arjen tilanteet ja toimintakäytännöt. Toimijuudella on omat ehtonsa, jotka Jyrkämä nimeää kuudeksi modaaliseksi ulottuvuudeksi, joita ovat osaaminen, kykeneminen, haluaminen, täytyminen, voiminen ja tunteminen. Käyttämäni aineisto ei anna mahdollisuuksia leskien toimijuuden ehtojen analysointiin, mutta otan tutkimuskohteekseni etenkin sen, mihin lesket käyttävät nykyistä toimintakykyään ja miten he arvioivat omaa arjessa pärjäämistään. Jyrkämän ajatukset toimijuudesta toimivat tutkimukseni tausta-ajatuksina, mutta en muodosta niistä viitekehystä tai lähtökohtaa tutkimuskysymyksilleni.

4. TUTKIMUSASETELMA

Tutkimuskohteenani on kahden ikäryhmän, vuosina 1926–30 ja 1936–40 syntyneiden naisten fyysinen, sosiaalinen ja toiminnallinen elämänpiiri. Edellä olen kuvannut leskeksi jäämisen elämänmuutosta aikaisemman tutkimuksen valossa. Usein tutkimus on keskittynyt tiiviisti johonkin näkökulmaan kuten sosiaalisiin suhteisiin, kuitenkin ottamatta huomioon ihmisten niille asettamia toiveita tai tarpeita. Lisäksi vähälle huomiolle ovat jääneet elinympäristön tarjoamat mahdollisuudet tai siihen kohdistetut odotukset. Nämä kaikki yhdessä vaikuttavat siihen, millaiseksi ihmisen suhde ympäristöönsä rakentuu, ja kuinka tyytyväinen hän on omaan elämäänsä. Näkökulmani on tässä vaiheessa vielä hyvin laaja, ja pidän todennäköisenä, että tutkimuskysymykseni vielä tarkentuvat tutustuessani paremmin tutkittavieni elämään aineiston avulla.

4.1 ALUSTAVAT TUTKIMUSKYSYMYKSET

Määritän alustavat tutkimuskysymykseni seuraavasti:

1. Mitä elämänpiirin fyysiset, sosiaaliset ja toiminnalliset ulottuvuudet pitävät sisällään, ja miten ne ovat toistensa kanssa vuorovaikutuksessa?
2. Supistuuko tai laajeneeko elämänpiiri leskeksi jäämisen myötä?
3. Onko elämänpiirin laajuudella tai sisällöillä yhteyttä lesken kokemuksiin arjessa pärjäämisestään?

Ensimmäinen tutkimuskysymys on kuvaileva. Haluan selvittää, mitä naisleskien fyysinen, toiminnallinen ja sosiaalinen elämänpiiri pääpiirteissään pitävät sisällään. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen kohdalla olen kiinnostunut etenkin siitä, millä tavoin eri ulottuvuudet ovat toistensa kanssa vuorovaikutuksessa eli miten fyysinen elämänpiiri heijastuu toiminnalliseen ja sosiaaliseen ja päinvastoin. Tarkoittaako toimiva fyysinen elämänpiiri automaattisesti laajaa toiminnallista ja sosiaalista elämänpiiriä? Entä minkälaisia ovat muut yhteydet elämänpiirin ulottuvuuksien välillä?

Ensimmäinen tutkimuskysymys tulee entistä kiinnostavammaksi, kun siihen ottaa mukaan seuraavan tutkimuskysymyksen tuoman muutoksen näkökulman. Minkälaisia ovat ne muutokset elämänpiirissä, joita leskeytyminen tuo tullessaan vai onko niitä lainkaan? Tätä selvitän vertaamalla leskiä samanikäisiin parisuhteessa eläviin naisiin sekä leskiä keskenään muodostaen heistä vertailuryhmiä leskeksi jäämisen ajankohdan ja iän mukaan. Kolmannen tutkimuskysymyksen avulla pyrin selvittämään elämänpiirien laajuuden ja sisältöjen suhdetta lesken kokemuksiin arjessa pärjäämisestään. Haluan tässäkin suhteessa tietää, minkälainen merkitys fyysisellä, toiminnallisella ja sosiaalisella elämänpiirillä on lesken elämässä. Täydentävätkö ne toisiaan eli onko niiden välillä kompensatiovaikutuksia? Mikä riittää tarjoamaan turvalliseksi koetun arjen: ovatko ne tiiviit sosiaaliset suhteet, moninaiset harrastukset vai tyytyväisyys kotiin ja sen lähiympäristöön? Seuraavaksi esittelen aineistoa ja tutkimusmenetelmiä, joiden avulla haen vastauksia näihin kysymyksiin. Kuten sanottu, näkökulmani tulee mitä luultavimmin vielä tarkentumaan tutkimusprosessin edetessä ja aineistoon paremmin tutustuttuani.

4.2 TUTKIMUSAINEISTO

Aineistona käytän Ikihyvä Päijät-Häme -seurantatutkimuksen kahden ensimmäisen kyselykierroksen vastauksia vuosilta 2002 ja 2005. Nimensä mukaisesti seurantatutkimus sijoittuu Päijät-Hämeeseen, ja kattaa kaikki 12 maakuntaan kuuluvaa kuntaa. Tutkimusalueena on tarkasti ottaen Päijät-Hämeen sairaanhoitopiiri, johon kuuluvat lisäksi maakunnan ulkopuolisista naapurikunnista litti ja Pukkila sekä vuonna 2005 tähän sairaanhoitopiiriin liittynyt Myrskylä (ks. Liite 1). Tulosten yleistämisyrittämysten kannalta Päijät-Hämeen seutu soveltuu melko hyvin edustamaan koko Suomea. Lahti kehyskuntineen kattaa niin kaupunkimaisia alueita ja taajamia, kuin myös väkiluvultaan pienempiä, maakunnan reuna-alueilla sijaitsevia kuntia, jotka ovat muita kuntia maatalousvaltaisempia ja joissa haja-asutusta on selvästi enemmän. Ikärakenteeltaan Päijät-Hämeen väestö on vain hieman muuta Suomea vanhempi. Reuna-alueilla asuu suhteellisesti enemmän 65 vuotta täyttäneitä verrattuna Lahteen ja sen kehyskuntiin. (Karisto ym. 2003.)

Molempina tutkimusvuosina vastaajat ovat vastanneet kahteen kyselylomakkeeseen sekä osallistuneet toimintakyvyn mittaukseen erikseen järjestetyssä tutkimuspaikassa kotikuntansa alueella. Ensimmäiseen lomakkeesta vastaajat ovat vastanneet kotonaan ja jälkimmäiseen toimintakyvymittauksen tekopaikalla. Samalla tutkittavat ovat osallistuneet laboratoriotutkimukseen, jossa heiltä on mitattu muun muassa pituus, paino ja veren kolesteroliarvot. Aineistona käytän kyselylomakkeiden tietoja molemmilta tutkimusvuosilta. Osa vastaajista on osallistunut tutkimukseen vain toisena vuotena. Vastaajia on vuoden 2002 aineistossa 2815 (vastausprosentti 66) ja vuoden 2005 aineistossa 2476 (vastausprosentti 60). Molempina vuosina osallistuneita on 2216 (vastausprosentti 51). Tutkimusjoukon muodostavat kaikki ne vastaajat, jotka ovat vastanneet vähintään yhteen lomakkeesta jompanakumpana tutkimusvuotena ja joiden siviilisääty on vähintään yhtenä tutkimusajankohtana ollut leski (kohdejoukko) tai avo- tai avioliitossa oleva (vertailujoukko). Tällaisia vastaajia on vuoden 2002 aineistossa 759 ja vuoden 2005 aineistossa 668.

Taulukko 1. Tutkimuksen perusjoukkoa ja osajoukkoja kuvaavat käsitteet.

TUTKIMUSJOUKKO	Tutkimukseen osallistuneet lesket ja avo- tai avioliitossa olevat naiset (v. 2002 N=759 ja v. 2005 N=668)
KOHDEJOUKKO	Tutkimukseen osallistuneet naislesket (v. 2002 N=214 ja v. 2005 N=209)
VERTAILUJOUKKO	Tutkimukseen osallistuneet avo- tai avioliitossa olevat naiset (v. 2002 N=545 ja v. 2005 N=459)
(KOHDE)PERUSJOUKKO	Lesket (joihin saatuja tuloksia pyritään yleistämään, esim. tietyn ikäiset suomalaiset naislesket)

Kyselylomakkeiden kysymykset kartoittavat vastaajan elämäntilannetta ja hyvinvointia laajasti. Vastaaja on saanut tehtäväkseen kertoa oman elämänsä eri osa-alueista kuten terveydestä, toimintakyvystä, asumisesta sekä vapaa-ajasta ja harrastuksista; nimetä ilon- ja surunaiheita elämässään; muistella lapsuuttaan ja oman elämänsä käännekohtia; pohtia tulevaisuuden odotuksiaan, mahdollisia pelkojaan sekä suhtautumistaan vanhenemiseen. Kerättyä aineistoa on hyödynnetty terveys- ja sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa sekä useissa opinnäytetöissä. Seuranta-aineisto on hiljattain täydentynyt vuoden 2008 tutkimuskierroksen vastauksilla, ja viimeisen kerran otokseen kuuluvat päijäthämäläiset kutsutaan tutkimukseen vuonna 2012.

Kyselylomakkeet sisältävät sekä avoimia että strukturoituja, valmiit vaihtoehdot sisältäviä kysymyksiä. Tämän lisäksi kysymyksiä kuvaa myös toisenlainen kaksijakoisuus. Osa kysymyksistä koskee vastaajan subjektiivisia arvoja, asenteita sekä arvioita omasta elämästään. Näissä kysymyksissä tiedustellaan esimerkiksi vastaajan tyytyväisyyttä elämäänsä, elämän tarkoituksellisuutta tai eri hyvinvoinnin osa-alueiden merkitystä omassa elämässä. Osa kysymyksistä puolestaan selvittää, mitä vastaaja konkreettisesti tekee, keitä tapaa, mitä harrastaa ja kuinka usein. Molemmissa kysymystyypeissä on sekä avoimia että strukturoituja vastausmalleja. Lesken elämänpiiriä tutkiessani olen enemmän kiinnostunut vastaajien konkreettisesta tekemisestä eli siitä, mistä arki koostuu ja miten arjessa pärjätään. En tällöin lähde vertaamaan esimerkiksi leskien ja parisuhteessa elävien naisten elämään tyytyväisyyttä. Poikkeuksen tekevät erilaiset arjessa pärjäämistä, ikääntymistä ja asuinympäristöä koskevat väittämät, jotka eivät suoraan kartoita vastaajan tekemistä, vaan näkemyksiä omasta ja elinympäristön välisestä suhteesta, joka on tutkimuksessani keskeistä.

4.3 TUTKIMUSMENETELMÄT

Tutkimukseni empiirinen osio koostuu kahdesta vaiheesta. Niistä ensimmäisessä tutustun aineistolähtöisesti käyttämäni aineistoon. Kutsun tätä vaihetta löytöretkeksi aineistossa (luku 5), jossa tehtävänäni on löytää käyttämälleni elämänpiirin käsitteelle empiiriseen tutkimukseen soveltuva sisältö sekä tarkentaa alustavat tutkimuskysymykset lopullisiksi kysymyksiksi. Tutkimuksen toisessa vaiheessa jatkan siitä, mihin ensimmäisessä lopetan, ja etsin vastauksia tarkentamiini tutkimuskysymyksiin (luku 6).

Tutkimuksen 1. vaiheen menetelmät

Tutkimuksen ensimmäinen vaihe nojaa lähestymistavaltaan enemmän kvalitatiiviseen kuin kvantitatiiviseen tutkimusperinteeseen. Kyseessä on aineistolähtöinen ja induktiivinen lähestymistapa, joka tutkimuksessani tarkoittaa sitä, että tarkkojen hypoteesien ja näitä testaavien muuttujien määrittämisen sijaan lähdän liikkeelle tutkien, mitä aineiston eri osat minulle kertovat. Tutkimukseni alkuvaiheessa olen kiinnostunut selvittämään, ovatko jotkin kyselylomakkeen kysymykset toisia parempia tavoittamaan vastaajat, onko samankaltaista asiaa mittaavien muuttujien välillä ristiriitoja eli tuottavatko ne ristiriitaisia tuloksia, ja ovatko tietyt avokysymykset innoittaneet vastaajia kertomaan elämästään ehkä tutkijaakin hämmästyttäen. Yritän tällä lähestymistavalla rikkoa sitä ehkä itsestään selvimmältä tuntuvaan rajaa, joka on piirretty määrällisen ja laadullisen tutkimuksen välille eli sitä, miten aineistoa käsitellään ja miten sitä lähestytään.

Julia Brannen (1992, 4) kirjoittaa kvantitatiivisia metodeja käyttävän tutkijan lähtevän liikkeelle määrittämällä muuttujat, luokittelemalla niitä ja muodostamalla niiden riippuvuuksiin perustuvia hypoteeseja, joita aineiston avulla testataan. Kvalitatiivisia metodeja käyttävä

tutkija taas aloittaa määrittämällä yleisemmän tason käsitteitä, joista ollaan tutkimuksessa kiinnostuneita, ja jotka tarkentuvat ja muuttavat muotoaan tutkimuksen kuluessa. Aineistoa laadullisesti lähestyvän tutkijan voi sanoa olevan kiinnostunut etsimään säännöllisyyksiä ja suhteita sellaisten käsitteiden välille, joita ei ole vielä aikaisemmassa tutkimuksessa määritelly, kun määrällisesti aineistoa lähestyvä etsii riippuvuuksia jo määriteltyjen muuttujien välillä.

Edellä kuvattu erottelu kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen välillä on kuitenkin äärimmäisen yksinkertaistettu. Määrällinen tutkimus ei ole vain hypoteesien testausta, vaan voi olla yhtä hyvin kuvailevaa tai uutta teoriaa luovaa. Kvalitatiivinen tutkimus ei taas milloinkaan voi olla puhtaasti induktiivista ja täysin aineistolähtöistä, vaan sisältää aina vähintäänkin tutkijan ennako-oletuksia ja jossain määrin myös hypoteeseja. (Hammersley 1992, 48.) Laadullista lähestymistapaa puoltaa oman tutkimuksen kohdalla se seikka, ettei elämänpiirin käsite ulottuvuuksineen ole tuttu aikaisemmasta gerontologisesta tutkimuksesta, vaan luon sille sisältöä tutkimusprosessin edetessä.

Vaikka pyrin aineistolähtöiseen lähestymistapaan, on syytä muistaa, että oli tutkimus metodeiltaan sitten kvalitatiivinen tai kvantitatiivinen tai näitä yhdistelevä, ei se koskaan ole irrallaan tutkijan ennakkokäsityksistä tai täysin ilman hypoteeseja (Brannen 1992, 8). Lähdän tutkimaan naisleskien elämänpiiriä ja vertaan sitä parisuhteessa elävien elämänpiiriin. Oletan näistä löytyvän eroja, ja aikaisemman tutkimuksen perusteella minulla on olemassa eroihin liittyviä ennakkokäsityksiä. Lähestymistapani kvalitatiivisuus ja induktiivisuus korostuvat tutkimuksen alkuvaiheessa, kun luon sisältöä elämänpiirin käsitteelle ja etsin siitä kertovia muuttujia. Vaikka aineisto koostuu pääasiassa numeerisesti koodatusta tiedosta, ovat kyselylomakkeen teemat niin laajoja ja vaihtelevia, että uskon saavani niistä enemmän irti yhdistämällä laadullisen ja määrällisen tutkimustavan perinteitä. Oma tapani yhdistää tutkimusmetodeja on lähestyä määrällistä aineistoa laadullisesti.

Vaikka lähestymistapani on kvalitatiivinen, tarkastelen aineistoa ja sen sisältämiä muuttujia tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa käyttäen määrälliseen aineistoon sopivia, kvantitatiivisia menetelmiä kuten ristiintaulukointia, keskiarvojen vertailua sekä näihin sopivia, erojen tilastollisen merkitsevyyden testausta. Avokysymyksiä lähestyn kvalitatiivisesta sisällönanalyysistä tuttujen luokittelun ja ryhmittelyn keinoin (Metsämuuronen 2006, 124–126). Ensimmäisen vaiheen tarkastelut ovat luonteeltaan alustavia, ja siten vielä aika pintapuolisia. Tärkeimpänä tavoitteena on saada tuntumaa aineistoon sekä löytää siitä kiinnostavia muuttujia otettavaksi lähempään tarkasteluun.

Tutkimuksen 2. vaiheen menetelmät

Kuten edellä kävi ilmi, ei kvantitatiivisten ja kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien välille ole syytä tehdä suurta vastakkainasettelua. Tästä huolimatta hakevat ne useimmiten vastauksia eri tavalla asetettuihin tutkimuskysymyksiin sekä perustuvat tutkimusotteina erilaiseen tieteenfilosofiaan. Kvantitatiivisella tutkimusotteella on perustanaan positivistinen tai postpositivistinen tieteen ihanne. Ensimmäinen näistä nojaa ajatukseen totuuden tavoittamisesta objektiivisuuteen pyrkivän tutkijan tehdessä tutkimusta, joka on toistettavissa ja jossa muuttujat ovat kontrolloitavissa. Postpositivismi sen sijaan on kriittisen realistinen totuuden tavoittamisen suhteen ja myöntää ilmiöiden olevan niin vaikeasti hallittavissa, ettei kaikkia tutkittavaan ilmiöön vaikuttavia tekijöitä pystytä tutkimuksen keinoin hallitsemaan. Kvalitatiivinen tutkimustapa perustuu puolestaan eksistentiaalis-fenomenologishermeneuttiseen tieteenfilosofiaan, jolle on ominaista tutkijan ja tutkittavan välinen vuorovaikutus ja totuuden suhteellisuus. Tuloksiksi muodostuu tällöin se, mitä tutkija tulkitsee tutkittavasta. Määrällisen ja laadullisen tutkimusotteen erilaisista lähtökohdista johtuen tutkimus painottuu yleensä enemmän joko kvantitatiiviseen tai kvalitatiiviseen tutkimusperinteeseen. (Metsämuuronen 2006, 84–88.)

Tutkimukseni empiirisen osion toinen vaihe noudattaa enemmän kvantitatiivisen tutkimuksen perinteitä. Tutkittavat muuttujat ovat tässä vaiheessa selvillä, ja tavoitteena on löytää sekä muuttujien välisiä yhteyksiä että eri vastaajaryhmien välisiä eroja. Lopullisiin tutkimuskysymyksiin vastatakseni analysoin aineistoa lähinnä kvantitatiivisin menetelmin. Niihin kuuluvat logistinen regressioanalyysi, varianssianalyysi, keskiarvojen erojen vertailu t-testillä tai Mann-Whitneyn testillä sekä ristiintaulukointi, jossa tilastollisen merkitsevyyden voi testata χ^2 -merkitsevyydestillä. Analyysit toteutan SPSS 16.0 -tilasto-ohjelmalla. Avokysymysten kohdalla yhdistän laadullisen ja määrällisen tutkimustavan ryhmittelemällä ja luokittelemalla vastauksia taustamuuttujittain. Vaikka vertaan ryhminä leskiä ja avioliitossa olevia, tavoitteenani on pelkän vertailun sijaan pohtia leskeytymisen elämään tuomia muutoksia. Sellaisen seuranta-aineistolle tyypillisen vertailuasetelman luominen, joka käsittää ajan ennen ja jälkeen leskeytymisen, ei valitettavasti ole mahdollista aineistoni kattaessa vain kolmen vuoden päässä toisistaan olevat tutkimusajankohdat, vuosien 2002

Taulukko 2. Empiirisen tutkimuksen eteneminen ja käytettävät tutkimusmenetelmät.

EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN VAIHEET	VAIHEEN TAVOITTEET	KÄYTETTÄVÄT MENETELMÄT
<u>VAIHE 1</u> Aineistolähtöinen tutustuminen aineistoon: ”löytöretki aineistossa”	määritellä elämänpiirin käsitteen empiirinen sisältö muodostaa lopulliset tutkimuskysymykset määritellä käytettävät muuttujat saada alustavia tuloksia	muuttujien tutkailu ja kokeilu: jakaumat, ristiintaulukointi, avokysymysten alustava luokittelu
<u>VAIHE 2</u> Aineiston analyysi	vastata tutkimuskysymyksiin	ristiintaulukointi, logistinen regressioanalyysi, varianssianalyysi, keskilukujen vertailu, avovastausten sisällönanalyysi

ja 2005 tilanteet. Tällä välin leskeksi jääneitä on aidon seurannan kannalta yksinkertaisesti liian vähän. Tutkimusaineiston täydentyessä jatkossa mahdollistaa se kymmenen vuoden seurannan. Avo- tai avioliitossa olevat naiset on kuitenkin se ryhmä, johon leskeksi jääneet itse lukeutuivat vielä puolison eläessä ja johon he edelleen kuuluisivat, jos tämä vielä eläisi. Muutosta voi tutkia myös vertaamalla vasta leskeksi jääneitä pidempään leskenä eläneisiin. Muutoksia tulkitessa on muistettava, etten tutki muutosta yksilön elämää seuraamalla aidosta seuranta-asetelmasta käsin, vaan erilaisten vertailujen avulla pyrkimyksenä päätelmien yleistäminen koko perusjoukkoa koskevaksi tiedoksi.

Luokittelen vastaajat ryhmiin iän, siviilisäädyn ja osittain myös leskeksi jäämisen ajankohdan mukaan. Koska käsittelen vuosien 2002 ja 2005 aineistoja pääosin poikkileikkausaineiston tavoin nämä kaksi aineistoa yhdistäen ja kysymyksiä molempien vuosien aineistoista valikoiden, ovat vuosina 1936–40 syntyneet tarkasteluhetkestä riippuen 62 ja 69 ikävuoden välillä ja vuosina 1926–30 syntyneet vastaavasti 72 ja 79 ikävuoden välillä. Osa kysymyksistä on kysytty sekä vuonna 2002 että 2005, jolloin on mahdollista rakentaa kolmen vuoden seuranta-asetelma ja tutkia esimerkiksi mielipiteiden tai tekemisen pysyvyyttä tai hakea vahvistusta toisen tutkimusvuoden aineistosta tehdyille löydöille. Tutkimuksessani merkittävä jaotteluperuste on vastaajan iän lisäksi leskeksi jäämisen ajankohta. Jaottelu on tässä tapauksessa kaksiulotteinen. Toisaalta on huomioitava se, kuinka kauan vastaaja on ollut leskenä ja toisaalta se, missä elämänsä vaiheessa leskeytyminen on tapahtunut, esimerkiksi vielä työelämässä vai jo eläkkeellä ollessa.

Avovastaukset voivat antaa konkreettista tietoa arkielämän keskeisistä sisällöistä ja näin syventää sitä tietoa, jota saadaan valmiit vastausvaihtoehdot sisältävien kysymysten avulla. Avokysymyksiä valikoin tutkimukseeni vain muutamia, sillä niiden huolellinen koodaaminen ja luokittelu on työlästä näin suuren aineiston kohdalla. Yhden hyvän esimerkin avovastauksen käyttämisestä tarjoaa Pirjo Kalmarin (2004) pro gradu -tutkielma, jossa hän tutkii vastaajien tulevaisuuden pelkoja ja toiveita käyttäen aineistonaan kolmea Ikihyvän avokysymystä.

5. LÖYTÖRETKELLÄ AINEISTOSSA – AINEISTOLÄHTÖINEN LÄHESTYMISTAPA

Lähtökohdakseni valitsema elämänpiirin käsite samoin kuin sen tutkimiseen käyttämäni aineisto ovat molemmat laajoja. Tarkoitukseni on tutkia leskien suhdetta elin- ja asuinympäristöönsä hahmottamalla elämänpiirin fyysistä, sosiaalista ja toiminnallista ulottuvuutta. Aineisto kertoo kaikista näistä ulottuvuuksista, ja sen avulla on mahdollista sanoa paljonkin lesken elämänpiiristä – mutta mitä ja miten? Tehtävä tuntuu haastavalta, sillä kahden kyselykierroksen lomakkeet sisältävät valtavan määrän kysymyksiä, jotka antavat monipuolisen ja mielenkiintoisen, mutta helposti myös monitahoisuudessaan jäsentymättömän kuvan vastaajan elämästä. Avoimet kysymykset antavat vielä oman lisämausteensa tähän.

Kvalitatiiviseen haastattelututkimukseen verrattuna määrällisen tiedonkeruutavan ansiot ovat toisenlaiset. Tietoa on kattavasti vastaajien suuren määrän vuoksi, mutta saatu tieto ei mene kovin syvälle ihmisten elämään saati heidän antamiinsa merkityksiin. Haasteeksi muodostuu tällöin etenkin saatujen tulosten tulkinta. Tutkijan on ryhdyttävä tulkiksi tai merkitysten välittäjäksi nojaten aikaisempiin tutkimuksiin, muuttujien välisiin yhteyksiin sekä omaan päättelykykyyn. Lähden tutkimaan aineistoa avoimin silmin ja otan lähtökohdakseni yksinkertaisen tavoitteen lisätä tietouttani naisleskien elämästä: ehkä syventää jo lukemaani tai löytää aineistosta jotakin aivan uutta. Matkalle lähtiessäni määränpäätäni ei siis ole aivan selvä. Löytöretkelleni suuntaa antavat aineistossa kohtaamani löydöt ja solmukohdat sekä kirjallisuudesta kumpuavat suuntamerkit. Toivon tämän aineistolähtöisen lähestymistavan, jota yleensä hyödynnetään vain kvalitatiivisessa tutkimuksessa, johdattavan minut sellaisten kysymysten äärelle, jotka tuovat empiiristä sisältöä elämänpiirin käsitteelle.

Seuraava alaluku käsittelee sellaista tutkimusaineistosta löytämääni taustatietoa, joka on tutkimusaiheen kannalta oleellista, mutta joka ei vielä sellaisenaan pysty antamaan vastauksia tutkimuskysymyksiini. Sen jälkeen kerron, kuinka tekemäni löytöretki aineistoon sujui ja annan sen varrelta esimerkkejä. Luvun päätteeksi tarkennan elämänpiirin käsitettä ja lopullisia tutkimuskysymyksiäni.

5.1 ESIYMMÄRRYSTÄ AINEISTOSTA

Tärkeitä perusasioita, joita haluan aluksi selvittää käytössäni olevasta aineistosta, ovat vastaajien määrät siviilisäädätyttäin kunakin tutkimusvuotena, eri siviilisäädätyjen osuus ja edustavuus, puuttuvien vastaajien määrä eli kato, puuttuvien tietojen määrä tutkimuksen kannalta oleellisissa tiedoissa kuten siviilisäädätyttiedoissa, muutokset siviilisäädätyssä tutkimusvuosien välillä sekä vastaajien sosioekonominen asema.

Taulukko 3. Tutkimusjoukkoon kuuluvat lesket ja avo- tai avioliitossa olevat naiset ikäryhmittäin. Absoluuttiset lukumäärät (f).

		Vuosi 2002	Vuosi 2005
1936–40 syntyneet	Lesket	64	77
	Avo-/avioliitossa	339	298
1926–30 syntyneet	Lesket	151	132
	Avo-/avioliitossa	205	161
Yhteensä (N)		759	668

Nuoremman ikäryhmän leskiä on vastaajien joukossa vähemmän kuin iäkkäämpiä, mikä voi ikäryhmittäisissä vertailuissa tuoda ongelmia yleistettävyyden suhteen. Koska vastaajan ikä on tekijä, joka luultavasti vaikuttaa ratkaisevasti joihinkin asioihin tutkimieni leskien vastauksissa, on se siksi poikkeuksetta otettava huomioon muiden muuttujien välisiä yhteyksiä selvitettäessä. Nuoremman ikäryhmän leskiä on määrällisesti enemmän vuoden 2005 aineistossa, joten käytän todennäköisesti uudempaa aineistoa etenkin nuorempia vastaajia tutkiessani. Sen sijaan vanhempia vastaajia, sekä leskiä että avo- tai avioliitossa olevia, on enemmän vuoden 2002 aineistossa, mikä puhuu vanhemman aineiston käytön puolesta. Syitä näihin eroihin pohdin hieman myöhemmin, mutta jo nyt on selvää, että jokaisen tutkittavan kysymyksen kohdalla on harkittava, kumpaa aineistoa tulisi käyttää tilanteissa, joissa samaa asiaa on tiedusteltu molempina vuosina. Uudempi aineisto ei ole välttämättä kaikissa tapauksissa se parempi vaihtoehto.

5.1.1 Siviilisäätö vuonna 2002 ja 2005

Verrattuna Tilastokeskuksen (2009c) vuoden 2002 ikäryhmittäisiin tietoihin ovat eri siviilisäätöjen osuudet aineistossa samansuuntaiset kuin väestötasolla. Suomessa vuonna 2002 naimisissa oli 60 prosenttia tutkimukseni nuoremman ja 41 prosenttia vanhemman ikäryhmän naisista. Leskiä oli nuoremmista 15 ja vanhemmista 39 prosenttia, eli hieman suurempi osuus kuin lkihyvän aineistossa (Taulukko 4). Osa Tilastokeskuksen tilastoimista leskistä tai eronneista saattaa kuitenkin elää parisuhteessa ja asua avopuolisensa kanssa, jolloin he kuuluisivat omassa tutkimuksessani avo- tai avioliitossa olevien joukkoon. Avioliitossa tai asumuserossa olevia ei näy Tilastokeskuksen tiedoissa. Käyttämäni aineisto edustaa siviilisäätöjen osalta ilmeisen hyvin keskivertaista suomalaista väestöä.

Taulukko 4. Vuonna 2002 kyselyyn vastanneiden naisten siviilisäätö ikäryhmittäin (%). N=960.

Ikä	Avoliitossa	Leski	Asumuserossa tai eronnut	Naimaton	Yhteensä (N)
62–66 v.	66	12	15	7	100 (518)
72–76 v.	46	34	9	10	100 (442)
Yhteensä	57	22	13	8	100 (960)

Vuoden 2002 aineistossa on tehtyjen korjausten ja täydennysten³ jälkeen yhteensä 214 leskeä ja 545 naimisissa tai avioliitossa olevaa naista, kun mukaan otetaan sekä vuosina 1926–30 että 1936–40 syntyneet vastaajat. Leskiä on huomattavasti enemmän vanhempien vastaajien joukossa, mutta naimisissa tai avioliitossa olevat ovat silti enemmistönä molemmissa ikäryhmissä. Näin on myös vuoden 2005 aineistossa, jossa korjausten jälkeen leskiä on 209 ja naimisissa tai avioliitossa olevia 459. Vuonna 2005 lesket muodostavat parisuhteessa olevien jälkeen toiseksi suurimman siviilisäätöryhmän molemmissa ikäryhmissä.

3 Näitä ovat puuttuviin siviilisäätötietoihin tekemäni muutokset. Puuttuvia tietoja on etenkin vuoden 2005 aineistossa, koska siviilisäätöä tiedustellaan vasta lomakkeen loppupuolella. Puuttuvia tietoja oli noin kuudella prosentilla tutkimusjoukkoon kuuluvista. Pystyin korvaamaan niistä suurimman osan tutkimalla kysymyksiä, jotka sisältävät oletuksen puolisoista tai leskeydestä. Epäselvät tapaukset poistin kokonaan tutkimusjoukosta (esim. jos henkilö ei ole osallistunut kyselyyn v. 2002, eikä siviilisäätöä tiedetä v. 2005).

Taulukko 5. Vuonna 2005 kyselyyn vastanneiden naisten siviilisäätö ikäryhmittäin (%). N=820.

Ikä	Avo- /avioliitossa	Leski	Asumuseross a tai eronnut	Naimaton	Yhteensä (N)
65–69 v.	64	17	13	7	100 (465)
75–79 v.	45	38	7	11	100 (355)
Yhteensä	56	26	10	8	100 (820)

5.1.2 Kyselyihin vastanneet ja kato

Kadon muodostavat kaikki ne otokseen kuuluvat vastaajat, jotka eivät ole osallistuneet tutkimukseen. Kato on tutkimuksen kannalta ongelmallinen silloin, jos sen seurauksena vastaajamäärä jää hyvin pieneksi tai jos kadon muodostavat vastaajat edustavat jotain tutkimuksen yleistettävyyden kannalta oleellista ryhmää esimerkiksi sukupuolensa, ikänsä tai ammattinsa puolesta (Metsämuuronen 2008, 12). Minun tulee näin ollen selvittää, painottuuko kato leskiin eli ovatko lesket vastanneet kyselyyn yhtä todennäköisesti kuin avo- tai avioliitossa olevat naisvastaajat.

Verratessa tutkimukseen osallistujien määriä eri vuosina ensimmäinen ja helposti selitettävä huomio on se, että eniten osallistujia on ollut vuonna 2002, toiseksi eniten vuonna 2005 ja vähiten kun laskeaan yhteen molempina vuosina osallistuneet. Ensimmäisenä tutkimusvuotena vastaajat ovat olleet nuorempia sekä keskimääräisesti terveempiä ja toimintakykyisempiä, jolloin osallistuminen on ollut todennäköisempää. Tästä päätellen ovat molempina vuosina osallistuneet vain toisena vuonna osallistuneita toimintakykyisempiä ja keskimäärin nuorempia. Lisäksi vuoteen 2005 mennessä katoa ovat hieman lisänneet sellaiset tekijät kuten muutto toiselle paikkakunnalle tai vastaajan kuolema. Vaikka vastaajia on ollut eniten vuonna 2002 ja vähiten, kun tarkastellaan molempina vuosina vastanneita, on suurin osa vastaajista osallistunut tutkimukseen sekä vuonna 2002 että vuonna 2005 (Taulukko 6).

Taulukko 6. Naisten osallistuminen tutkimukseen eri vuosina ikäryhmittäin (%). N=1032.

Syntymävuosi	Vain 2002	Vain 2005	Sekä 2002 että 2005	Yhteensä (N)
1936–40	15	7	78	100 (554)
1926–30	25	8	68	100 (478)
Yhteensä	20	7	73	100 (1032)

$\chi^2=16.163$, $p<0.001$, merkitsevät erot tummennettu. Huom. Vaikka vastaaja ei olisi osallistunut tutkimukseen vuonna 2002, on hänet pyydetty mukaan vuonna 2005. Vain vuonna 2005 osallistuneiden osuutta lisää hieman Myrskylän kunnan mukaan tulo seurantaan vasta kyseisenä vuonna (n=61).

Vastaajista, jotka eivät ole osallistuneet tutkimukseen kumpanakaan vuonna, voin aineiston perusteella päätellä vain asuinkunnan. Koska otos perustuu lisäksi ikään ja sukupuoleen, voisivat myös nämä tiedot olla saatavissa, mutta ne eivät ole oman katoanalyysini osalta oleellisia. Sen sijaan samat tiedot siviilisäädystä olisivat tarpeen. Ongelman voin osittain ratkaista tutkimalla katoa seuranta-asetelman avulla eli vertaamalla leskien osallistumista kyselyyn vuonna 2002 ja uudelleen vuonna 2005. Esitän siis kysymyksen, ovatko vuonna 2002 kyselyyn vastanneet lesket muita vastaajia todennäköisemmin pudonneet seurannasta ja jättäneet vastaamatta kyselyyn vuonna 2005?

Äkkiseltään näin näyttäisi olevan, sillä vuonna 2002 tutkimukseen osallistuneista leskistä vain 73 prosenttia on vastannut kyselyyn kolmen vuoden kuluttua. Naimisissa olevista uusintakyselyyn osallistui 82 prosenttia vuonna 2002 vastanneista. Ero näiden kahden ryhmän välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p < 0.01$, $N = 759$). Lesket näyttäisivät siis karsiutuvan herkemmin seurannan edetessä. Vertailtaessa ikäryhmiä erikseen eivät lesket kuitenkaan erotu muista vastaajista enää yhtä selkeästi. Nuorempien kohdalla eroa ei ole oikeastaan ollenkaan, eivätkä erot vanhimmassakaan ikäryhmässä ole merkitseviä. Leskien muita pienempi todennäköisyys osallistua tutkimukseen jälkimmäisellä kierroksella selittyy tällöin ennemminkin sillä, että lesket ovat keskimäärin muita vastaajia vanhempia. Kun ikä otetaan katoa tutkittaessa huomioon eli vakioidaan, ei kato painotu erityisesti mihinkään yksittäiseen siviilisäätiryhmään. Ikä ja mitä todennäköisimmin myös toimintakyky sen sijaan selittävät kyselyyn vastaamista. Edellä esitellyn seuranta-asetelman avulla en voi saada tietoa siitä, ovatko seurantavuosien välisenä aikana leskeytyneet jättäneet muita todennäköisemmin osallistumatta vuonna 2005. Vastikään tapahtunut elämänmuutos saattaa vaikuttaa kyselyyn vastaamiseen, jolloin vasta leskeksi jääneitä voi olla aineistossa todellista osuutta vähemmän.

5.1.3 Siviilisäädystä tapahtuneet muutokset

Seuraavaksi minua kiinnostaa tietää, onko tutkimusajankohtien välisen kolmen vuoden aikana tapahtunut muutoksia vastaajien siviilisäädystä, eli onko leskeys yleistynyt molemmissa ikäryhmissä yhtä paljon. Aivan tarkkaa tietoa tästä ei ole saatavilla, sillä vuonna 2002 vastanneista viidennes ei ole vastannut kyselyyn vuonna 2005. Molempina tutkimusvuosina vastanneiden siviilisäätijä vertaamalla voi todeta leskeyden yleistyneen avo- tai avioliiton kustannuksella. Suurimmat muutokset siviilisäädystä ovat tapahtuneet nuoremman ikäryhmän naisilla, joiden joukossa leskien suhteellinen osuus on kasvanut jopa kolmanneksella kolmen vuoden aikana. Tutkimusvuosina tämän ikäryhmän naiset ovat olleet 62–69 -vuotiaita.

Leskien määrän nousu nuoremmassa ikäryhmässä merkitsee sitä, että nuoremmista leskistä suuri osa kuuluu vastikään leskeksi jääneisiin. Esimerkiksi vuoden 2005 aineistossa viimeisen viiden vuoden aikana leskeytyneitä on nuoremman ikäryhmän leskistä vajaa 40 prosenttia, kun osuus vanhempien joukossa on vain noin 13 prosenttia. Tämä johtuu luonnollisesti siitä, että osa vanhempaan ikään ehtineistä on jäänyt leskeksi samoihin aikoihin kuin nuoremmassa ikäryhmässä. Tutkimuksen kannalta on tärkeää tietää, että suurin osa nuoremmista leskistä on leskeytynyt vastikään, viimeisen viiden vuoden aikana, kun puolet vanhemmista vastaajista on elänyt leskenä jo yli 15 vuoden ajan.

5.1.4 Ikä leskeksi jäädessä

Vuoden 2002 aineiston perusteella vanhemmista leskistä suurin osa (60 %) on jäänyt leskeksi 60 ikävuoden jälkeen. 70-vuotiaana tai vanhempana leskeksi jääneitä on vajaa viidennes 72–76 -vuotiaista leskistä. Myös vuoden 2005 aineiston osalta osuudet ovat samansuuruiset. Vaikka edellisestä

kyselystä on kulunut aikaa kolme vuotta, ei vanhempien leskien osuus ole aineistossa kasvanut kuin muutamalla prosenttiyksiköllä. Esimerkiksi 70-vuotiaana tai vanhempana leskeksi jääneitä on vuoden 2002 aineistossa 32, mutta vuoden 2005 aineistossa vain 28, vaikka leskien määrä tutkimusjoukossa on todennäköisesti kasvanut. Vuonna 2002 vastaajat olivat 72–76 - ja kolme vuotta myöhemmin luonnollisesti 75–79 -vuotiaita, jolloin yli 70-vuotiaana leskeksi jääneitä tulisi tutkimusjoukossa olla enemmän. Vanhempien vastaajien kohdalla katoa on kuitenkin lisännyt heidän ikänsä ja mahdollisesti laskenut toimintakyky. Vastikään leskeksi jääneiden pientä määrää aineistossa voi selittää myös lähimenneisyudessa tapahtunut elämänmuutos, sillä se on saattanut vaikuttaa vastaamisalttiuteen.

Vuoden 2002 aineiston perusteella nuoremmista leskistä jopa 40 prosenttia on jäänyt leskeksi 60-vuotiaana tai vanhempana, vaikka he kyselyyn vastatessaan olivat (vasta) 62–66 -vuotiaita. Vastikään leskeksi jääneitä on siten nuoremmassa ikäryhmässä suhteellisesti enemmän. Toisin kuin vanhempien kohdalla, on leskien määrä nuoremmassa ikäryhmässä kasvanut sekä suhteellisesti että määrällisesti kahden tutkimusajankohdan välillä. Vuoden 2005 aineistossa on 60-vuotiaana tai vanhempana leskeksi jääneitä jo yli puolet (52 %) nuoremman ikäryhmän leskistä. Kolmessa vuodessa heidän osuutensa on kasvanut 12 prosenttiyksiköllä. Kato ei ole ollut tässä ikäryhmässä yhtä merkitsevää tekijää kuin vanhempien kohdalla. Molemmissa ikäryhmissä leskeksi jäämisen todennäköisyys kasvaa selvästi juuri 60 ikävuoden paikkeilla.

On aina erikseen harkittava, minkä vuoden aineistoa missäkin tapauksessa kannattaa käyttää. Harkintaa helpottaviksi taustaoletuksiksi ovat tarkentuneet seuraavat löydöt: vuonna 2002 leskiä on määrällisesti eniten; vuonna 2005 nuorempia leskiä on enemmän kuin vuonna 2002, mutta vanhempia vähemmän; nuorempaan ikäryhmään kuuluu suhteellisen paljon vastikään leskeksi jääneitä, kun vanhempien joukossa on enemmän yli 15 vuotta leskenä olleita; kato on vähentänyt etenkin vanhemman ikäryhmän osallistumista vuonna 2005.

5.1.5 Sosioekonominen asema

Sosioekonomista asemaa tutkin seuraavassa käyttäen muuttujia, jotka kuvaavat vastaajan toimeentuloa, koulutusta, pääasiallista toimintaa ja puolison nykyistä tai viimeisintä ammattia⁴. Vastaajien taloudellista asemaa on tiedusteltu muun muassa kysymällä subjektiivista arviota toimeentulosta. Osuudet ovat samansuuntaisia molempina tutkimusvuosina. Eniten on itsensä pienituloiseksi kokevia. Pienituloisten osuudet ovat suurimmat sekä vanhempien (51 %, N=150) että nuorempien leskien (45 %, N=64) joukossa, mutta erot avo- tai avioliitossa oleviin naisiin eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Itsensä varakkaaksi tai köyhäksi kokevia on vain muutamia. Pienituloisten jälkeen eniten on keskituloisia, noin kolmannes vastaajista. Hyvin toimeentulevia on vastaajista keskimäärin joka kuudes.

Vuonna 2005 on lisäksi kysytty, kuinka hyvin rahat riittävät päivittäisiin menoihin pakollisten menojen jälkeen. Itsensä pienituloiseksi tai köyhäksi arvioivista noin kuusi kymmenestä vähintään epäilee rahojensa riittävyyttä. Keskituloisista näin kokee joka viides, ja tätä paremmin toimeen tulevista vain ani harva vastaajan iästä riippumatta. Koska pienituloisia on leskien joukossa hieman enemmän, myös rahojensa riittävyyttä epäilee useampi leskivastaaja. Noin

⁴ Kaikki käyttämäni kyselylomakkeiden kysymykset on koottu liitteeseen 2. Sikäli kuin mahdollista, niiden järjestys noudattaa samaa järjestystä kuin tekstissä. Jokaiseen liitekysymykseen ei näin ollen viitata tekstissä erikseen. Kysymyksen vuosi on merkitty sen otsikkoon, mutta jos kysymys on ollut samanlainen sekä vuonna 2002 että vuonna 2005, kysymyksen vuotta ei ole merkitty.

puolet leskistä, mutta vain kolmasosa avo- tai avioliitossa olevista naisista ei ole varma rahojensa riittävydestä. Ero on tilastollisesti merkitsevä nuorempien vastaajien kohdalla ($p < 0.05$, $N = 370$).

Nuoremman ikäryhmän, 62–69 -vuotiaiden leskien ja puolison kanssa elävien koulutustasossa ei ole tilastollisesti merkitseviä eroja, vaikka korkeakoulututkinto näyttäisi olevan hieman yleisempi avo- tai avioliitossa olevilla⁵. Jokin ammatillinen tutkinto on noin kahdella viidestä vastaajasta siviilisäädystä riippumatta. Vanhemmassa ikäryhmässä eroja sen sijaan löytyy. Parisuhteessa elävillä on kaikenlaisia tutkintoja useammin kuin leskillä ($p < 0.05$, $N = 282$), joista suurella osalla (80 %) ei ole ammatillista tutkintoa. Parisuhteessa elävilläkin tutkinto on vähemmistöllä eli noin joka kolmannella vastaajalla. Koulutustaustan perusteella leskien sosioekonominen asema on avo- tai avioliitossa olevia naisia hieman heikompi, mikä tukee aikaisempia tutkimustuloksia (Scott & Wenger 1995). Naisten koulutustaso on ajan myötä kohonnut, eikä nuorempien kohdalla ainakaan kyseisessä ikävaiheessa ole nähtävissä siviilisäädyn mukaisia eroja koulutustasossa. Keskimäärin kymmenen vuotta nuoremmilla naisilla on kaikkia suoritettuja ammattitutkintoja enemmän kuin vanhemmilla vastaajilla ($p < 0.01$, $N = 636$). Koulutuksen tasavertaisuus on ilmeisesti myös parantunut, sillä siviilisäätö ei selitä ainakaan ammatillisen koulutuksen puuttumista, ja koulutuksen tasoakin se selittää aineiston perusteella hyvin heikosti jos lainkaan.

Vastaajien työmarkkina-asemassa ei ole merkittäviä eroja. Kuten olettaa saattaa, suurin osa on eläkkeellä. Vuonna 2002 työelämässä on jollakin tavalla mukana noin joka kymmenes nuorempaan ikäryhmään kuuluva, mutta kolme vuotta myöhemmin enää kolmisen prosenttia. Vanhemmista vastaajista lähes kaikki ilmoittavat olevansa eläkkeellä molempina tutkimusajankohtina. Vastaajan aikaisemman ammattiaseman perusteella tehty luokittelu kertoo, onko hän ollut ennen eläkkeelle jäämistään tai vielä nykyään toimihenkilö, työntekijä, yrittäjä vai joku muu. Vanhemmista vastaajista noin puolet on ollut työntekijöitä siviilisäädystä riippumatta. Nuoremmista sen sijaan lesket ovat useimmin työntekijöitä (54 %) ja avo- tai avioliitossa olevat puolestaan toimihenkilöitä (52 %). Erot ammattiasemissa ovat tilastollisesti merkitseviä⁶, jos esioletuksena pidetään leskien suurempaa todennäköisyyttä kuulua työntekijöihin, mihin aikaisemmat tutkimukset viittaavat (esim. Arber & Ginn 1993).

Nuorempien vastaajien kohdalla siviilisäätöryhmittäiset erot koulutustasossa ovat olemattomat, mutta ammattiasemassa ne sen sijaan näkyvät. Eroja ammattiasemassa on vain nuoremman ikäryhmän, 62–66 -vuotiaiden kohdalla, mikä johtuu todennäköisesti matalan sosioekonomisen aseman omaavien miesten ammattiasemaan perustuvasta ylikuolleisuudesta (Martelin ym. 2005, 122–123). Työntekijöihin lukeutuneet miehet ovat olleet useimmin naimisissa samaan ammattiryhmään kuuluvien naisten kanssa, jolloin miesten ammattiasemaan perustuva ylikuolleisuus näkyy juuri keski-ikäisten ja varhaisvanhuutta elävien naisleskien muita todennäköisempänä kuulumisena ammattiasemaltaan työntekijöihin. Tarkastelen seuraavassa lyhyesti vielä puolison aikaisempaa ammattiasemaa testatakseni tätä oletusta.

Aikaisempi tutkimus on osoittanut miesten koulutuksen tasolla ja ammattiasemalla olevan vaikutusta omaan odotettavissa olevaan elinikään sekä puolison sosioekonomiseen asemaan (Scott & Wenger 1995). Verratessani leskien ja parisuhteessa elävien naisten ilmoittamia puolison nykyisiä tai viimeisimpiä ammatteja voin vahvistaa oletuksen, että leskien puoliset ovat usein olleet juuri työntekijöitä, kun taas toimihenkilöammatit ovat avo- tai avioliitossa olevien naisten puolisoilla yleisempiä. Yleisin

5 Vuonna 2002 korkeakoulututkinto oli kymmenellä prosentilla avo- tai avioliitossa olevista naisista ja kahdella prosentilla leskistä. Kysymykseen vastanneita, nuoremman ikäryhmän leskiä on vuoden 2002 aineistossa vain 56, joten tilastollisen merkitsevyyden puuttuminen voi selittyä myös vastaajien pienellä määrällä.

6 Yksisuuntaisen χ^2 -testin p -arvo=0.015 (merkitsevä), kaksisuuntaisen testin p -arvo=0.058 (melkein merkitsevä), $N=358$.

ammatti on molempien kohdalla ollut maanviljelijä, iäkkäämmillä nuorempia useammin. Leskien puolisoilla muita tavallisia ammatteja ovat olleet esimerkiksi erilaiset kuljetus- ja rakennusalan ammatit. Johto- ja esimiestason tehtäviä on ollut enemmän avo- tai avioliitossa olevien puolisoilla. Voin siis olettaa, että leskien muita heikompi sosioekonominen asema selittyy osin puolison ammattiasemalla.

Keräämäni esiyymmärryksen perusteella voin todeta aineiston edustavan hyvin päijäthämäläistä ja suomalaista ikääntyvää väestöä. Saamani alustavat tulokset ovat linjassa aiemman tutkimuksen kanssa. Ikäryhmien väliset erot siviilisäädtyissä ja eri vuosien vastaajamäärissä kannattaa huomioida valitessa aineistosta kysymyksiä eri tutkimusvuosilta. Havaitut erot sosioekonomisessa asemassa puoltavat ainakin jonkin sosioekonomista asemaa kuvaavan muuttujan ottamista taustamuuttujaksi analyysiin.

5.2 MERKINTÖJÄ MATKAPÄIVÄKIRJASTA

Tutustuttuani alustavasti aineistoon aloin suunnitella löytöretkeä sen syvyyksiin. Päätin käydä aineiston antia läpi järjestyksessä aloittaen vuoden 2002 ensimmäisestä lomakkeesta päätyen vuoden 2005 kakkoslomakkeen vastauksiin. Kysymys kysymykseltä kirjoitin tekemiäni havaintoja ylös. Jos samaa asiaa oli kysytty molempina vuosina, vertasin tuloksia ja pohdin niissä mahdollisesti tapahtuneita muutoksia. Vertasin keskenään leskiä ja avo- tai avioliitossa olevia naisia, ja tein koko ajan ikäryhmittäisiä vertailuja. Vertailuasetelmien avulla pohdin ikääntymisen ja leskeytymisen tuomia muutoksia sekä mahdollisia ikäryhmien välisiä eroja.

Välillä tutkimusvuosien tulokset olivat samansuuntaisia, välillä löytyi eroja, kun esimerkiksi toisena vuonna samasta kysymyksestä saadut tulokset osoittautuivat tilastollisesti merkitseviksi, kun taas toisen eivät. Suuria ristiriitaisuuksia ei kuitenkaan löytynyt. Vaikka löytöretkelläni tutkin kysymyksiä vielä aika pinnallisesti suorien jakaumien, ristiintaulukoinnin ja yksinkertaisten tilastollisten testausten avulla, tuntui kysymysten läpikäyntiin menevän paljon aikaa. Olihan mukana koko ajan vertailu eri tutkimusvuosien vastausten välillä sekä vertailu eri ikäryhmien ja siviilisäättyjen välillä. Rinnastin tekemiäni havaintoja myös aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen. Tutkin muun muassa seuraavia teemoja: asuminen ja sen muutokset, harrastukset, suhteet sukulaisiin ja muihin läheisiin, LAT-suhteet, tuen saaminen ja sen riittävyys, arjessa pärjääminen, ilon- ja huolenaiheet. Kun olin kirjoittanut aineistosta tekemiäni havaintoja ylös noin 30 sivun verran, aloin pohtia asettamiani tutkimuskysymyksiä uudelleen ja tarkentaa niitä.

Aineistossa retkeillä kirjottamani 30-sivuinen matkapäiväkirja ei sellaisenaan sovellu osaksi omaa tutkimustani, sillä se sisältää osittain tutkimuksen kannalta turhaa ja vielä jäsentymättömää tietoa. Päätin kuitenkin käyttää kokoamaani tekstiä oman tutkimukseni esiaineistona, jonka avulla määrittelen lopulliset tutkimuskysymykset ja nostan esiin tutkimuksen kannalta oleellisia asioita. Lukiessani tekstiäni läpi pohdin, mitä se kertoo leskien elämänpiiristä ja mitä lisäkysymyksiä se vielä herättää. Näin syntyivät tarkentuneet tutkimuskysymykset, jotka esittelen sen jälkeen, kun olen antanut muutamia esimerkkejä aineistosta tekemistäni löydöistä. Ne auttoivat tarkentamaan tutkimuskysymyksiäni, mutta ovat tutkimustuloksinkin mielenkiintoisia. Aineistosta jäi vielä paljon kysymyksiä tarkastelematta, mutta tutkimuksen teon etenemisen kannalta kaikkien suuren aineiston piirteiden selvittäminen ei myöskään olisi mielekäästä.

5.2.1 Asuminen ja muutokset asumisessa

Asumisen osalta haluan selvittää, asuuko vastaaja yksin vai jonkun kanssa, minkälaisella alueella ja minkälaisessa asunnossa hän asuu sekä millaisia muutoksia asumisessa on tapahtunut. Leskistä noin 90 prosenttia asuu yksin. Loput asuvat yhdessä lapsensa, muiden sukulaisten kuten sisaren tai lapsenlapsen, tai jonkun muun, esimerkiksi ystävän kanssa. Eri-ikäiset lesket eivät tässä suhteessa eroa merkitsevästi toisistaan, eikä kahden tutkimusvuoden vastausten välillä ole eroja. Leskien yksinasumisen yleisyydessä ei ole tapahtunut juurikaan muutoksia kolmen vuoden aikana, sillä vain muutama vastaaja on muuttanut asumaan lapsensa tai muiden henkilöiden luokse. Pariskunnilla muutoksia on tapahtunut useammin, sillä reilusti yli puolet vuonna 2002 yhdessä puolison ja lastensa kanssa asuneista (N=57) ilmoittaa kolme vuotta myöhemmin asuvansa puolisonsa kanssa kaksin. Lapset ovat aikuistumisen myötä muuttaneet pois kotoa.

Sekä lesket että parisuhteessa elävät 62–66 -vuotiaat asuivat vuonna 2002 useimmiten esikaupunkialueella. Sen sijaan vanhempaan ikäryhmään kuuluvista, 72–76 -vuotiaista vastaajista harvempi ilmoittaa asuvansa esikaupunkialueella, mikä varmasti selittyy sillä, että esikaupunkialueita rakennettaessa nuoremmat vastaajat ovat olleet iässä, jolloin muuttoalttius on ollut suuri, ja uusille asuinalueille on muutettu herkemmin. Lesket ilmoittavat asuvansa hieman useammin kaupungin keskustassa tai esikaupunkialueella kuin parisuhteessa elävät, jotka asuvat leskiä todennäköisemmin maaseututaajamassa tai maaseudulla.

Maaseudulla tai haja-asutusalueella asui vuonna 2002 vain viidesosa 72–76 -vuotiaista leskistä, kun heitä puolison kanssa asuvista oli yli kolmasosa ($p < 0.05$, $N=350$). Joko leskeksi jääneet vastaajat ovat alkujaankin asuneet useammin kaupunkimaisemilla alueilla tai he ovat puolison kuoleman jälkeen muuttaneet kaupunkimaisempaan ympäristöön lähemmäksi palveluja ja liikenneyhteyksiä. Muuttoa on voinut puoltaa esimerkiksi maaseudulla sijaitsevan, yksin asuvalle suurehkon kotitalon vaativa ja ehkä kalliskin ylläpito kunnostus- ja pihatöineen. Puolison kuoleman jälkeen lesken lapset ovat saattaneet vaikuttaa muuttopäätökseen tuomalla esiin huoltaan äitinsä selviytymisestä yksin, ja osa on ehkä ehdottanut äidin muuttamista luokseen asumaan.

Taulukko 7. Asuinalue iän ja siviilisäädyn mukaan vuonna 2002 (%). N=752.

		Kaupungin keskusta	Esikaupunki- alue	Maaseutu- taajama	Maaseutu/haja- asutusalue	Yhteensä (N)
62–66	Leski	19	44	17	20	100 (63)
-vuotiaat	Avo-/avioliitto	16	35	24	25	100 (339)
72–76	Leski	23	32	24	21	100 (148)
-vuotiaat	Avo-/avioliitto	19	26	20	35	100 (202)
	Yhteensä	19	33	23	26	100 (752)

62–66 -vuotiaiden väliset erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä. 72–76 -vuotiaiden kohdalla tilastollisesti merkitsevä ero ($p < 0.05$) on merkitty taulukkoon lihavoimilla.

Leskien suurempi todennäköisyys asua kaupunkimaisilla asuinalueilla näkyy myös asumismuotojen kohdalla. Molempina tutkimusvuosina vanhemman ikäryhmän leskistä yli puolet asuu kerrostalossa, vajaa kolmasosa omakotitalossa ja loput noin 15 prosenttia rivi- tai paritalossa. Puolison kanssa elävistä taas noin puolet asuu omakotitalossa, kolmasosa kerrostalossa ja leskien tapaan noin 15 prosentin osuus rivi- tai paritalossa. Ero leskien ja parisuhteessa elävien asumismuotojen välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p < 0.001$). Myös nuoremista vastaajista lesket asuvat muita useammin kerrostalossa, ja puolison kanssa asuvat omakotitalossa ($p < 0.01$). Leskien kerrostaloasumisen yleisyyttä selittää heidän avo- tai avioliitossa olevia suurempi todennäköisyytensä asua kaupunkimaisilla asuinalueilla.

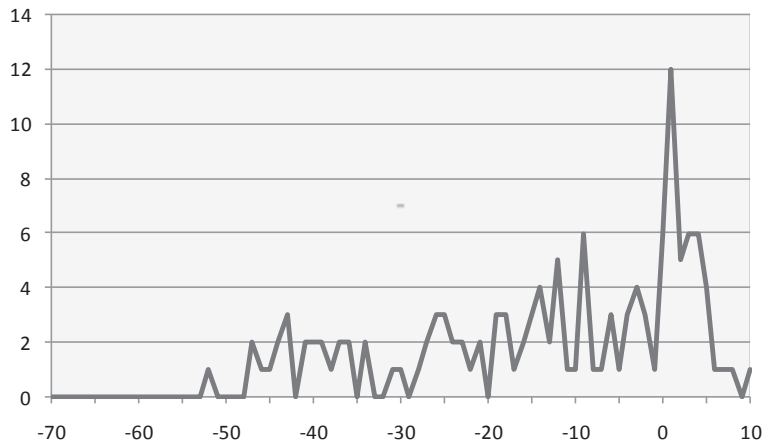
Omistusasuminen on sekä leskien että puolison kanssa asuvien pääasumismuoto (yli 80 %). Lääkimmäiset lesket asuvat vuokralla hieman muita saman ikäisiä useammin ($p < 0.05$), mikä selittyy osittain leskien muita heikommalla sosioekonomisella asemalla, mutta osittain myös jo mainituilla eroilla asuinalueen ja asuintalotyypin välillä. Vuonna 2005 palvelutalossa tai vanhainkodissa asuvia oli leskistä vain viisi vastaajaa (4 %), puolison kanssa elävistä ainoastaan yksi (0,7 %). Nihtilän ja Martikaisen (2008) tutkimuksessa selvisi, että leskien riski joutua laitoshoitoon on suurin vasta leskeksi jääneillä, ja erityisen riskialtis on ensimmäinen puolison kuoleman jälkeinen kuukausi. Ikihyvän aineistossa on vain vähän vanhainkodissa tai palvelutalossa asuvia vastaajia, eikä lainkaan esimerkiksi sairaalan tai terveyskeskuksen vuodeosastolla hoidossa olevia, jolloin en voi aineiston avulla pohtia Nihtilän ja Martikaisen tutkimaa kysymystä. Sen sijaan voin tutkia muun kaltaisia asumisen muutoksia. Tällaisia ovat paikkakunnan, asuinalueen ja asunnon vaihdot, joista kiinnostavimpana pidän jälkimmäistä eli sitä, onko leski muuttanut uuteen asuntoon puolison kuoleman jälkeen.

Vuosien 2002 ja 2005 välisenä aikana on muuttanut noin joka kymmenes tutkimistani vastaajista. Nuoremman ikäryhmän lesket ovat muuttaneet tänä aikana muita ahkerammin, sillä heistä noin 16 prosenttia ($N=76$) on muuttanut nykyiseen asuntoonsa tutkimusajankohtien välisenä aikana. Nuoremman ikäryhmän avo- tai avioliitossa olevista naisista osuus on 11 prosenttia ($N=296$). Vanhemmista vastaajista, sekä leskistä ($N=129$) että avo- tai avioliitossa olevista ($N=154$) on muuttanut huomattavasti harvempi, 7–8 prosenttia. Suurin osa muuttaneista on muuttanut kotikuntansa sisällä (ks. myös Tuominen 1994, 290–292), ja muutot ovat suuntautuneet useimmiten samankaltaiselta asuinalueelta toiselle. Jos asuinalueen tyyppi on vuosien välillä vaihtunut, on muutto suuntautunut todennäköisemmin harvemmin asutulta alueelta tiiviimmin asutulle alueelle ja samalla lähemmäksi palveluja. Muutot ovat todennäköisemmin suuntautuneet omakotitaloista pari-, rivi- ja kerrostaloihin kuin toisinpäin.

Tutkimusjoukossa on yhteensä 25 vastaajaa, jotka ovat leskeytyneet tutkimusajankohtien eli vuosien 2002 ja 2005 välillä. Heistä neljä on muuttanut uuteen asuntoon jäätyään leskeksi. Kaksi on muuttanut omakotitalosta kerrostaloon ja kaksi vaihtanut kerrostaloasunnot toiseen. Suurin osa vasta leskeksi jääneistä asuu yksin. Kaksi leskeä oli asunut lapsensa kanssa jo ennen puolison kuolemaa, yksi oli muuttanut poikansa ja yksi siskonsa luokse.

Koko aineiston avulla leskien muuttoalttiutta on mahdollista tarkastella vertaamalla nykyiseen asuntoon muuttovuotta vuoteen, jolloin vastaaja on jäänyt leskeksi. Vuosien välinen erotus kertoo, kuinka monta vuotta puolison kuoleman jälkeen (tai sitä ennen) leski on muuttanut nykyiseen asuntoonsa. Puolison kuoleman jälkeen leski on saattanut muuttaa useampia kertoja, jolloin saatu kuva ei ole aivan todenmukainen. Niiltä vastaajilta, jotka ovat muuttaneet esimerkiksi ensimmäisen kerran 0–5 vuotta puolison kuoleman jälkeen ja toisen kerran tätä myöhemmin, saadaan tulos vain jälkimmäisen muuttovuoden mukaan. Jonkinlaisia osviittaa on vuosien vertailun perusteella kuitenkin mahdollista saada, ja vähintäänkin saadaan selville, onko leski ylipäätään muuttanut puolison kuoleman jälkeisenä aikana.

Kuviossa 2 luku 0 kuvaa vuotta, jolloin vastaaja on jäänyt leskeksi. Positiiviset luvut kuvaavat vuosia puolison kuoleman jälkeen ja negatiiviset aikaa sitä ennen. Kuviossa erottuu selvä, puolison kuoleman jälkeiseen vuoteen ajoittuva piikki. Lesket ovat paljon useammin muuttaneet nykyiseen asuntoonsa noin vuosi puolison kuoleman jälkeen verrattuna mihinkään toiseen vuoteen ennen tai jälkeen puolison kuoleman. Kuvio 2 perustuu vuoden 2002 vastauksiin niiltä leskiltä, joiden puolison kuolemasta on aikaa 0–15 vuotta. Negatiiviset arvot muodostavat kahden kolmasosan enemmistön, eli selvästi suurin osa leskistä on jäänyt asumaan puolisoiden yhteiseen asuntoon.

Kuvio 2. Nykyiseen asuntoon muutto suhteessa puolison kuoleman ajankohtaan. Enintään 15 vuotta leskenä olleet vastaajat vuonna 2002. Absoluuttiset lukumäärät (f). N=136.

Vaikka suurin osa jääkin asumaan puolisoiden yhteiseen kotiin, erottuu ensimmäinen vuosi puolison kuoleman jälkeen muista vuosista. Viidesosa leskeksi jääneistä on muuttanut nykyiseen asuntoonsa noin kolmen vuoden sisällä puolison kuolemasta. Saamani tulokset ovat linjassa aikaisemman tutkimuksen kanssa, mutta kyseenalaistavat väitteen, jonka mukaan muuttoalttius olisi erityisen alhainen ensimmäisinä vuosina puolison kuoleman jälkeen (Tuominen 1994, 30–31, 289–292).

5.2.2 Subjektiiivinen terveys

Sekä vuonna 2002 että vuonna 2005 lesket arvioivat terveytensä yhtä hyväksi kuin parisuhteessa elävät vastaajat, mistä on raportoitu myös aikaisemmassa leskitutkimuksessa (Délbes & Gaymu 2002, 888). Vain muutama prosentti vastaajista arvioi terveytensä huonoksi, ja useimmat arvioivat sen vähintään keskitasoiseksi. Nuorempien vastaukset ovat odotetusti vanhempia hieman myönteisempiä ($p < 0.001$). Vanhemmat vastaajat, olivat he sitten leskiä tai parisuhteessa eläviä, arvioivat terveytensä useimmiten keskinkertaiseksi, nuoremmat taas hyväksi tai melko hyväksi siviilisäädystä riippumatta. Prosentteja vertaillaessa voi kuitenkin todeta, että kaikista parhaimmaksi terveytensä arvioivat parisuhteessa elävät nuoremmen ikäryhmän naiset. Heitä seuraavat samaan ikäryhmään kuuluvat lesket ja vanhempaan ikäryhmään kuuluvat parisuhteessa elävät. Huonoimmaksi terveytensä arvioivat iäkkäimmät lesket. Mutta kuten sanottu, erot ovat merkittäviä vain ikäryhmien välillä. Kun ikä on vakioitu, ei merkittäviä eroja siviilisäättyjen välillä ole.

Terveyden kokemuksissa ei ole eroja myöskään, kun verrataan aikaa, joka on kulunut leskeksi jäämisestä. Vasta leskeksi jääneet eivät koe terveyttään sen huonommaksi kuin muutkaan vastaajat. Vaikkei siviilisäädyllä tai leskeksi jäämisestä kuluneella ajalla sekä subjektiivisella terveyden kokemuksella ole keskinäistä riippuvuutta, voi sillä olla yhteyksiä muiden tutkittavien muuttujien kanssa. Subjektiivinen terveys tai jokin muu terveystilanne on hyvä ottaa taustamuuttujaksi tulevaisuuden tarkasteluissa.

5.2.3 Huolen- ja ilonaiheet

Siviilisäädystä ja iästä riippumatta kolme vastaajille eniten huolta aiheuttavaa asiaa ovat oma terveys, itsenäinen selviytyminen ja lähiomaisen sairaus tai menettäminen (Taulukko 8). Puolison kanssa asuilla lähiomaiseen liittyvät huolet ovat ensimmäisellä sijalla, kun leskillä suurin huoli koskee omaa terveyttä. Oma terveys näyttäytyy lähes kaikille vastaajille vähintään pienenä huolenaiheena siviilisäädystä riippumatta. Sen sijaan huoli yksinäisyydestä on selvästi suurempi leskillä, sillä vanhemmista leskistä noin 60 prosentille ja nuoremmista jopa 70 prosentille yksinäisyys aiheuttaa vähintään pientä huolta. Parisuhteessa eläville yksinäisyys on vähintään pieni huolenaihe vain noin 40 prosentille naisista iästä riippumatta. Kuten yksinäisyys, myös turvattomuus on lähinnä leskien huolena. Nuoremmista naisleskistä kolme neljästä kokee turvattomuuden vähintään pieneksi huolenaiheeksi, vanhempien kohdalla osuus on hieman pienempi. (Liite 2, kysymys 15.)

Taulukko 8. Vastaajien suurimmat huolenaiheet ja leskien huolenaiheet vuonna 2002.

Suurimmat huolenaiheet kaikilla vastaajilla ovat:	62–66 -vuotiaiden leskien huolenaiheina ovat lisäksi:	72–76 -vuotiaiden leskien huolenaiheina ovat lisäksi:
Oma terveys	Yksinäisyys	Yksinäisyys
Läheisten terveys	Turvattomuus	Turvattomuus
Itsenäinen selviytyminen	Avuttomuus	Avuttomuus
	Arkipäivän pienet asiat	

Huoli itsenäisestä selviytymisestä näyttäytyy suurempana huolenaiheena nuoremmille leskille kuin saman ikäryhmän muille vastaajille. Se on suurena huolenaiheena noin 40 prosentille nuoremmista leskistä, mutta vain 20 prosentille avo- tai avioliitossa olevista. Nuoremmat lesket ovat vastauksissaan samoilla linjoilla heitä kymmenen vuotta vanhempien vastaajien kanssa. Arkipäivän pienet asiat huolettavat etenkin nuoremmen ikäryhmän leskiä, joista puolet pitää niitä pienenä huolenaiheena ja joka kymmenes suurina. Vastaavasti parisuhteessa elävistä yli 60 prosenttia ei pidä arkipäivän pieniä asioita lainkaan huolenaiheina. Nuoremmen ikäryhmän leskien muita suurimpi huoli arjen sujumisesta ja itsenäisestä selviytymisestä kertoo ehkä siitä, ettei arki ole vielä löytänyt uomaansa puolison kuoltua. Vanhempiin leskiin verrattaessa puolison kuolemasta on kulunut vähemmän aikaa. Arkiset asiat, joista on huolehdittu yhdessä, on nyt hoidettava usein yksin.

Ilonaiheet ovat samansuuntaiset sekä leskillä että avo- tai avioliitossa elävillä naisilla (Liite 2, kysymys 16). Suurimpana ilona ovat lapset ja lastenlapset sekä omassa kodissa asuminen. Ystävät ovat ilonaihe etenkin leskille. Oma terveys on suurimmalle osalle suuri ilonaihe, mutta myös niitä löytyy, joille se ei ole sitä lainkaan. Arkipäivän pienet asiat ovat enemmistölle suuria ilonaiheita. Niiksi mainitaan harrasteet, kotiaskareet, luonto, hyvä säätila, liikkuminen ja liikunta, itsenäisyys, herääminen aamulla, linnut, kissat, koirat, kukat ja esimerkiksi se, kun ”kitunut kukka elpyy”.

5.2.4 Ajatuksia iästä ja vanhuudesta

Noin puolet vastaajista tuntee itsensä sen ikäiseksi kuin on. Ikävuosiaan nuoremmaksi tuntevia on selvästi enemmän kuin itsensä vanhemmaksi tuntevia. Kuitenkin nuoremman ikäryhmän leskistä hieman useampi kuin joka kymmenes kokee itsensä ikävuosiaan vanhemmaksi (N=62), mikä on osuutena selvästi muita suurempi. Kuusikymppisten elämässä leskeys ei ole vielä kovin tavallista, ja leskenä olo saatetaan mieltää vasta osaksi vanhuuden elämänvaihetta. Näin ollen osa kuusikymppisistä samaistuu sosiaaliselta iältään itseään vanhempiin. Sosiaalinen ikä määräytyy sosiaalisen merkityksenannon kautta eli esimerkiksi suhteessa muihin samaa elämänvaihetta eläviin kronologisesta iästä riippumatta (Laslett 1989, 25–26; Tikka 1994, 89–90). Nuoremmat lesket erottuvat omana ryhmänään myös monissa muissa vanhuutta ja eläkeikää koskevissa ajatuksissaan. He ajattelevat muita useammin ajan käyvän pitkäksi (15 %), kokevat itsensä useammin jo vanhukseksi (kuitenkin vain noin 16 %) ja vastaavat muita useammin ilon puuttuvan nykyisin elämästään (21 %).

5.2.5 Auton käyttö

Kuten aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, voi autottomuudesta tulla kynnyskysymys niin harrastamisen kuin sosiaalisten suhteiden ylläpidon kannalta, jos julkinen liikenne tai lähipiiriltä saatu apu ei sitä ole korvaamassa (Arber ym. 2003, 153–163; van der Meer 2008, 7–11; Siren 2005). Auton käyttöä on tiedusteltu sekä vuonna 2002 että vuonna 2005, joskin eri tavalla. Käyttökelpoisempi on vuoden 2005 versio, jossa vastaajan oman ajamisen lisäksi tiedustellaan, ajaako samassa taloudessa asuva perheenjäsen autoa tai kyyditseekö muualla asuva ystävä tai tuttava vastaajaa säännöllisesti (Liite 2, kysymys 19). Erot leskien ja parisuhteessa elävien naisten välillä ovat selvät. Vanhemman ikäryhmän leskistä suurimmalla osalla (62 %) ei ole lainkaan autoa käytössään, kun taas lähes puolella parisuhteessa elävistä samassa taloudessa asuva perheenjäsen, usein puoliso, ajaa autoa ($p < 0.001$, N=287). Myös useampi avo- tai avioliitossa oleva ajaa autoa itse verrattuna leskiin, mikä kertoo siitä, että leskeytymisen jälkeen on autolla ajamisesta päätetty luopua tai jouduttu luopumaan. Noin 15 prosenttia iäkkäimmistä leskistä kertoo, että muualla asuva tuttava kyyditsee häntä säännöllisesti.

Nuoremman ikäryhmän kohdalla erot eivät ole yhtä jyrkät, sillä yhtä suuri osuus naisista siviilisäädystä riippumatta ilmoittaa itse ajavansa autoa (noin 45 %). Sen sijaan niiden kohdalla, jotka eivät itse aja autoa, siviilisäätöjen väliset erot ovat jälleen suuret ($p < 0.001$, N=373). Kun 45 prosentilla leskistä ei ole lainkaan autoa käytössään, on samalla osuudella avo- tai avioliitossa olevista auto käytössä perheenjäsenen, yleensä puolison, kautta. Kuten näistäkin tuloksista näkee, on naisten autolla ajaminen sitä yleisempää, mitä nuoremmasta ikäryhmästä on kyse. Tulevaisuudessa siviilisäätöryhmien väliset erot eivät ole varmastikaan enää näin suuria. Tutkittavieni elämässä auton puuttuminen voi suuresti vaikeuttaa osallistumista kodin ulkopuolisiin harrastuksiin ja tapahtumiin asuinalueesta riippuen. Auton omistamisen yhteyttä vastaajien vapaa-ajan sisältöihin tutkin tarkemmin kuudennessa luvussa.

Aineistoon tutustuesssa törmäsin monessa kohdin siihen havaintoon, että erityisesti nuoremman ikäryhmän lesket erottuvat samanikäisistä parisuhteessa elävistä naisista. Vanhemmassa ikäryhmässä siviilisäätö ei näytä yhtä merkittävästi erottavan vastaajia. Nuoremmat lesket muistuttavat jossain määrin enemmän vanhempia vastaajia (esim. vanhuutta koskevat väittämät), mutta samalla he näyttävät muita saman ikäisiäkin aktiivisempina harrastajina (tätä käsittelem tulostilauksessa). Leskeksi jäämisen elämänmuutos on viisi-kuusikymppisenä koettuna ehkä mullistavampi kuin vanhempana, jolloin vertaisia on samanikäisissä enemmän. Myös aikaisemmassa

tutkimuksessa on havaittu eroja etenkin varhaisvanhuutta elävien yli 60-vuotiaiden leskien ja naimisissa olevien naisten välillä (Hokkanen & Jylhä 1994, 5–7). Lesket ovat esimerkiksi raportoineet yksinäisyyden kokemuksista ja elämään tyytymättömyydestä useammin kuin naimisissa olevat. Sen sijaan vanhemmat, yli 70-vuotiaat lesket eivät eroa samalla tavoin naimisissa olevista.

5.3 RETKEN PÄÄTTEEKSI: ELÄMÄNPIIRIN ULOTTUVUUDET JA LOPULLISET TUTKIMUSKYSYMYKSET

Aineistossa samoillessani olen tehnyt havaintoja sekä saanut kiinnostavia alustavia tuloksia, jotka kaipaavat tarkempaa analyysia. Vaikken vielä osaa vastata siihen, miten elämämpiirin eri ulottuvuudet muuttuvat leskeksi jäämisen myötä, on aineistolähtöinen lähestymistapa antanut minulle tärkeää tietoa keskeisen käsitteeni, elämämpiirin, määrittelemiseksi. Seuraavassa tarkennan, mitä tulen kunkin elämämpiirin ulottuvuuden osalta tutkimaan sekä täsmennän tutkimuskysymyksiäni pohjautuen aineistosta oppimaani.

Fyysinen elämämpiiri

Fyysisen elämämpiirin osalta haluan syventää tietoa tutkimuskohteestani, eli ihmisen suhteesta elin- ja asuinympäristöönsä. Fyysinen elämämpiiri tarkoittaa tutkimuksessani vastaajien arvioita lähiympäristön soveltuvuudesta omiin tarpeisiin ja toiveisiin esimerkiksi asujana, ikääntyjänä, harrastajana tai palveluiden käyttäjänä. Tavoitteenani on selvittää, ovatko vastaajat tyytyväisiä asuinympäristöönsä ja miten he siellä pääsevät liikkumaan ja toimimaan. Lisäksi olen kiinnostunut ympäristössä tapahtuneista muutoksista ja erityisesti siitä, millaisia muutoksia on tehty arjessa pärjäämisen tukemiseksi.

Sosiaalinen elämämpiiri

Sosiaalinen elämämpiiri kohdistaa katseen ihmiseen suhteessa häntä ympäröiviin toisiin ihmisiin. Haluan selvittää, kokevatko lesket sosiaaliset verkostonsa riittäviksi ja saavatko he niistä tarpeeksi tukea sekä emotionaalisen että sosiaalisen yksinäisyyden ehkäisemiseksi. Emotionaalisella yksinäisyydellä tarkoitan yksinäisyyttä, joka on seurausta vahvan kiintymyssuhteen päättymisestä, ja sosiaalisella yksinäisyydellä puolestaan yksinäisyyttä, joka johtuu yksilön kokemasta roolimutoksesta pariskunnan jäsenestä leskeksi, mikä voi merkitä muutoksia niin omassa identiteetissä kuin suhteessa entiseen ystäväpiiriin (Weiss 1973, 95–96).

Vastaajien välillä voi olla suuriakin eroja sosiaalisiin suhteisiin kohdistetuissa tarpeissa. Osalle riittää ehkä yksi hyvä ystävä, kun joku tarvitsee paljon ihmisiä ympärilleen, eikä sekään aina riitä poistamaan yksinäisyyden tuntemuksia. Yksinäisyys ei ole suoraa seurausta sosiaalisista olosuhteista, vaan riippuu ihmisen yksilöllisestä reagoimisesta omaan tilanteeseensa. Vähäiset sosiaaliset suhteet tai sosiaalinen eristyneisyys eivät läheskään aina tuo mukanaan yksilön kannalta ongelmallisia yksinäisyyden tuntemuksia. (Townsend 1973, 181–183.) Tutkiessani sosiaalisia suhteita haluan ottaa etäisyyttä sellaisiin tutkimuksiin, joissa huomio kiinnitetään vain ystävien ja tuttavien määrään. Sosiaalisia suhteita haluan tarkastella niin tuen saamisen, mutta myös sen antamisen näkökulmista, jolloin tarkastelun kohteena ovat etenkin vastavuoroiset sosiaaliset suhteet.

Toiminnallinen elämämpiiri

Toiminnallista elämämpiiriä hahmotettaessa huomio kohdistuu ihmisen toimintaan ympäristönsään ja vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Toiminnallinen elämämpiiri on siten riippuvainen niin fyysisen ja sosiaalisen elämämpiirin tarjoamista mahdollisuuksista, omasta toimintakyvystä kuin omista kiinnostuksen kohteista. Olen kiinnostunut siitä, mitä tutkimani lesket harrastavat ja mihin säännölliset harrasteet ja vapaa-ajan toiminta sijoittuvat: kotiin, sen lähistölle vai myös kauemaksi? Koska toiminnallisen elämämpiirin sisällöt riippuvat monista eri seikoista, pyrin selvittämään, miten eri tekijät vaikuttavat harrastusmaailmojen muodostumiseen. Pohdin, kuinka suuri merkitys on asuinalueella, toimeentulolla, auton omistamisella, sosiaalisilla suhteilla tai omalla toimintakyvyllä. Oman motivaation vaikutusta on vaikea mitata, mutta se selittää suuren osan vapaa-ajan sisällöistä.

Elämämpiirien eri ulottuvuuksien saatua nyt aikaisempaa jäsentyneemmät sisällöt, voin alkaa pohtia niiden välisiä suhteita. Oletukseni on, että mitä toimivampi ja sallivampi on fyysinen elämämpiiri, sitä laiveamana säilyvät myös sosiaalinen ja toiminnallinen elämämpiiri. Sosiaalisen elämämpiirin näen vaikuttavan sekä fyysiseen että toiminnalliseen elämämpiiriin: toimivat ja yksilöä tukevat sosiaaliset suhteet mahdollistavat elämisen ehkä hieman haastavammassakin elinympäristössä ja rohkaisevat erilaisten harrastusten pariin. Toiminnallinen elämämpiiri taas voi laajentaa sosiaalista elämämpiiriä, jos harrastusten parista löytää uusia tuttavuuksia tai ystäviä tai jos aktiivisen harrastamisen myötä sosiaalinen verkosto säilyy tiiviinä. Monipuolinen arjen tekeminen ja toiminta voivat myös lisätä tyytyväisyyttä asuinympäristöön. Tutkimushypoteesini olen koonnut kuvioon 3.

Toimiva fyysinen elämämpiiri	MAHDOLLISTAA	sosiaalisten verkostojen ylläpidon ja monipuolisen vapaa-ajan toiminnan
Toimiva sosiaalinen elämämpiiri	MAHDOLLISTAA	pärjäämisen haastavammassakin asuinympäristössä ja monipuolisen vapaa-ajan toiminnan
Riittävän monipuolinen toiminnallinen elämämpiiri	MAHDOLLISTAA	sosiaalisten verkostojen ylläpidon ja lähiympäristön kokemisen mieluisaksi

Kuvio 3. Hypoteesit elämämpiirin ulottuvuuksien välisistä suhteista.

Tältä pohjalta tarkentuneet lopulliset tutkimuskysymykset ovat:

1. Minkälainen on leskien fyysinen, sosiaalinen ja toiminnallinen elämänpiiri verrattuna parisuh-
teessa eläviin vastaajiin?
2. Voiko elämänpiirin sanoa muuttuvan, laajenevan tai kapenevan leskeksi jäämisen seuraukse-
na?
3. Minne leskien toiminnallinen elämänpiiri paikantuu: kotiin, sen lähetyville vai myös kauem-
maksi? Millä taustatekijöillä on vaikutusta leskien toiminnallisen elämänpiirin muodostumiseen?

6. ELÄMÄNPIIRI YKSILÖN JA YMPÄRISTÖN SUHTEENA

Tutkimuksen empiirisen osion ensimmäisessä vaiheessa tarkensin elämänpiirin käsitettä tutustumalla aineistoon ja määritin lopulliset tutkimuskysymykseni. Tässä tutkimukseni jälkimmäisessä vaiheessa tarkastelen elämänpiirin ulottuvuuksia, eri elämänpiirien välisiä suhteita sekä pohdin niiden merkitystä arjessa pärjäämisen näkökulmasta. Lähdän liikkeelle analysoimalla kutakin elämänpiirin ulottuvuutta edellisessä luvussa määrittämistäni lähtökohdista.

6.1 FYYSINEN ELÄMÄNPIIRI

Tutkimusjoukkoon kuuluvista reilu kymmenesosa (N=751) on asunut nykyisessä kotikunnassaan koko ikänsä. Asuinpaikkakunnalle muuttaneista sekä nuoremmista että vanhemmista vastaajista hieman yli puolet on muuttanut sinne alle 30-vuotiaana. Vanhemmasta ikäluokasta monet ovat muuttaneet nykyiselle paikkakunnalle sotien jälkeisinä vuosina, 1940- ja 50-luvuilla. Nuorempien muutto painottuu sitä vastoin 1950- ja 60-lukujen taitteeseen ja etenkin jälkimmäiselle vuosikymmenelle. Vain noin joka kymmenes on muuttanut asuinpaikkakunnalle viimeisen kymmenen vuoden aikana. Asuinpaikkakuntaan on siten suurimmalla osalla ehtinyt rakentua voimakas side. Tässä alaluvussa käsittelen vastaajien ajatuksia asuinympäristöstään ja muuttamisesta sekä heidän liikkumismahdollisuuksiaan kodin lähiympäristössä. Alaluvun päätteeksi arvioin saamieni tulosten valossa vastaajien fyysisen elämänpiirin toimivuutta.

6.1.1 Taajamien suosio asuinalueina – tyytyväiset muuttajat

Alaluvussa 5.2 totesin leskien asuvan muita useammin taajamissa, kun taas avo- tai avioliitossa olevista useampi asuu harvaan asutuilla alueilla ja maaseudulla. Nyt haluan jatkaa pohdintaa siitä, voiko juuri leskeksi jäämisen osittain sanoa selittävän tätä eroa. Kuten aikaisemmin selvitin, on viidesosa leskistä muuttanut nykyiseen asuntoonsa kolmen vuoden sisällä puolison kuolemasta. Tällaisia muuttajia on arvioni mukaan vielä hieman enemmän, sillä useamman kerran muuttaneiden aikaisimman muuton ajankohtaa ei ole tiedossa. Tutkimusvuosien 2002 ja 2005 mahdollistaman seuranta-asetelman perusteella muuttojen voi sanoa suuntautuvan harvemmin asutuilta alueilta kohti tiheämpää asutusta, joskin monet ovat muuttaneet samankaltaiselta asuinalueelta toiselle, usein saman kunnan sisällä. Siten ei olekaan yllättävää, että leskeksi jäämisen jälkeen muuttaneiden, niin nuorempien kuin vanhempienkin, asuinalueina korostuvat kaupungin keskustat ja maaseututaajamat. Maaseudulla tai haja-asutusalueilla puolestaan asuu enemmän leskiä, jotka ovat jääneet asumaan puolison kanssa ennen jakamaansa asuntoon⁷. Esikaupunkialueet eivät samalla tavalla korostu seutuina, joihin joko muutettaisiin tai joista lähdetäisiin pois, vaan sekä ”muuttajia” että ”jääjiä” on esikaupunkialueilla yhtä paljon.

7 Erojen tilastollinen merkitsevyys muuttajien ja muiden leskien asuinalueiden välillä: vuoden 2005 aineistossa vanhempien kohdalla $\chi^2=17.960$, $p<0.001$, $N=127$ ja nuorempien kohdalla $\chi^2=7.607$, $p=0.058$ (melkein merkitsevä), $N=74$. Nuorempien kohdalla tulos ei ole tilastollisesti merkitsevä luultavasti johtuen pienistä solufrekvensseistä.

Leskien muuttoalttius on korkeampi parisuhteessa eläviin nähden, sillä leskien joukossa on suhteellisesti enemmän viimeisen viiden vuoden sisällä muuttaneita. Nuoremman ikäryhmän leskistä jopa kolmannes on muuttanut viimeisen viiden vuoden sisällä (avo- tai avioliitossa olevista vajaa viidennes), ja vanhemmistakin leskistä joka viides (avo- tai avioliitossa olevista vain joka kymmenes). Erot siviilisäätiryhmien välillä ovat tilastollisesti merkitseviä⁸. Enemmistö on asunut nykyisessä asunnossaan yli kymmenen vuotta, mutta heitä on selvästi eniten parisuhteessa elävien joukossa.

Leskien suurempaa todennäköisyyttä asua taajamissa näyttää ainakin osittain selittävän heidän muita suurempi muuttoalttiutensa. Tuula Kukkonen (1993) on tutkinut ikääntyvien maalta kaupunkiin suuntautuvia muuttoja uuteen asuin ympäristöön sopeutumisen kannalta. Kukkonen jakaa muuttajat tavoite- ja syy muuttajiin, joista ensimmäisillä on paljon muuttoon ja tulevaisuuteen liittyviä odotuksia, kun taas jälkimmäiset ovat muuttaneet lähinnä siksi, että selviytyminen aikaisemmassa asuin ympäristössä on käynyt mahdottomaksi. Molempien muuttomotiivien taustalla on saattanut olla kyvyttömyys pärjätä aikaisemmassa asuin ympäristössä toivotulla tavalla, mutta tavoitemuuttajat näkevät muuton tuovan mahdollisuuksia syy muuttajien painottaessa kaipuutaan entiseen. Muutossa mahdollisuuksia näkevät ovat sopeutuneet uuteen asuin ympäristöönsä paremmin kuin muuton välttämättömyytenä kokeneet. Sopeutujat ovat useammin onnistuneet solmimaan uusia ihmissuhteita ja löytämään virikkeitä uudesta asuin ympäristöstään. He myös suhtautuvat vanhene miseen myönteisemmin.

Leskistä huomattava osa on muuttanut puolison kuoleman jälkeisenä aikana, ja monet muutaman vuoden sisällä leskeytymisestä. Saamiini tuloksiin nojaten pidän todennäköisenä, että juuri leskeksi jääminen on yksi muuttoon kannustavista työntötekijöistä. Konkreettisia syitä voivat olla esimerkiksi entisen asunnon suuri koko kustannuksineen ja vaativine kunnossapitotöineen, joista selviytyminen yksin on haastavaa. Auton puuttuessa palveluiden kaukainen sijainti voi tuottaa ongelmia. Työntö tekijöistä huolimatta muutto on voinut olla pakon tai välttämättömyyden sijaan erittäin toivottu ja odotettu, muuttajan itsensä hyvin suunnittelema ja valmistelema tapahtuma. Muuton omaehtoisuus ja siihen valmistautuminen ovatkin tärkeitä uuteen asuin ympäristöön kiinnittymisen kannalta. Kiinnittymisprosessi alkaa nimittäin usein jo ennen varsinaista muuttoa: sitä suunnitellessa, itselle ja muille perustellessa, tai kuvitellessa itsensä asunutta uudessa ympäristössä (Leith 2006).

Vaikka muuttajia on aineistossani paljon, suurin osa leskistä (66 %) on jäänyt asumaan puolisoiden yhteiseen asuntoon. Mielenkiintoinen kysymys onkin, vaikuttaako samassa asuin ympäristössä pysyminen tai toisaalta sen vaihtaminen asuin ympäristöön kohdistuvaan tyytyväisyyteen. Aineiston avulla on mahdollista selvittää, ovatko puolison kuoleman jälkeen asuinpaikkaa vaihtaneet siihen yhtä tyytyväisiä kuin pidempään samassa asunnossa ja asuin ympäristössä asuneet. Kuten sanottu, suuri osa muutoista on tapahtunut samankaltaiselta asuin alueelta toiselle, ehkä saman kunnan tai saman asuin alueen sisällä, joten saman vastaajan tyytyväisyyttä erilaisiin asuin alueisiin on vaikea selvittää. Aineisto ei myöskään mahdollista tyytyväisyyden vertailua ennen ja jälkeen muuton. Mielekkäämpää on sen sijaan selvittää, kokeeko asuinpaikkaa vaihtanut leski yhtä usein asuvansa sellaisessa ympäristössä, jossa tuntee olevansa kotonaan kuin puolisoiden yhteiseen kotiin asumaan jäänyt.

8 Nuorempien kohdalla $\chi^2=6.343$, $p<0.05$, $N=399$ ja vanhempien kohdalla $\chi^2=7.330$, $p<0.05$, $N=351$.

Jos muutto on koettu välttämättömyydeksi, vaarantuu sopeutuminen uuteen ympäristöön. Toisaalta kun muutto on hyvin valmisteltu, voi uusi kodiksi nimetty ja siltä tuntuva paikka löytyä vielä vanhemmallakin iällä. (Kukkonen 1993; Leith 2006; ks. myös Vilkkö 2000.) Näin näyttää tapahtuneen myös aineistoni muuttajille. Puolison kuoleman jälkeen muuttaneet kokevat yhtä usein elävänsä sellaisessa ympäristössä, jossa he tuntevat olevansa kotonaan kuin vastaajat, jotka asuvat yhä puolisoiden yhteisessä kodissa. Tulos on riippumaton siitä, kuinka kauan muutosta tai puolison kuolemasta on kulunut aikaa. Näyttää jopa siltä, että viimeisen viiden vuoden aikana muuttaneet antavat kodin tunnulle kaikista korkeimmat arvosanat, sillä kysymykseen vastanneista ja vastikään muuttaneista (N=11) täyden kympin antavat lähes kaikki ja alhaisimmillaankin arvon 8 (Liite 2, kysymys 21). Muillakin tätä alhaisemmat arvosanat ovat harvinaisia. Koti ja kodin tuntu on näin ollen syntynyt myös uuteen asuinpaikkaan, jonne leski on useimmiten muuttanut asumaan yksin.

Subjekttiivisen terveyden kokemisen tai taloudellisen toimeentulon osalta muuttajat eivät eroa muista vastaajista. Sen sijaan he erottuvat muista olleessaan tyytyväisimpiä palveluiden läheisyyteen ja arvioidessaan palvelujen läheisyyden tärkeämmäksi oman hyvinvointinsa kannalta. Erot johtuvat kuitenkin enemmän itse asuinalueesta kuin asuinalueen vaihtamisesta, sillä muuttajat asuvat muita useammin taajamissa, joissa palvelut ovat keskimääräistä lähempänä. Palveluiden läheisyys on silti saattanut olla yksi muuttopäätökseen vaikuttanut tekijä, sillä sitä arvostavat myös syrjäisemmillä seuduilla asuvat. Muutto lähemmäksi palveluja näyttäytyy näin yhtenä omaa hyvinvointia turvaavana tekona. Vuoden 2002 lomakkeessa kysytty ”matka lähimpään ruokakauppaan” on luonnollisesti lyhin taajamissa (ks. myös Karisto ym. 2003, 45–47), ja siten leskillä asiointimatkat ovat keskimäärin lyhyempiä kuin avo- tai avioliitossa elävillä naisilla.

Seuraavaksi selvitän vielä tarkemmin tutkimusjoukkoni yleistä tyytyväisyyttä oman asuntonsa sijaintiin ja palvelujen läheisyyteen. Edellä esitellyssä tarkastelussa käyttämäni kysymyspatteriston asuinympäristöä koskevien kysymysten vastauskato on ollut erityisen suuri, sillä melkein puolet on jättänyt vastaamatta niihin. Suuri kato johtuu luultavasti kysymyspatteriston pituudesta sekä sijainnista aivan lomakkeen loppupuolella. Lisäksi asumiseen ja asuinympäristöön liittyvät kysymykset on sijoitettu pitkän kysymyspatteriston loppupuolelle, jolloin niihin on vastattu vielä muita kysymyksiä heikommin. Vastajamäärät ovat kuitenkin tarpeeksi suuria eri vastaajaryhmien välisten erojen selvittämiseksi.

Asunnon sijainnille ja palvelujen läheisyydelle annetut arvosanat painottuvat asteikon yläpäähän, kahdeksan ja kymmenen välimaastoon. Vertailun helpottamiseksi luokittelin arvosanat kolmeen ryhmään: 4–6 (tyytymätön), 7–8 (kohtuullisen tyytyväinen) ja 9–10 (tyytyväinen), mutta testasin eroja myös jakauman muodon huomioivilla tunnusluvulla kuten mediaanilla ja moodilla. Mediaani kertoo, mihin jonkin tietyn ryhmän antama keskimääräinen arvo sijoittuu. Esimerkiksi mediaanin ollessa 8 on puolet vastaajista antanut arvosanan 4–8 ja toinen puoli 8–10. Moodi taas kertoo yleisimmän annetun arvon. Vertailussa minua kiinnostavat ikä-, siviilisäätö- ja asuinaluekohtaisten erojen tutkiminen.

Aivan alkuun huomasi, ettei siviilisäädillä, eikä liioin iällä ole tilastollisesti merkitseviä eroja kysyttäessä tyytyväisyyttä asunnon sijaintiin tai palveluiden läheisyyteen. Sen sijaan asuinalueella on odotetusti merkitystä näiden molempien kannalta. Tyytyväisimpiä asuntonsa sijaintiin ovat kaupungin keskustassa tai maaseututaajamassa asuvat vanhempaan ikäryhmään kuuluvat ($p < 0.05$, $N = 137$) sekä kaupungin keskustassa asuvat nuoremmat vastaajat ($p < 0.001$, $N = 216$). Harva pitää asuntonsa sijaintia huonona, mutta maaseudulla tai haja-asutusalueella asuvista näin ajattelee joka kymmenes.

Kysymys palveluiden läheisyydestä aiheuttaa suurta hajontaa erilaisilla asuinalueilla asuvien vastaajien kesken. Kuten odottaa saattaa, siihen ovat tyytymättömiä maaseudulla tai haja-asutusalueella asuvat ($p < 0.001$, $N = 352$). Heistä puolet on antanut palveluiden läheisyydelle alhaisen arvosanan. Tyytyväisimpiä ovat jälleen kaupungin keskustassa tai maaseututaajamissa asuvat. Palveluiden sijaitessa kaukana asunnon sijaintiin voidaan silti olla tyytyväisiä, vaikkakin tyytyväisyys on suurinta alueilla, joissa asutus on tiheämpää ja palvelut lähempänä.

Ikääntyvien päijäthämäläisten tyytyväisyys maaseututaajamiin ilmenee myös tarkastellessa väittämää "asuinalueeni on hyvä elinympäristö eläkeikäisille" (Liite 2, kysymys 23). Tyytyväisyys maaseututaajamissa ei kylläkään eroa merkitsevästi tyytyväisyydestä kaupungin keskustoissa tai esikaupunkialueilla, mutta maaseudulla tai haja-asutusalueilla asuvat puolustavat omaa asuinalueitaan tässä suhteessa selvästi muita vähemmän ($p < 0.01$, $N = 717$). Samansuuntaisesta erosta taajamien ja haja-asutusalueiden välillä raportoidaan myös Ikihyvä Päijät-Häme -tutkimuksen vuoden 2002 aineistoon perustuvassa kuntaraportissa (Karisto ym. 2003, 41–43).

Koska lesket asuvat avo- tai avioliitossa olevia harvemmin maaseudulla tai haja-asutusalueilla, voi heidän samalla sanoa asuvan muita useammin seuduilla, joita vastaajat pitävät parhaimpina asuinalueina eläkeikäisille. Silti lesket eivät anna keskimäärin muita korkeampia arvosanoja asuntonsa sijainnille tai palveluiden läheisyydelle. Selitys ristiriidalle juontuu siitä, että joissakin arvioissaan lesket ovat olleet muita kriittisempiä. Esimerkiksi maaseudulla tai haja-asutusalueella asuvat nuoremmen ikäryhmän lesket antavat palveluiden läheisyydelle ainoastaan alhaisia tai kohtalaisia arvosanoja parisuhteessa elävien antaessa myös kiitettäviä arvosanoja. Tästä voisi varovaisesti päätellä, että osalle maaseudulla asuvista leskistä pitkät asiointimatkat aiheuttavat suurempaa tyytymättömyyttä kuin avo- tai avioliitossa eläville naisille, joilla on leskiä todennäköisemmin käytössään auto, jolla pidemmätkin asiointimatkat hoituvat vaivattomammin.

Asuinympäristössä viihtymiseen liittyvät läheisesti myös sosiaalisen verkoston toimivuus sekä asuinympäristössä tarjolla olevat harrastus- ja vapaa-ajan ajanviettomahdollisuudet. Jos uuteen asuinympäristöön muuttaminen on ollut vaikeaa ja muuttoon liittyvät ristiriitaiset tunteet ovat jääneet setvimättä, sopeutuminen hankaloituu: uusia ihmissuhteita ei välttämättä synny, eikä kodin ulkopuolelta löydy virikkeellistä tekemistä ja toimintaa (Kukkonen 1993). Sarolan (1993b) Joensuuun sijoittuvassa tutkimuksessa iäkkäiden, kaupungin keskusta-alueella asuvien yksinäisyyden tuntemukset olivat voimakkaasti yhteydessä masentuneisuuteen ja turvattomuuteen. Uusien sosiaalisten suhteiden solmiminen on kaupungissa suuremman ponnistelun takana, vaikka ikätovereita asuisi runsaasti aivan lähinaapurustossa. Sarolan tutkimuksessa esikaupunkialueet näyttäytyivät voimakkaamman perheyhteisöllisyyden alueina, joissa myös arjen sosiaalisella kanssakäymisellä oli

vahvemmat perinteet. Vaikka tutkimani lesket ovat kohtuullisen tyytyväisiä asumiseensa ja nykyiseen asuinympäristöönsä, saattaa asuinpaikan muutos vaikuttaa muihin elämän osa-alueisiin. Asuinpaikan vaihtamisen tai vähintäänkin nykyisen asuinympäristön vaikutuksia sosiaalisiin suhteisiin ja arjen tekemiseen ja toimintaan tarkastelen erikseen tuonnempana.

6.1.2 Koti muuttuu tarpeiden mukaan

Kotiin paikkana liittyy ihmisen elämäkerrallisia muistoja ja monia tärkeitä tunnesiteitä. Kodin merkitys korostuu ehkä vielä entisestään myöhemmällä iällä. Ikääntymisestä voidaan puhua paikkaan vahvasti liittyvänä prosessina (aging in place), jossa Lawtonin (1990 ks. Leith 2006, 319) mukaan ovat vuorovaikutuksessa yksilö ja tämän ympäristönsä, jotka molemmat muuttuvat ajan kuluessa. Ikääntyessä ihminen kokee monia menetyksiä, kun esimerkiksi puoliso tai ystävä kuolee tai työstä jäädään eläkkeelle. Koti voi olla ainoa pysyvä kiinnekohta, joka tukee autonomiaa ja identiteettiä sekä tuo mieleen monet tärkeät muistot elämän varrelta. Kodin voi ajatella myös siinä mielessä pysyväksi, että vaikka kodin ympäristö vaihtuu, koti itsessään säilyy. Autonomian ohella kotiin ja kotiympäristöön liittyy toinen tärkeä vaatimus, turvallisuus, johon liittyvillä puutteilla voidaan perustella esimerkiksi muuttoa palvelutaloon tai vanhainkotiin (Sarola 1993a, 87).

Leskiltä ja muilta vastaajilta kysyttiin asumiseen liittyvistä muutoksista ja kotiin tehdyistä muutostöistä. Vastauksissa korostuvat juuri turvallisuuden ja autonomian näkökulmat. Nykyisestä asunnosta on haluttu tehdä entistä turvallisempi, jotta siellä voisi elää itsenäistä elämää. Suurin osa kaikista vastaajista, noin 70 prosenttia (N=759), ei ole tehnyt muutoksia asunnossaan tai asumiseensa liittyen, mutta lesket raportoivat tehdyistä muutoksista hieman keskimääräistä useammin. Osa eroista on myös tilastollisesti merkitseviä. Vanhemman ikäryhmän lesket kertovat etenkin asunnon turvallisuutta lisäävistä muutoksista (14 %, $p < 0.05$, N=132), ja nuoremmat lesket muuttamisesta itselle paremmin soveltuvaan asuntoon (16 %, $p < 0.05$, N=77). Näyttää siis siltä, että ikä ja yksin asuminen selittävät vanhemman ikäryhmän muita suurempia panostuksia asumisen turvallisuuteen. Nuoremmilla yksin jääminen näyttää vahvistuvan yhdeksi muuton työntekijöistä.

Vuonna 2002 muutoksista kerrottiin useammin kuin vuonna 2005, sillä myöhemmin esitetty kysymys koskee ainoastaan viimeistä kolmea vuotta. Silloin vastaajia pyydettiin sanallisesti tarkentamaan, millaisia tehdyt muutokset ovat, ja näitä vastauksia käsitellen lyhyesti seuraavassa. Vuoden 2005 kysymyksessä on tiedusteltu asumista helpottavista muutostöistä, asunnon turvallisuuden parantamisesta, paremmin soveltuvaan asuntoon muuttamisesta sekä muista asumiseen liittyvistä muutoksista (Liite 2, kysymys 25). Vastaajat antoivat kysymykseen yhteensä noin sata sanallista tarkennusta. Vähimmillään niitä on yksittäistä alakysymystä ja vastaajaryhmää kohden vain neljä: viimeisen kolmen vuoden aikana vain kahdeksan vanhempaan ikäryhmään kuuluvaa vastaajaa kertoo muuttaneensa itselleen paremmin soveltuvaan asuntoon, ja heistä neljä on tarkentanut vastaustaan. Nuoremmat ovat muuttaneet vanhempia ahkerammin. Vaikka suurin osa vastaajista ei raportoi mistään asumiseen liittyvästä muutoksesta, kertoo annettujen tarkennusten runsaus kuitenkin siitä, että monenlaisia sekä pienempiä että suurempia muutoksia on asumisessa tapahtunut. Vähintään yhdestä viimeisen kolmen vuoden aikana tehdystä muutoksesta raportoi joka kolmas vanhempi ja nuoremmista vielä hieman useampi leskivastaaja.

Koska annettuja tarkennuksia on suhteellisen vähän yhtä kysymystä kohden, niiden luokittelu onnistui yksinkertaisen sisällönanalyysin avulla. Luin kunkin vastauksen tarkennukset muutama kertaan läpi, minkä jälkeen koodasin vastaukset ja katsoin, minkälaisia luokkia niistä syntyy. Otin tarkastelemaan mukaan myös yksittäiset maininnat. Yhdessä vastauksessa saattoi olla maininta useammasta muutoksesta, jolloin annettujen tarkennusten lopullinen määrä nousi toiselle sadalle.

Tarkentavista kommentteista suuri osa koskee erilaisia asuntoon tehtyjä remontteja, joista kylpyhuoneremontit ovat yleisimpiä (Taulukko 9). Monet mainitsevat remonttien parantaneen turvallisuutta, kun esimerkiksi epäkäyttännölliseksi käyneestä kylpyammeesta on luovuttu. Palvelujen läheisyys näyttää keskeisenä muuttoon kannustavana tekijänä, mutta muuton myönteisiksi seurauksiksi mainitaan myös raskaiden kotitöiden vähentyminen sekä elämää rikastuttavat uudet sisällöt kuten ystävyysuhteiden solmiminen, kotieläimet tai kotipiha, jossa puuhastelun voi nähdä uutena harrasteena.

Taulukko 9. Leskien raportoimat, viimeisen kolmen vuoden aikana asumisessa tapahtuneet muutokset vuonna 2005. Absoluuttiset lukumäärät (f).

	65–69 -vuotiaat (N=7–15)	75–79 -vuotiaat (N=4–17)
Muutostyöt asumisen helpottamiseksi	REMONTIT (11): kylpyhuone (3) keittiö (2), lattiat, tapetit (2) lämmitys, ikkunat, vesiputket, ulkoraput kaiteineen	REMONTIT (18): kylpyhuone (11) putkiremontti (3) ikkunat, keittiö, kaapit, valaistus
Turvallisuuden parantaminen	turvalukot (2), kaiteita (2) kynnykset pois (2) hissi, aita, oven levennys	turvalukot (11) remontti (3) palovarointin, sähkölämmitys
Muutto paremmin soveltuvaan asuntoon	palvelut lähempänä (2) raskaita kotitöitä vähemmän (2) edullisuus (2), uutuus (2), hissi (2) liikkuminen helpompaa, toimivat tilat, sai kotieläimiä	palvelut lähempänä (3) raskaita kotitöitä vähemmän
Muu asumiseen liittyvä muutos	muutto (6) ja sen myötä uusia ystäviä, oma piha-alue, autotalli, takka, uusi/avara/halpa asunto yksin jääminen (3) pojan muutto kauas kotoa, hankinnat	remontti (8) muutto pois omakotitalosta (2) muutto alempaan asuinkerrokseen (2)

Huom. Suluissa frekvenssit. Ilman frekvenssimerkintää olevat ovat vastaajien yksittäisiä mainintoja. N tarkoittaa annettujen tarkennusten määrää yhtä kysymystä kohden.

Lähtökohtaisesti kysymys on kartoittanut positiivisia, asumista parantavia muutoksia. Myös muuttamisen osalta mainitaan vain muuttamisen vetotekijöitä. Tuominen (1994, 292–295) on tutkimuksessaan löytänyt yli 65-vuotiaiden naisleskien suurimmiksi muuton syiksi tai työntekijöiksi terveydelliset syyt, avuttomuuden kokemisen, asunnon huonon sijainnin palvelujen suhteen, asunnon huonon varustetason ja suuren koon, taloudelliset syyt sekä asunnon liian raskaaksi käyvän hoidon. Tuomisen mukaan muuton syistä voi päätellä, että asunnon vaihto on perustunut omaehtoiseen päätökseen parantaa asumisen ehtoja, eikä siihen ole ryhdytty elämäntilanteen pakottamana. Tätä väitettä tukevat myös omat havaintoni, sillä tyytyväisyys asumiseen on suurta etenkin vastikään muuttaneilla leskillä, ja asumisen mukavuutta pyritään muutenkin turvaamaan parantamalla asunnon soveltuvuutta nykyiseen elämäntilanteeseen.

6.1.3 Tulevaisuuden asuminen

Vaikka suurin osa vanhuksista haluaa asua nykyisessä kodissaan myös tulevaisuudessa, voi uusi kodilta tuntuva paikka löytyä vielä vanhemmallakin iällä. Paikkaan kiinnittyminen ei ole staattinen olotila, vaan siinä on keskeistä ihmisen itsensä identifioituminen sellaiseen paikkaan, jonka hän kokee omakseen ja omia tarpeitaan vastaavaksi sijainnista riippumatta. Tärkeää on itsenäisyyden säilyminen sekä kyky hallita ympäristöä mikro- ja makrotasolla eli kotiloissa ja siihen kiinnittyvässä ympäristössä. (Leith 2006; ks. myös Vilkkö 2000.)

Tulevaisuuden asumistaan ovat pohtineet myös Ikihyvän vastaajat. Kysymykset ovat vuodelta 2002 (Liite 2, kysymykset 23, 26–27). Muuttoa toiselle paikkakunnalle tai oman kunnan sisällä pohtii melkein joka kymmenes vanhempi leski, mutta vain kolmisen prosentin samanikäisistä parisuhteessa elävistä naisista. Ero on tilastollisesti merkitsevä ($p < 0.05$, $N = 334$) juuri vanhempien kohdalla, vaikka nuoremmissakin suuntaus on sama. Nuoremista leskistä joka kuudes ja parisuhteessa elävistä joka kymmenes harkitsee muuttavansa. Viiden vuoden kuluttua eri asunnossa ennustaa asuvansa vieläkin useampi vastaaja. Näistä tulevista ”muuttajista” lähes kaikki nuorempaan ikäryhmään kuuluvat uskovat muuttavansa omistus- tai vuokra-asuntoon siviilisäädystä riippumatta, kun vanhemmista puolet uskoo muuttavansa palvelutaloon seuraavan viiden vuoden kuluessa⁹. Palvelutaloon muuttaminen näyttäytyy vastaajille selvästi vanhainkotiä mieluisampana vaihtoehtona.

Vastaajan arviot arjessa selviytymisestään ovat odotetusti yhteydessä muuttamisaikaisiin. Ne, jotka epäilevät selviytymistään arkiaskareista viiden vuoden kuluttua ilman ulkopuolista apua, ennustavat muuttavansa muita todennäköisemmin. Tuomisen (1994) tutkimuksessa potentiaalisten muuttajien nimeämistä muuton perusteluista suosituimmat ovat parempaan asuntoon muuttaminen, terveydelliset syyt sekä nykyisen asunnon raskas hoito. Kaikkien näiden voidaan nähdä olevan yhteydessä arjessa selviytymiseen, joten Tuomisen tulokset ovat samansuuntaisia kuin tekemäni havainnot. Arjessa pärjäämisen huoli näyttäytyy omassa tutkimuksessani vanhemmilla vastaajilla kuitenkin erilaisena, mistä kertoo palvelutalojen saama kannatus mahdollisena muuttokohteena. Apua ja tukea arkeen kaivataan nuorempia huomattavasti enemmän.

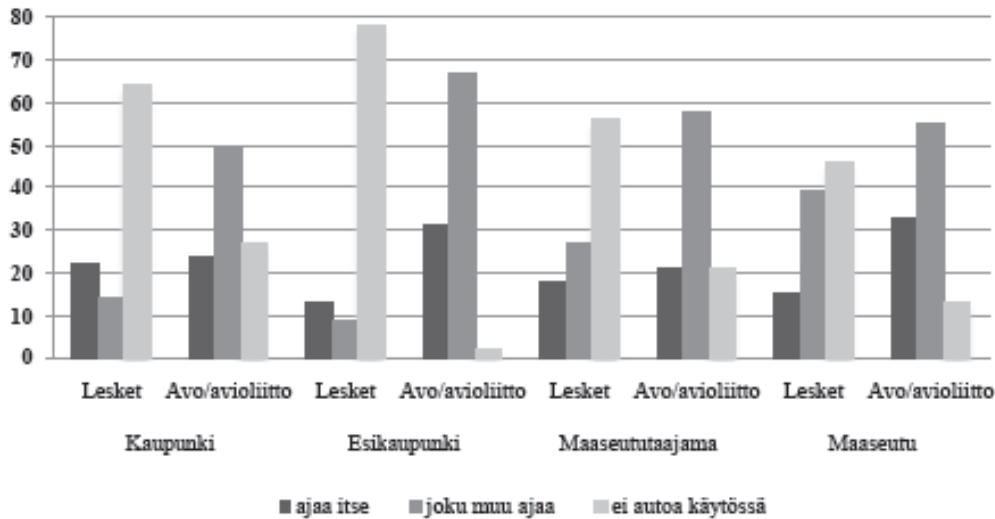
9 Ikäryhmien välinen ero on tilastollisesti merkitsevä, $\chi^2 = 38.784$, $p < 0.001$, $N = 143$.

6.1.4 Liikkumismahdollisuudet lähiympäristössä

Vuorisen (2009, 68–75) tutkimassa maalaiskylässä liikkumisen pulmat nähdään suurimmiksi arkipäivän ongelmakohdiksi. Tapahtumat ja muut järjestetyt tilaisuudet, jotka eivät ole kylän asukkaalle välttämättömiä, jätetään autokyydin puuttuessa väliin. Kyytiä ei naapureilta ja tuttavilta kehdata pyytää, kun ajatellaan sen aiheuttavan liikaa vaivaa tai tuntuvaan ”passaamiselta”. Liikkuminen voi tällöin rajoittua lähinnä pakollisiin kauppa- ja terveystieteidenkäynteihin, ja etenkin vapaa-ajan harrastuksista joudutaan tinkimään.

Edellisessä luvussa totesin autolla liikkumisen olevan harvinaisinta leskien keskuudessa iästä riippumatta. Tuttavilta saadaan säännöllisiä kyytejä aika harvoin. Seuraavassa otan tarkasteluun ne lesket, jotka eivät itse aja autoa eivätkä asu yhdessä sellaisen perheenjäsenen tai muun henkilön kanssa, jolla on auto käytössään. Heitä on vuoden 2005 aineistossa 77 prosenttia vanhempaan ikäryhmään (N=129) ja 51 prosenttia nuorempaan ikäryhmään (N=76) kuuluvista leskistä. Nuoremmista suhteellisen moni ajaa itse autoa, eikä heidän toimintakykynsä kuin hyvin harvoin rajoita julkisten kulkuneuvojen käyttöä ja muuta liikkumista. Kiinnitänkin seuraavassa huomioni lähinnä 75–79-vuotiaiden liikkumismahdollisuuksiin kodin lähiympäristössä. Tutkin, saavatko he kyyditsemisapua muualta, kuten tuttavilta tai ostettuna palveluna yksityiseltä tai kunnan tukemana. Huomioin analyysissä vastaajan oman liikkumiskyvyn eli sen, aiheuttaako lyhyehköjen kävelymatkojen taitto ongelmia. Tarkastelen myös asuinalueen merkitystä. Kaupunkimaisilla alueilla julkinen liikenne on tehokkaampaa ja palvelut, kuten lähikaupat, ovat lähempänä, eikä auton omistaminen vaikuta yhtä ratkaisevasti osallistumismahdollisuuksiin kuin harvempaan asutuilla alueilla.

Asuinaluekohtainen vertailu tuo mielenkiintoista tietoa leskien ja parisuhteessa elävien naisten välisestä eroista lähiympäristössä liikkumisessa (Kuvio 4). Ensinnäkin, autottomuus on yleisintä kaupungin keskustassa tai esikaupunkialueella asuvien leskien joukossa. Maaseudulla ja harvaan asutuilla alueilla autottomat lesket saavat enemmän kyyditsemisapua tuttavilta kuin kaupungissa asuvat. Välimatkojen ollessa pitkiä tuttavilla ja naapureita autetaan tarpeen vaatiessa, mutta silti myös harvaan asutuilla alueilla suuri osa leskistä jää ilman säännöllistä kyyditsemisapua. Asuinalueesta riippuen täysin autottomia on 46–78 prosenttia vanhemman ikäryhmän leskistä, mutta vain 2–27 prosenttia avo- tai avioliitossa elävistä.

Kuvio 4. Autottomuus ja autolla ajaminen asuinalueittain ja siviilisäätyryhmittäin. 75–79 -vuotiaat vuonna 2005 (%). N=285.

Lesket, joilla ei ole lainkaan autoa käytössään, ovat toimintakyvyltään muita heikommassa kunnossa. Heistä noin puolet kokee vakavia terveydellisiä rajoitteita kahden kilometrin kävelymatkasta suoriutumisessa, ja yhtä moni kokee terveydentilan ainakin jonkin verran rajoittavan myös tätä lyhyempien matkojen (100 ja 500 metriä) kävelemistä sekä julkisten kulkuvälineiden kuten bussin tai junan käyttöä (Liite 2, kysymys 29). Lesket, jotka itse ajavat autoa tai joiden kotitaloudessa auto on käytössä, ovat toimintakyvyltään paremmassa kunnossa. Erot ovat selvimmät verratessa autolla ajavien ja ajamattomien toimintakyvyn rajoitteita pidempien kävelymatkojen kävelyn ($p < 0.05$, $N = 117$)¹⁰ ja julkisten kulkuvälineiden käytön osalta ($p < 0.05$, $N = 105$). Samat erot ovat merkitseviä myös nuorempien leskien kohdalla.

Autolla ajamisesta on luovuttu varmasti osittain terveydellisistä syistä. Samalla julkisten kulkuvälineiden käyttö on hankaloitunut. Auton käytöstä luopuminen ei kuitenkaan selity kokonaan terveydellisillä seikoilla, sillä avo- tai avioliitossa olevista 75–79 -vuotiaista useampi ajaa autoa itse (28 %) verrattuna leskiin (17 %, $p < 0.001$). Kuten sanottu, kymmenen vuotta nuorempien, itse autoa ajavien naisten osuudet ovat yhtä suuret (45 %) siviilisäädystä riippumatta. Osittain kyse on sukupolvieroista, koska autolla ajaminen on yleisempää nuorempien joukossa, mutta erot vastaajien välillä kertovat siitä, että naiset luopuvat autolla ajosta luultavasti ikääntyessään, mutta etenkin yksin jäädessään.

¹⁰ Olen käyttänyt Mann-Whitneyn testiä, koska muuttuja on järjestysasteikollinen (rajoittaa paljon, rajoittaa hiukan, ei rajoita lainkaan), jolloin testillä on mahdollista tutkia, asettuvatko autottomien arvot enemmän asteikon alkupäähän (jolloin testin tilastollinen merkitsevyys tarkoittaa, että rajoitteita on muita enemmän). Mann-Whitneyn testi sopii käytettäväksi tilanteessa, jossa aineisto on jaettu pienempiin osiin ja N on pieni kuten tutkittaessa nuorempaan ikäryhmään autottomia leskiä.

Samanikäisten miesten autolla ajo on paljon yleisempää (Karisto ym. 2003, 47–49), mikä selittää osittain parisuhteessa elävien vanhempaan ikäryhmään kuuluvien naisten autolla ajoa. Taloudellinen tilanne selittää lisäksi osaltaan autolla ajon yleisyyttä etenkin vanhempien leskien kohdalla. Taloudellisen tilanteensa hyväksi kokevista leskistä autoa ajaa itse joka neljäs (N=66), kun taas rahojensa riittävyttä epäilevistä vain noin joka kymmenes (N=56)¹¹.

Vertailtaessa tarkemmin tuttavilta saatavaa kyyditsemisapua ovat lesket jälleen muita heikommassa asemassa. Niistä vanhempaan ikäryhmään kuuluvista leskistä, jotka eivät itse aja autoa eikä samassa kotitaloudessa asu ketään, joka autoa ajaisi, vain viidennes saa kyyditsemisapua lähellä asuvalta tuttavilta, kun avo- tai avioliitossa olevista tällaista apua saa kaksinkertainen osuus ($p < 0.01$, N=137). Nuorempien kohdalla vastaavaa eroa ei ole, mutta heistä tuttavien apuun voi turvautua vielä harvempi, vain joka seitsemäs vastaaja.

Vanhemman ikäryhmän leskien liikkumisen ongelmia lisää tuttavilta saadun kyyditsemisavun kohdentuminen paremman toimintakyvyn omaaville. Mitä huonompi on itse arvioitu liikkumiskyky, sitä harvemmin saadaan kyyditsemisapua tuttavilta ($p < 0.05$, N=87¹²). Paremmassa kunnossa olevat käyvät todennäköisesti enemmän erilaisissa tapahtumissa ja harrasteissa, jolloin tällaisia kyytejä luonnollisesti käytetäänkin enemmän. Alhaisen toimintakyvyn omaavat lesket viettävät luultavasti suuremman osan ajastaan kotona. Se, että erot ovat tilastollisesti merkitseviä, kertoo kuitenkin siitä, että apua eniten tarvitsevat ovat suurimmassa vaarassa jäädä sen ulkopuolelle. Apua ei ehkä tosiaan kehdata pyytää lähipiiriltä, kuten Vuorisen (2009, 74–75) tutkimat kyläläiset ovat asian ilmaisseet. Jos meno ei ole välttämätön, siitä tingitään.

Julkisen liikenteen käyttämisestä ei ole erikseen kysytty kumpanakaan tutkimusvuotena. Sen sijaan on kysytty kunnallisten ja yksityisten palvelujen käytöstä, joista yhtenä on mainittu kuljetuspalvelu. Sitä kertoo viimeisen vuoden aikana käyttäneensä vain joka kymmenes vanhemmista ja kuutisen prosenttia nuoremmista vastaajista. Vastausten tulkitsemista vaikeuttaa puuttuvien tietojen suuri määrä (33 % vanhempien, ja 16 % nuorempien kohdalla). Kuljetuspalveluiden käyttö näyttää olevan yleisintä autottomien leskien keskuudessa. Vanhemmista leskistä vähintään joka viides ja nuoremmista joka kymmenes¹³, jolla ei ole autoa käytössään, on käyttänyt yksityistä tai kunnallista kuljetuspalvelua. On vaikea sanoa, kuinka hyvin kuljetuspalvelu kompensoi auton puuttumista, sillä niin moni on jättänyt kokonaan vastaamatta kysymykseen, eikä toisaalta ole tiedossa, kuinka säännöllistä palvelun käyttö on vuoden aikana ollut. Varovasti voi todeta, että kuljetuspalvelun käyttö on ollut yleisempää harvaan asutuilla alueilla ja liikunnallisen toimintakyvyn rajoitteita omaavilla.

11 Ero on melkein tilastollisesti merkitsevä χ^2 -testin p-arvon ollessa 0.072, N=122. Mann-Whitney -testillä ero on tilastollisesti merkitsevä p-arvolla 0.042, mikä kertoo autottomien arvojen painottuvan enemmän kohti huonompaa kuin parempaa taloudellista tilannetta.

12 Mann-Whitney testin arvot saatiin selvittämällä itse arvioitujen terveydellisten rajoitteiden määrää 100 m kävelyssä suhteessa kyyditsemisavun saamiseen. Testin tulokset ovat tilastollisesti merkitseviä myös 500 m ja 2 km kävelyn rajoitteissa.

13 Näitä lukuja laskettaessa täydessä 100 prosentissa ovat mukana myös puuttuvat tiedot, koska niitä on huomattava määrä.

6.1.5 Arvioita fyysisen elämänpiirin toimivuudesta

Päijäthämäläisten naisleskien asuinympäristöt sekä tarjoavat mahdollisuuksia että sisältävät uhkia itsenäiselle pärjäämiselle. Lesket näyttävät muita herkemmin muuttavan ja tekevän muutoksia kodissaan arjessa pärjäämisen tukemiseksi. Uuteen asuinympäristöön on sopeuduttu hyvin ja muutoksiin oltu tyytyväisiä ainakin mitä yleiseen asuinympäristöön tyytyväisyyteen tulee. Leskien asuessa muita useammin taajamissa ja tiheään asutuilla alueilla on tyytyväisyys asunnon sijaintiin ja palvelujen läheisyyteen suurta. Kun välimatkat ovat pidempiä ja toimintakyky heikompi, liikkuminen lähiympäristössä on haasteellista etenkin leskille, sillä auto on käytössä vain ani harvalla vanhempaan ikäryhmään kuuluvista. Säännöllistä kyyditsemisapua tuttavilta saadaan muita harvemmin, ja apu keskittyy hyvän toimintakyvyn omaaville. Kunnallisesta tai yksityisestä kuljetuspalvelusta voivat hyötyä syrjäisemmillä seuduilla asuvat sekä huonokuntoiset, mutta palveluja käytetään tai niitä on saatavilla vähän. Koska taloudellinen tilanne on leskillä keskimäärin muita huonompi, rajoittaa se omalta osaltaan auton omistamista ja kuljetuspalvelujen käyttöä.

Edellä tekemieni havaintojen jälkeen pohdin yhä, minkälainen voisi olla riittävän hyvä ja toimiva fyysinen elämänpiiri. Voisiko sen nähdä olevan yleistä tyytyväisyyttä asuinympäristöön tai toisaalta tarkoittavan riittävän hyviä liikkumismahdollisuuksia lähiympäristössä, kuten olen edellä hahmotellut? Tyytyväisyys ja liikkumismahdollisuudet heijastuvat varmasti jollakin tavalla sosiaaliseen ja toiminnalliseen elämänpiiriin: joko tekemisen runsautena tai sen puutteena. Molemmat ovat kuitenkin suhteellisia ja subjektiivisia käsitteitä. Mikä kenellekin on riittävää ja riittävän hyvää? Tässä alaluvussa olen nostanut esiin joitakin fyysisen elämänpiirin osa-alueita ja pyrkinyt tutkimaan niitä arjen pärjäämisen näkökulmista. Tutkimani lesket sekä avo- tai avioliitossa elävät naiset ovat antaneet vastauksia tarkastelemini kysymyksiin kahtena eri tutkimusvuotena ja vaihtelevalla aktiivisuudella, joten kaiken edellä esittelemäni tiedon tiivistäminen tuntuu vaikealta. En yritäkään laatia fyysisestä elämänpiiristä sellaista yhtä muuttujaa, joka pystyisi ottamaan huomioon niin asuinympäristöön tyytyväisyyden kuin sen tarjoamat liikkumismahdollisuudetkin. Näen että asuinalueesta, toimintakyvystä ja elämäntilanteesta riippuvat liikkumismahdollisuudet toimivat fyysisen elämänpiirin toisaalta mahdollistavina, mutta myös rajoittavina ominaisuuksina. Niillä on siten vaikutuksensa sosiaalisen ja toiminnallisen elämänpiirin sisältöihin ja niihin kohdistettuun tyytyväisyyteen.

6.2 SOSIAALINEN ELÄMÄNPIIRI

Hautajaisiin saakka oli niin paljon kaikenlaista, että yksinäisyys ei ehtinyt vaivata paljoa. Mutta sen jälkeen iski hiljaisuus. Yhteydenotot vähenivät, soittoja oli enää harvassa. Kanssakäyminen jäi sen varaan, että kun itse jaksan ja haluan, otan yhteyttä. Leski ei jaksakaan eikä halua! Maailma supistuu, pitkiin aikoihin ei jaksakaan kuin niukin naukin selviytyä asioista, joista on pakko selviytyä. (Salenius 1995, 53.)

Kuten omaa leskeksi jäämisen kokemustaan yllä muisteleva kirjoittaja kertoo, ajan kuluessa puolison kuoleman jälkeiset ystävien ja tuttavien tiiviit yhteydenotot ovat jääneet harvoiksi, eikä leskeä

välttämättä osata tai haluta lähestyä. Aikaisemman tutkimuksen valossa (Silverman 1987) puolison kuolema merkitsee leskelle yhden keskeisen sosiaalisen roolin väistymistä ja siten roolimuuoksia myös sosiaalisissa suhteissa laajemmin. Vaimon tai pariskunnan jäsenen rooli vaihtuu yksineläjän tai lesken rooliksi, jonka omaksuminen ei tapahdu aina ongelmitta. Seuraavassa pohdin käytösäni olevan aineiston pohjalta kuusi- ja seitsemänkymppisten naisleskien sosiaalisen elämänpiirin mahdollisia muutoksia vertaamalla heitä avo- tai avioliitossa oleviin samanikäisiin naisiin. Erityisen kiinnostunut olen vastavuoroisista sosiaalisista suhteista, joissa ollaan sekä avun ja tuen saajina että niiden antajina.

6.2.1 Sosiaaliset suhteet ja läheisiltä saatava tuki

Tyytyväisyys lähipiiriltä saatuun apuun ja tukeen on suurta, sillä niihin tyytyväisiä on yli 90 prosenttia kaikista vastaajista molempina tutkimusvuosina. Erittäin tyytymättömiä on jokunen vastaaja. Niin ikään selvästi suurimmalle osalle (80–90 %) apua ja tukea on tarjolla riittävästi. Joitakin eroja silti löytyy, kun vuonna 2002 nuoremman ikäryhmän lesket erottuvat muista samanikäisistä vastaajista. Heistä 16 prosenttia (N=56) kokee, ettei saa läheisiltään riittävästi apua ja tukea ($p<0.01$, N=384) ja joka kymmenes ilmoittaa, ettei ole samaansa tukeen erityisen tyytyväinen ($p<0.01$, N=394). Sillä, kuinka kauan vastaaja on ollut leskenä, ei ole yhteyttä avun riittäväksi kokemiseen tai tyytyväisyyteen saatua apua kohtaan. Samat kaksi kysymystä on toistettu vuonna 2005, jolloin samanlaisia, tilastollisesti merkitseviä eroja ei ole havaittavissa. Nuorempien leskien tyytymättömyys näyttää hieman lieventyneen samalla kun muiden tyytymättömyys on vähän yleisempää, jolloin erot ovat pienentyneet. En siis voi varmuudella sanoa, että leskien ja parisuhteessa elävien välillä olisi eroja avun ja tuen riittäväksi kokemisessa. Merkitseviä eroja ei ole myöskään ikäryhmien välillä.

Jos kuitenkin oletan vuoden 2002 tulosten valossa, että nuoremman ikäryhmän lesket ilmaisevat tyytymättömyyttä läheisiltään saamaansa apuun muita herkemmin, tulee pohtia mistä näin voisi johtua. Ovatko sosiaaliset suhteet jonkinlaisessa murrotilassa tai koetuksella leskeytymisen myötä? Niihin kohdistetaan ehkä erilaisia toiveita, tai entisten suhteiden jatkuminen sellaisina kuin ennen on vaikeaa. Suurin osa samanikäisistä naisista elää edelleen parisuhteessa leskien ollessa selvänä vähemmistönä, eikä leski enää välttämättä koe jakavansa samoja kokemuksia entisten ystäviensä kanssa (DiGiulio 1989 & Lieberman 1996 ks. Lee & Bakk 2001, 56–57).

Kysyttäessä tapaako vastaaja riittävän usein lähisukulaisiaan eniten tyytymättömyyttä aiheuttaa sisarusten ja muiden lähisukulaisten (pois luettuna lapset ja lastenlapset) tapaamisen useus. Siviilisäädystä ja iästä riippumatta 30–40 prosenttia heistä, joilla on sisaruksia tai muita lähisukulaisia kokee, ettei tapaa heitä niin usein kuin haluaisi. Vanhemman ikäryhmän lesket kokevat selvästi muita samanikäisiä useammin, etteivät he tapaa riittävän usein myöskään lapsiaan (22 %, N=113) tai lastenlapsiaan (31 %, N=103)¹⁴. Nuorempien vastaajien kohdalla ei tyytymättömyys lasten ja lastenlasten tapaamiseen ole näin suurta, eivätkä lesket eroa muista vastaajista. Sillä, kuinka kauan puolison kuolemasta on kulunut aikaa, ei näytä aineiston perusteella olevan yhteyttä tyytyväisyyteen sukulaisten tapaamisen

14 Avo- tai avioliitossa olevilla 75–79 -vuotiailla samat osuudet ovat 9 % ja 14 %, ja ero leskiin on tilastollisesti merkitsevä molempien kysymysten kohdalla, $p<0.01$, N=257 ja N=232.

riittävydestä. Sekä vasta leskeksi jääneet että jo kauemmin leskenä eläneet kokevat yhteydenpidon sukulaisiin olevan yhtä riittävää.

Vanhempien leskien muita suurempi tyytymättömyys saattaa viestiä joko siitä, että lähisukulaisten kanssa ollaan tosiasiaissa vähemmän tekemisissä tai siitä, että yhteydenpitoa kaivataan syystä tai toisesta nuorempia enemmän. Yhteydenpitoon tyytymättömät saattavat muita useammin kärsiä esimerkiksi mielekkään tekemisen puutteesta tai yksinäisyydestä. Näin näyttääkin olevan, sillä yhteydenpidon riittämättömäksi kokevat ajattelevat muita useammin elämän olevan pitkäväteistä ($p < 0.001$, $N=89$), ja heillä on muita useammin yksinäisyyden tuntemuksia ($p < 0.01$, $N=113$).

Sellaisia läheisiä ihmisiä, joiden kanssa on helppo olla ja joiden kanssa voi puhua itselle tärkeistä asioista on lähes poikkeuksetta jokaisella leskellä. Vastaajilta on kysytty myös tällaisten läheisten määrää, ja vuoden 2002 aineiston perusteella heitä on yleisimmin kahdesta viiteen, eikä siviilisäätyn tai ikäryhmien välillä ole sen suhteen merkitseviä eroja. Lähes kahdeksan kymmenestä leskestä on yhteydessä läheisiin ihmisiin vähintään muutaman kerran viikossa vastaajan iästä riippumatta (Liite 2, kysymys 35). Avo- tai avioliitossa olevista vastaava osuus on hieman alhaisempi, iästä riippuen 64–68 prosenttia. Vanhempien kohdalla ero siviilisäätiryhmien välillä on molempina tutkimusvuosina tilastollisesti merkitsevä ($p < 0.05$), eli leskien yhteydenpito läheisiin on tiiviimpää. Eroa voisi tulkita siten, että yksin elävät kokevat tarvetta tiiviimpään yhteydenpitoon kodin ulkopuolelle kuin puolison kanssa elävät, joilla läheinen on läsnä jokapäiväisessä arjessa. Ja vaikka yhteydenpidon tiheyteen lasten ja heidän perheidensä kanssa ei oltaisi aivan tyytyväisiä, on lähes jokaisella ainakin yksi läheinen ihminen, jonka kanssa ollaan säännöllisesti yhteydessä. Alle kymmenesosa vastaajista on itselleen läheiseen ihmiseen yhteydessä harvemmin kuin muutaman kerran kuukaudessa, ja vain muutama yksittäinen vastaaja ilmoittaa, ettei hänellä ole lainkaan tällaista läheistä ihmistä. Leskeksi jäämisestä kuluneella ajalla ei ole merkitystä yhteydenpidon tiivyyteen.

Edellisiä kysymyksiä tarkemmin on kartoitettu sellaisen läheisen ihmisen saatavilla oloa, jolta voi saada tukea arjessa esimerkiksi päivittäisissä askareissa vastaajan ollessa sairaana tai muuten avun tarpeessa. Tämän kysymyspatteriston puitteissa on kysytty lisäksi muun muassa, onko vastaajalla saatavilla sellaista läheistä ihmistä, jolta voi saada hyviä neuvoja, joka ymmärtää vastaajan ongelmia, joka osoittaa rakkautta ja kiintymystä tai jonka kanssa voi tehdä mukavia asioita (Liite 2, kysymys 36). Sama kysymyspatteristo löytyy sekä vuoden 2002 että vuoden 2005 lomakkeesta. Käytän tässä vuoden 2005 kysymystä, mutta tulokset ovat yhtenevät myös vuoden 2002 osalta. Huomattava osa on jättänyt kokonaan vastaamatta kysymykseen. Nuoremmat ovat vastanneet selvästi vanhempia aktiivisemmin (nuoremmilla kato on n. 15 % ja vanhemmilla n. 30 % kysymystä kohden), mutta erot vastausaktiivisuudessa ovat selvät myös siviilisäätiryhmien välillä. Leskien kohdalla kato vaihtelee 25–38 prosentin ja parisuhteessa elävillä 10–20 prosentin välillä kysymyksestä riippuen.

Kadon kohdistumisesta leskiin voi päätellä, että heidän on ollut vaikeampi ottaa kysymykseen kantaa. Puoliso on mitä todennäköisimmin useissa kohdin parisuhteessa eläville tärkein tukea antava henkilö. Tämä ei tietenkään ole yllättävää, mutta vastaamisen epäröinnistä voi päätellä, että lesket kokevat muita useammin jäävänsä vaille tukea omassa arjessaan. Vaikka kiinnostus kohdistuu yleensä vastausten sisältöihin, antaa tässä kadon painottuminen aivan yhtä tärkeää tietoa, sillä osaan kysymyksistä

on leskien ollut erityisen vaikea ottaa kantaa. Tällaisia ovat olleet kysymykset sellaisen läheisen olemassaolosta, jota rakastaa ja joka saa vastaajan tuntemaan itsensä tarpeelliseksi, joka osoittaa hellyyttä, jonka neuvoja vastaaja todella tuntee tarvitsevansa ja joka auttaa aterioiden valmistuksessa tai muissa päivittäisissä askareissa, kun vastaaja ei itse siitä selviä tai on sairaana.

Vastausten tarkempi tutkiminen vahvistaa sen, mitä kadon kohdentumisesta saattoi jo päätellä. Kysymyksestä riippumatta leskien saamat keskiarvot ovat alhaisempia ja erot avo- tai avioliitossa eläviin naisiin ovat lähes poikkeuksetta myös tilastollisesti merkitseviä¹⁵. Jyrkimmillään erot ovat kysymyksen kohdalla, jossa tiedustellaan sellaisen läheisen saatavilla oloa, joka auttaa aterioiden valmistuksessa, kun vastaaja ei siitä itse selviä. Vanhemman ikäryhmän lesket ovat useimmiten vastanneet, ettei tällaista henkilöä ole koskaan saatavilla (39 %, N=77). Vertailuryhmään kuuluvilla tällainen henkilö on puolestaan saatavilla jatkuvasti (32 %, N=133) tai useimmiten (26 %).

Vastausten jakaumista saatavaa tietoa tiivistääkseni muodostin leskien ja parisuhteessa elävien naisten vastausten keskiarvoista (pyöristettynä lähimpään kokonaislukuun), mediaanista ja moodista summamuuttujan, joka voi saada arvoja välillä 3–15 (arvon kolme, jos sekä mediaani, moodi että keskiarvo saavat arvon 1=ei koskaan läheistä saatavilla, ja arvon 15, jos kaikki kolme saavat arvon 5=jatkuvasti läheinen saatavilla)¹⁶. Muodostetusta summamuuttujasta lesket saavat arvoja välillä 5–12, kun vertailuryhmään kuuluvien arvot asettuvat tasaisemmin välille 12–14. Vertasin summamuuttujien saamia arvoja eri siviilisäätyryhmien välillä ja tutkin, missä erot leskien ja parisuhteessa elävien naisten välillä ovat pienimmät ja missä suurimmat. Tulokset on koottu taulukkoon 10. Pienimmillään erot ovat kysyttäessä sellaisen läheisen saatavilla oloa, joka kuuntelee, ymmärtää ja antaa neuvoja. Harvemmin taas saatavilla on sellainen läheinen ihminen, joka konkreettisesti auttaa arjessa ja osoittaa hellyyttä. Vanhemmilta leskiltä puuttuu usein myös läheinen, jonka kanssa voi pitää hauskaa tai ihan vain viettää aikaa ja rentoutua.

15 0.001<p<0.05. Erot ja tilastolliset merkitsevyydet ovat samat sekä keskiarvojen t-testillä että Mann-Whitneyn testillä, joka soveltuu paremmin muuttujan ollessa järjestysasteikollinen.

16 Jokainen keskiluvuista antaa omanlaistaan tietoa jakaumasta. Erot leskien ja parisuhteessa olevien välillä eivät ole kovin suuria, mutta keskilukujen yhdistäminen summamuuttujaksi kertoo, missä kohtaa nämä erot ovat kaikista selvimpiä ja missä vähäisimpiä. Tämä keskilukujen summamuuttuja on eräänlainen oma sovellukseni tai kokeilu.

Taulukko 10. Leskien läheisiltään saama apu ja tuki verrattuna parisuhteessa elävien naisten saamaan apuun ja tukeen vuonna 2005.

	65–69 -vuotiaat	molemmat ikäryhmät	75–79 -vuotiaat
Leskellä on lähes yhtä usein joku, ...	jolle voi uskoutua jolta saa hyödyllisiä tietoja ja neuvoja joka on valmis kuuntelemaan, kun on tarve jutella		
	joka ymmärtää, jonka seurassa on hauskaa ja jonka kanssa voi tehdä mukavia asioita		joka antaa hyviä neuvoja kriiseissä, vie tarvittaessa lääkäriin ja joka osoittaa rakkautta ja kiintymystä
Leskellä on huomattavasti harvemmin joku, ...	joka auttaa aterioiden valmistuksessa, kun itse ei siitä selviä jonka neuvoja todella tuntee tarvitsevansa joka osoittaa hellyyttä		
	joka auttaa päivittäisissä askareissa, kun on sairaana		jonka kanssa viettää aikaa, rentoutua, ja tehdä mukavia asioita

Vaikka lesket ovat monessa suhteessa huonommassa asemassa läheisten antaman avun ja tuen saatavuuden osalta, on leskillä aivan yhtä paljon sellaisia läheisiä ystäviä tai omaisia, joiden kanssa on helppo olla ja joille voi puhua itselle tärkeistä asioista. Ystävyysuhteet voivat muotoutua elämän eri vaiheissa uudelleen ja vielä vanhemmallakin iällä, ja näyttää siltä, että lesket ovat joko säilyttäneet aikaisemmat tärkeät ihmissuhteensa tai luoneet uusia. Tukeaan ja apuaan tarjoavien läheisten määrässä lesket eivät näytä jäävän muita huonompaan asemaan, mutta tuki ei ole heille yhtä usein saatavilla. Saatu tuki on vahvinta keskustelun ja ajatusten jakamisen kohdalla, mutta apu arjen askareisiin ja puolisolta saatu läheisyys eivät tule korvatuiksi muunlaisten sosiaalisten suhteiden avulla. Seuraavaksi pohdin, minkälaista tukea saavat ne lesket, joilla on miesystävä, mutta jonka kanssa he asuvat erillään.

6.2.2 Läheisyyttä ja kumppanuutta LAT-suhteessa

”Asuminen erillään yhdessä” (Living Apart Together) on aikaisemman tutkimuksen perusteella etenkin iäkkäiden naisten suosima tapa solmia uusi merkityksellinen ihmissuhde (Borell & Karlsson 2003). Kyselylomakkeissa tätä kuvaa parhaiten vuoden 2002 kysymys vakituisesta miesystävästä, jonka kanssa vastaaja asuu erillään (Liite 2, kysymys 1). Yhteensä 16 leskeä (8,2 %, N=195) ilmoittaa, että heillä on tällainen miesystävä. Nuorempaan ikäryhmään kuuluvista 62–66 -vuotiaista naisleskistä yhdellä kuudesta on vakituinen miesystävä, kun kymmenen vuotta vanhempien kohdalla miesystävä on vain noin kolmella prosentilla. Kysymystä ei ole valitettavasti kysytty uudelleen vuonna 2005, joten en voi tutkia, ovatko suhteet ajan kuluessa tulleet yleisemmiksi nuoremmassa ikäryhmässä, jossa leskeksi jääminen alkaa olla yhä yleisempää. Jo vuoden 2002 aineiston perusteella LAT-suhteet näyttävät todellisena vaihtoehtona etenkin kolmatta ikää elävien kuusikymppisten naisten elämässä (kolmannen iän käsitteestä ks. Laslett 1989 tai Karisto 2002).

Edellä totesin puolisolta saatavan tuen merkitsevän sitä, että leskillä on muita harvemmin saatavilla sellainen läheinen ihminen, jolta voi saada läheisyyttä ja rakkautta sekä apua ja tukea arjen vastoin-käymisissä. Haluankin nyt selvittää, saavatko lesket LAT-suhteistaan muita leskiä enemmän tukea arkeensa sekä rakkautta ja hellyyttä, joiden suhteen lesket selvimmin erottuvat avo- tai avioliitossa elävien naisten saamasta avusta ja tuesta. Vertasin LAT-suhteen omaavien ja muiden samanikäisten leskien vastauksia edellä käyttämäni, 19-kohtaisen kysymyksen avulla. Tämä läheiseltä ihmiseltä saatavaa apua ja tukea kartoittava kysymys löytyy jo vuoden 2002 lomakkeesta kuten LAT-kysymys, joten aiemmasta poiketen käytän tässä vanhempaa aineistoa. Vaikka LAT-suhteessa on nuorempaan ikäryhmään kuuluvista naisista vain 11 (17 %, N=59) ja vanhemmista vielä harvempi, on tilastollisesti merkitsevien erojen testaaminen mahdollista järjestysasteikollisille muuttujille ja pienille aineistoille sopivalla Mann-Whitneyn testillä.

Toisin kuin avo- tai avioliitossa olevia ja leskiä verratessa, läheiseltä saatu tuki ei käänny yhtä kategorisesti juuri LAT-suhteen omaavien leskien eduksi. Välillä tuesta kertovat tunnusluvut (keskiarvo, mediaani, moodi) ovat hieman suuremmat leskillä, joilla tällainen kumppani on, välillä taas toisinpäin. Ainoa tilastollisesti merkitsevä ero löytyy kysymyksestä, jossa tiedustellaan sellaisen läheisen saatavilla oloa, joka osoittaa vastaajalle hellyyttä. Tällainen henkilö on LAT-suhteessa olevilla leskillä muita leskiä useammin ($p < 0.01$, N=59). Lisäksi lähelle tilastollista merkitsevyyttä ylittävät kysymykset, joissa tiedustellaan sellaisen henkilön saatavilla oloa, joka osoittaa vastaajalle rakkautta ja kiintymystä ($p = 0.066$), ja jonka kanssa voi tehdä mukavia asioita ($p = 0.063$). Mitkään muut erot eivät ole suuntaan tai toiseen niin suuria, että olisivat kovinkaan lähellä tilastollista merkitsevyyttä.

LAT-suhteesta ei näy yhtä paljon tukea arjessa pärjäämiseen kuin puolisolta, mutta sen sijaan henkinen kumppanuus eli rakkaus ja läheisyys korostuvat. Tuloksista voi päätellä, että oma kodin piiri säilyy LAT-suhteessa lesken omassa hallinnassa, eikä siihen ehkä edes toivota apua ja tukea kumppanilta. LAT-suhde saa voimansa etenkin läheisyydestä ja yhteisestä ajanvietosta, joka luultavasti on kotiarjen sijaan painottunut harrastuksiin ja muihin vapaa-ajan viettotapoihin.

6.2.3 Lisäavun ja -tuen tarve

Vaikka leskillä ei päivittäisessä arjessaan ole saatavilla yhtä tiivistä tukea kuin avo- tai avioliitossa elävillä naisilla, suurin osa vastaajista ei koe tarvitsevansa nykyistä enemmän apua kotitöihin tai muihin arkiaskareisiin siviilisäädystä riippumatta. Leskistä lisää apua kaipaa muita suhteellisesti harvempi joukko, sillä monet avo- tai avioliitossa olevat naiset toivovat lisää apua etenkin puolisoiltaan. Puolisoltaan nykyistä enemmän apua toivoo saavansa joka viides parisuhteessa elävä nainen. Kaikki avun lähteet huomioiden nykyistä enemmän apua kaipaa noin joka kolmas vanhempi ja joka neljäs nuorempi leskivastaaja. Apua tarvittaisiin etenkin raskaisiin kotiaskeleisiin kuten siivoukseen, ikkunoiden pesuun ja lumitöihin. Vanhemmista, nykyistä enemmän apua tarvitsevista leskistä (N=45) noin puolet haluaisi sitä kunnalliselta kotipalvelulta, kun parisuhteessa elävistä ja lisää apua kaipaavista näin ajattelee vain joka viides (N=100). Kaksi viidestä vanhempaan ikäryhmään kuuluvasta haluaisi nykyistä enemmän apua lapsiltaan tai lapsensa perheeltä siviilisäädystä riippumatta.

Yksityiseltä palveluntarjoajalta nykyistä enemmän apua kertoo haluavansa joka viides lisää apua kaipaava leski, mutta vain joka kymmenes parisuhteessa elävä. (Liite 2, kysymykset 37–38.)

Nuorempia avuntarvitsijoita on määrällisesti vähän, ja puolet lisää apua tarvitsevista leskistä (N=29) haluaisi sitä nykyistä enemmän lapsiltaan tai lapsensa perheeltä. Muut vaihtoehdot kuten sukulaiset, ystävät, naapurit, kunnallinen kotipalvelu ja yksityiset palveluntarjoajat saavat tasaisesti muutamia mainintoja. Avo- tai avioliitossa olevista nuoremmista lisää apua tarvitsevista vain joka neljäs (N=129) toivoisi saavansa sitä lapsiltaan suurimman osan halutessa nykyistä enemmän apua omalta puolisoltaan.

Näyttää siis siltä, että puolison kuoltua lisää apua arkiaskareisiin toivotaan etenkin kunnalta sekä omilta lapsilta ja näiden perheiltä. Ystävät, naapurit, seurakunta ja järjestöt saavat vain yksittäisiä mainintoja. Vanhemmat vastaajat kohdistavat toiveensa etenkin kunnalliseen kotipalveluun, mikä tukee väitettä, jonka mukaan lesket eivät haluaisi turvautua ainakaan nykyistä enempää lapsiltaan saamaansa apuun. Heiltä saatetaan saada jo tällä hetkellä runsaasti apua, ja lasten antama apu ja tuki saatetaan osittain tulkita moraalisesti velvoittavana, jolloin lesken tunne taakkana olost muille saattaisi vahvistua lisäävun pyytämisen seurauksena (O’Bryant 1987, 67–69). Kunnallisen kotipalvelun asiakassuhde on ainakin enemmän irrallaan avun moraalisisista velvoitteista. Ystävyysuhteet taas ovat lähtökohtaisesti tasavertaisia, sillä ystävyysuhteissa ollaan useimmiten sekä avun saajina ja antajina. Ystävien antamaan apuun ollaan ehkä tällä hetkellä tyytyväisiä, sillä vain muutamat toivovat heiltä nykyistä enemmän apua.

6.2.4 Lesket avun ja tuen antajina

Vuonna 2002 vastaajilta on tiedusteltu, keitä he auttavat ja minkälaista heidän antamansa apu on (esim. auttaminen palveluksia tekemällä tai rahallisesti). Avo- tai avioliitossa elävät naiset kertovat auttavansa eniten puolisoitaan; heistä yli puolet on maininnut vastauksessaan puolison yhtenä apunsa kohteista. Auttavien osuudet ovat tässä tarkastelussa enemmän hieman ala- kuin yläkanttiin arvioituja, sillä kysymykseen vastaamatta jättäneitä ja heitä, jotka eivät ilmoita auttavansa kysymyksessä mainittuja henkilöitä, ei ole mahdollista erottaa toisistaan.

Lapsiaan kertoo auttavansa joka toinen nuorempaan ikäryhmään kuuluva ja joka viides vanhempi vastaaja siviilisäädystä riippumatta. Lastenlapsiaan avustaa hieman alle puolet nuoremmista ja joka neljäs vanhemmista vastaajista niin ikään siviilisäädystä riippumatta. Nuoremmista vastaajista selvästi suurempi osuus kertoo auttavansa lapsiaan ja heidän perheitään ($p < 0.001$, N=759), mutta myös vanhempien vastaajien osuudet ovat merkittäviä verrattuna muihin avunannon kohteena oleviin henkilöihin. Eroja leskien ja avo- tai avioliitossa olevien naisten avunannossa löytyy, kun tarkastellaan muiden sukulaisten ja ystävien auttamista. Sekä vanhempaan että nuorempaan ikäryhmään kuuluvat lesket antavat apuaan ystävilleen parisuhteessa eläviä useammin ($p < 0.01$, N=759). Ystäviään kertoo auttavansa 12 prosenttia vanhemmista leskistä ja 28 prosenttia nuoremmista, kun parisuhteessa elävien vastaavat osuudet ovat vanhemmilla kolme ja nuoremmilla 13 prosenttia. Muita sukulaisia

kertoo vanhemmista leskistä auttavansa vain muutama prosentti, mutta nuoremmista joka viides, mikä on merkitsevästi suurempi osuus ($p < 0.001$, $N=403$) verrattuna avo- tai avioliitossa oleviin (6 %).

Naapuriapu näyttäytyy suhteellisen vähäisenä, ja siitä raportoi vain joka kymmenes nuorempi ja joka kahdeskymmenes vanhempi vastaaja siviilisäädystä riippumatta. Omia vanhempiaan tai appivanhempiaan auttaa hyvin harva vanhempaan ikäluokkaan kuuluva, sillä omat vanhemmat ovat useimmilla jo kuolleet. Nuoremmista vanhempiaan tai appivanhempiaan auttaa joka kymmenes avo- tai avioliitossa oleva, mutta näin ilmoittaa tekevänsä vain yksi leskivastaaja ($p < 0.05$, $N=403$). Leskillä appivanhempien avustaminen on saattanut vähentyä puolison kuoltua, mutta auttamisen vähyyttä selittävät todennäköisemmin muut seikat. Puoliso on saattanut olla samanikäisten naisten puolisoita keskimäärin vanhempi, jolloin lesken appivanhemmatkaan eivät yhtä todennäköisesti ole enää elossa. Voi myös olla, että leskien omien vanhempien ja appivanhempien sosioekonominen asema on keskimääräistä alempi (kuten on leskien ja heidän puolisoitten), ja sosioekonominen aseman ollessa yhteydessä elinajanodotteeseen leskellä ei olisi yhtä todennäköisesti elossa olevia vanhempia tai appivanhempia. Näin näyttää olevan ainakin omien vanhempien osalta, sillä nuoremmista leskistä 93 prosenttia ilmoittaa vuonna 2002, etteivät hänen vanhempansa ole elossa ($N=64$, oma vanhempi on elossa vain 4 vastaajalla), kun avo- tai avioliitossa olevista näin tekee 87 prosenttia ($N=339$, oma vanhempi on elossa 44 vastaajalla).

Kun tarkastellaan sitä, minkälaista annettu apu on, erot ovat selvät. Puolisolle annettu apu on osa parisuhteessa elävien arkea, ja apua annetaan milloin mihinkin, kodinhoidosta auton pesuun. Lapsia ja heidän perheitään autetaan pääasiassa lastenhoidossa tai rahallisesti. Ystävien auttaminen muistuttaa eniten vertaistukea, sillä annettu apu on usein keskustelua tai vaikka matkakumppanuutta, mutta myös esimerkiksi kuljetusapua asiointimatkoilla. Kuten edellä totesin, omaa sukupolvea edeltävän sukupolven auttaminen on leskillä harvinaista, sillä omat vanhemmat ovat useimmilla jo kuolleet. Samanaikaisesti kahdelle sukupolvelle, itseä nuoremmalle ja vanhemmalle suuntautuva apu, eli eläminen niin kutsutussa sandwich-sukupolven tilanteessa (ks. Unikkolinna 2008) on siten leskillä muita harvinaisempaa. Muiden sukulaisten merkitys saattaa puolison ja omien vanhempien kuoleman jälkeen korostua, sillä nuoremmista leskistä muita suurempi osuus kertoo auttavansa muita sukulaisiaan kuten sisaruksiaan. Samoin ystävyysuhteet ovat ehkä tulleet puolison kuoleman jälkeen aikaisempaakin tärkeämmiksi, sillä lesket raportoivat ystävien auttamisesta muita useammin. Vastauksissa tulee esiin ystäville annetun avun moninaisuus, kun siinä yhdistyvät niin antaminen (esim. maininnat siivous- ja kauppa-avusta), saaminen (keskustelu, yhteydenpito) kuin auttaminen yhtenä harrastuksista (esim. järjestötoiminta ystävä-palvelussa).

Vaikka puoliset ovat toistensa ensisijaisia auttajia tai hoivaajia tarpeen näin vaatiessa, myös monet leskistä kertovat auttavansa tai hoitavansa henkilöä, joka on pitkäaikaissairas, vammainen tai iäkäs. Käytän tässä vuoden 2005 kysymystä, jossa on tiedusteltu päivittäisen auttamisen lisäksi myös tätä vähäisempää ja epäsäännöllisempää auttamista (Liite 2, kysymys 40). Auttaminen näyttäytyy näin ollen varhaisempaa tutkimusvuotta yleisempänä kaikissa siviilisäätö- ja ikäryhmissä. Nuoremmista leskistä joka kolmas ja vanhemmista joka kuudes kertoo auttavansa jotakuta silloin tällöin, mutta vain muutama kertoo auttavansa päivittäin. Päivittäin auttavien osuudet ovat odotetusti huomattavasti suuremmat parisuhteessa elävillä, ja heistä joka kymmenes nuorempi ja joka viides vanhempi

hoitaa tai auttaa päivittäin, useimmiten puolisoaan. Pariskuntien ikääntyessä naisten hoivavastuu entisestään kasvaa, kun taas leskistä nuoremmat ottavat hoivavastuuta vanhempia leskiä enemmän.

Vaikka molemmissa ikäryhmissä parisuhteessa elävät antavat eniten päivittäistä apua, on niiden osuus, jotka eivät ollenkaan anna apua, kaikista pienin nuoremman ikäryhmän leskillä. Heistä kolmasosa kertoo auttavansa ystäviään, sukulaisiaan, naapureitaan tai olevansa mukana vapaaehtoistoiminnassa kuten vertaistuksessa tai ystäväpalvelussa. Havainto on merkittävä sekä sosiaalisen että toiminnallisen elämänpiirin osalta. Omaan perheeseen ja parisuhteeseen liittyvän roolin väistyessä naiset antavat runsaasti apuaan ja tukeaan lähiympäristönsä ihmisille. Yli puolet apua antavista avustaa muita kuin sukulaisiaan, ja avunannon voi arvella kumpuavan jostain muusta kuin velvollisuudentunnosta. Osalle auttaminen näyttäytyy harrastuksena kuten aktiivinen toiminta erilaisissa yhdistyksissä, mikä tuo samalla sisältöä elämään. Täytyy kuitenkin sanoa, että avo- tai avioliitossa elävät, nuoremman ikäryhmän naiset ovat niin ikään aktiivisia lähipiirin ja muiden lähimmäisten auttajia, vaikkei auttajien osuus heidän keskuudessaan ole aivan yhtä suuri. Määrällisesti heistä muodostuu merkittävä, vielä leskiäkin suurempi joukko.

Vaikka suurin osa ei koe auttamisen olevan uuvuttavaa, näkyy etenkin päivittäisen puolisohoivan raskaus siinä, että eniten uupumisen kokemuksia on iäkkäimmillä parisuhteessa elävillä (39 % heistä kokee auttamisen melko tai erittäin uuvuttavaksi). Ero samanikäisiin leskiin on tilastollisesti merkitsevä (auttamisen vähintään melko uuvuttavaksi kokevia on 15 %, $p < 0.05$, $N = 83$). Koska nuorempien, sekä leskien että parisuhteessa elävien naisten avunanto perustuu monesti vapaaehtoisuuteen eikä ole yhtä usein päivittäistä auttamista, eivät myöskään uupumisen tuntemukset ole yhtä yleisiä.

6.2.5 Ongelmana yksinäisyys

Leskeksi jääminen on kiistatta yksinäisyyden kokemisen riskiä kasvattava elämäntapahtuma (Victor ym. 2005). Jo aineistoon tutustuesssa selvisi, että yksinäisyys aiheuttaa leskille enemmän huolta kuin muille, vaikka huoli omasta terveydestä ja itsenäisestä selviytymisestä ovat huolista suurimpia (ks. luku 5.2). Yksinäisyyden tuntemukset ovat yleisempiä sekä nuoremman että vanhemman ikäryhmän leskillä verrattuna parisuhteessa eläviin samanikäisiin naisiin. Vähintään silloin tällöin itsensä yksinäiseksi tuntee reilu kolmannes leskistä iästä riippumatta, kun näin kokee vertailuryhmään kuuluvista vanhemmista vastaajista vain joka viides ja nuoremmista joka kuudes. Jatkuvasti tai usein itsensä yksinäiseksi kokevia on tutkimusjoukossa vain muutama vastaaja. Vaikka yksinäisyyden tuntemukset eivät suoraan merkitse yksinäisyyden ongelmaksi kokemista, yli puolet vähintään joskus itsensä yksinäiseksi kokevista pitää yksinäisyyttään ainakin ajoittaisena ongelmana. Heitä on erityisen paljon nuorempien leskien joukossa, sillä seitsemän kymmenestä yksinäisyyttä kokevasta pitää sitä myös ongelmallisena. Kaikkiaan yksinäisyyden ongelmaksi kokevia on nuoremman ikäryhmän leskistä reilu kolmannes, kun heitä parisuhteessa elävistä on vain joka kymmenes ($p < 0.001$, $N = 371$).

Taloudellisella tilanteella näyttää olevan yhteyttä leskien yksinäisyyden tuntemuksiin, sillä ne ovat yleisimpiä rahojensa riittävyttä epäilevillä leskillä iästä riippumatta¹⁷. Samanlaista yhteyttä rahojen riittävyuden ja yksinäisyyden tuntemusten välillä ei ole havaittavissa parisuhteessa elävillä naisilla.

17 Nuoremmilla leskillä $p < 0.01$, $N = 77$ ja vanhemmilla $p < 0.05$, $N = 123$.

Aikaisempi tutkimus vahvistaa taloudellisen tilanteen merkityksen yksinäisyyden tuntemuksille, mutta toisin kuin edellä, sen vaikutuksen on raportoitu olevan voimakkaampi naimisissa olevilla kuin leskillä (Délbes & Gaymu 2002, 907).

Sen sijaan subjektiivisella terveydellä ja yksinäisyydellä on voimakas yhteys etenkin parisuhteessa elävien naisten kohdalla. Itsensä terveeksi kokeminen näyttää nimittäin suojaavan yksinäisyyden kokemuksilta, sillä yksinäisyys on yleisempää terveytensä huonoksi tai keskitasoiseksi kokevilla. Subjektiivisen terveyden ja yksinäisyyden yhteys ei leskillä ole kuitenkaan aivan kiistaton, sillä yhteys on selvästi voimakkaampi avo- tai avioliitossa olevilla naisilla, joilla erot itsensä terveeksi kokevien ja terveyttään huonompana pitävien välillä ovat myös tilastollisesti merkitsevät¹⁸. Siviilisäätiryhmien välisestä erosta kertoo tässä se, että vaikka lesket kokisivat terveytensä hyväksi, ovat yksinäisyyden kokemukset heillä silti yleisiä. Terveytensä hyväksi kokevista vanhemmista leskistä neljännes ja nuoremmista kolmannes tuntee itsensä ajoittain yksinäiseksi. Itsensä terveeksi kokeminen ei siis suojaa leskiä yksinäisyyden tuntemuksilta, eikä yksinäisyys ole terveydentilan kanssa yhteydessä niin kuin näyttää olevan parisuhteessa elävien kohdalla.

Arjessa pärjäämisen ja yksinäisyyden välisestä yhteydestä kertoo se, että yksinäisyydestä kärsivät epäilevät eniten omaa tulevaisuuden arjessa selviytymistään (Liite 2, kysymys 28). Poikkeuksen tekevät nuoremmasta ikäryhmästä lesket, joiden yksinäisyyden kokemukset eivät ole yhteydessä arviointiin arjessa pärjäämisestä viiden vuoden kuluttua. Yksinäisyyden kokemukset ovat nuoremmilla leskillä yleisimpiä, mutta ne eivät ole yhteydessä huoliin omasta terveydestä tai arjen toimintakyvystä. Sen sijaan vanhemmista omaa selviytymistään epäilee muutenkin useampi, mutta etenkin he, joilla on yksinäisyyden kokemuksia. Yksinäisyyttä kokevista vanhemman ikäryhmän leskistä lähes kaikki (93 %, N=44), ja muista kaksi kolmesta (N=79) epäilee selviytymistään (eron $p < 0.01$).

Tulosten perusteella voi päätellä yksinäisyyden luonteen olevan erilainen lesken iästä riippuen. Iäkkäämpien yksinäisyys on ehkä vahvemmin sidoksissa omaan fyysiseen toimintakykyyn ja sen mahdollistamaan elämään. Kun toimintakyky heikkenee, saatetaan karsia menoja ja harrasteita, joissa on luotu ja ylläpidetty sosiaalisia verkostoja. Nuorempien leskien yksinäisyys taas ei ole yhteydessä niinkään omaan fyysiseen toimintakykyyn, vaan enemmän muista samanikäisistä naisista poikkeavaan sosiaaliseen rooliin, vastentahtoisesti omaksuttuun lesken rooliin. Yksinäisyys saattaa osittain liittyä juuri vertaisten vähyyteen, kun suurin osa samanikäisistä naisista elää puolison kanssa. Leskien niukka taloudellinen tilanne saattaa osaltaan johtaa vapaa-ajan menojen ja harrasteiden karsimiseen ja siten lisätä yksinäisyyden kokemuksia. Täytyy kuitenkin muistaa, ettei yksinäisyys ole mikään lopullinen olotila, josta kärsitään elämän loppuun asti, vaan yksinäisyyden tuntemukset voivat niin lisääntyä, mutta myös vähentyä iän karttuessa. Oma tutkimusjoukkoani iäkkäämpien yksinäisyyden kokemusten on havaittu olevan hieman harvinaisempia, vaikkakin tutkimustulokset ovat osin kiistanalaisia (ks. esim. Victor ym. 2005).

Asuinalueesta riippumatta leskien yksinäisyyden tuntemukset ovat yleisempiä, mutta erityisen suuret siviilisäätiryhmittäiset erot ovat esikaupunkialueella asuvien vanhempien, ja kaupungin

18 Nuoremmilla parisuhteessa olevilla eron $p < 0.01$, N=295 ja vanhemmilla eron $p < 0.01$, N=157.

keskustassa asuvien nuorempien joukossa. Esikaupunkialueella asuvista vanhemman ikäryhmän leskistä joka toinen on vähintään joskus yksinäinen (N=32), kun heitä parisuhteessa elävistä on vain

joka viides (N=51; eron $p < 0.01$). Kaupungin keskustassa asuvista nuoremmista leskistä vastaavasti puolet raportoi yksinäisyyden kokemuksista (N=14), kun näin tekee parisuhteessa elävistä vain joka kymmenes (N=45; eron $p < 0.01$). Niin ikään esikaupunkialueilla ovat yksinäisyyden kokemukset kaksi kertaa yleisempiä nuoremmalla ikäryhmällä parisuhteessa eläviin verrattuna ($p < 0.05$, N=131). Yksinäisyyden kokemusten yleisyys vaihtelee asuinalueittain, ja samoin vaihtelee myös yksinäisyyden ongelmaksi kokeminen. Yksinäisyyden ongelmaksi kokemisessa eivät asuinalueiden väliset erot kuitenkaan ole yhtä selvät, vaan yksinäisyys voidaan kokea ongelmalliseksi niin kaupungissa kuin harvaan asutuillakin alueilla.

Vaikka lesket raportoivat yksinäisyydestä ja sen ongelmallisuudesta muita enemmän, ei tämä näy suurempana tyytymättömyytenä esimerkiksi luottamuksellisiin ihmissuhteisiin tai niiden olemassaoloon. Kouluarvosana-asteikolla lesket antavat tilanteelleen yhtä hyviä arvosanoja kuin avioliitossa olevat naiset kiitettävien arvosanojen muodostaessa enemmistön. Huonoja arvosanoja annetaan erittäin vähän. Sen sijaan samasta kysymyspatteristosta löytyvä ”itsensä tunteminen rakastetuksi” aiheuttaa hajontaa nuoremmalla ikäryhmällä leskien antaessa sille muita huonompia arvosanoja ($p < 0.001$, N=241)¹⁹. Kysyttäessä, kuinka suuri merkitys tällä on oman hyvinvoinnin kannalta, on noin puolet leskistä sitä mieltä, että itsensä rakastetuksi tuntemisella on suuri tai erittäin suuri merkitys. Joka viidennelle vanhemmalle ja joka kymmenelle nuoremmalle leskelle sillä on vain hyvin pieni merkitys, mitkä ovat osuuksina suurempia verrattuna parisuhteessa eläviin ($p < 0.01$, N=557). Näyttää siltä, että lesket ovat nykyisiin ihmissuhteisiinsa pääosin hyvin tyytyväisiä, mutta niistä ei välttämättä saada kaikkea kaivattua tukea ja läheisyyttä, kuten jo edellä kävi ilmi. Toisaalta ihmissuhteille asetettuja odotuksia on myös saatettu ainakin hieman laskea leskeksi jäämisen seurauksena, mikä näkyy juuri hyvinvoinnin osa-alueiden merkitysten hienoisina eroina siviilisäätiryhmien välillä.

6.2.6 Sosiaalinen elämänpiiri murroksessa

Läheissuhteita ja luottamuksellisia ihmissuhteita näyttää olevan leskillä yhtä paljon kuin muillakin. Vaikka tyytyväisyys läheisiltä saatuun apuun ja tukeen on suurta, säröjäkin löytyy. Osa nuoremmista leskistä ilmaisee lievää tyytymättömyyttä saamaansa tukeen, eivätkä kaikki vanhemmat lesket tapaa lähisukuaan yhtä paljon kuin he toivoisivat. Konkreettista apua ja tukea on harvemmin saatavilla kuin parisuhteessa elävillä, ja hellyyttä koetaan saatavan lähinnä vain parisuhteesta kuten LAT-suhteesta, jossa osa leskistäkin elää.

Erot leskien ja parisuhteessa elävien vastauksissa kertovat leskeytymisen myötä tapahtuvista muutoksista. Ystävät ja muu suku kasvattavat merkitystään ainakin auttamissuhteiden tiivistymisen perusteella. Kun rooli aviopuolisona väistyy, suuntaavat lesket voimavarojaan aikaisempaa enemmän muiden läheisten kuten ystävien auttamiseen ja tukemiseen. Muiden auttaminen voi tuoda elämään uutta sisältöä, ja osalle se on vapaaehtoistyön muodossa yksi harrastuksista. Itselleen lisää apua toi-

19 Ero on tilastollisesti yhtä merkitsevä sekä keskiarvojen t-testillä että Mann-Whitneyn testillä.

vovat etenkin monet vanhemmista leskistä, mutta toiveet kohdistuvat ystävien ja sukulaisten sijaan lähinnä kunnallisiin palveluihin. Raskaimmista kotiaskareista on vaikea selvittää yksin.

Suurin epäkohta leskien sosiaalisen elämänpiirin kannalta ovat heidän yleiset ja osin ongelmalliset yksinäisyyden kokemuksensa. Vanhemmilla leskillä yksinäisyys näyttää olevan yhteydessä heikentyvään toimintakykyyn ja samalla väheneviin harrastusmahdollisuuksiin, kun nuoremmilla samanlaista yhteyttä ei ole. Muista samanikäisistä poikkeava tilanne ja vertaisten vähyys synnyttää yksinäisyyden kokemuksia. Sitä, näkykö yksinäisyys ja niukka taloudellinen tilanne kodin ulkopuolisten harrastusten puuttumisena, selvitän seuraavassa luvussa, kun kysyn onko leskillä taipumus vetäytyä kotiympäristöön, ja jos on, niin onko kyse ennemminkin kotona viihtymisestä kuin sinne jäämisestä.

6.3 TOIMINNALLINEN ELÄMÄNPIIRI

Sano sie sille, että meil on miehet hauass lapset maailmalla ja että nythän meil on mukava päästä tänne etelään lämmittelemään.. Ikäluokkani naiset ovat hoitaneet kodin ja käyneet töissä, vanhoina päivinä hoivanneet aviomiehensä ja useasti vielä iäkkäät vanhempansakin hautaan. Ja sitten he vielä jaksavat lähteä liikkeelle, kansoittavat risteilyt ja seuramatkat, teatterireissut, pikkuvaivoista välittämättä elämänsä myöhäisyyksissä. (Inkeri 1995, 64.)

Aktiivisen ja harrastusten täyttämän elämän ehtoina ovat riittävän hyvä toimintakyky ja taloudellinen tilanne (Vakimo 1998, 131). Myös sosiaalinen tukiverkosto voi olla oleellinen tällaisen elämäntyylin ylläpidon kannalta. Yksin ei välttämättä innostu tai rohkene kokeilemaan uusia harrastuksia, vaan jää enemmän kotiin tuttujen askareiden ja harrasteiden pariin. Ranskalainen tutkimus leskeksi jäämisen vaikutuksista väittää etenkin naisleskien vetäytyvän muita todennäköisemmin kodin ulkopuolisista harrastuksista ja keskittävän elämänsä kodin ja sen lähipiirin ympärille (Délbes & Gaymu 2002). Myös suomalainen tutkimus (Tuominen 1994, 316–321) tukee väittämää kotisidonnaisten harrastusten suosioista sekä siitä, että leskeytymisen myötä luovutaan juuri kodin ulkopuolisista, sosiaalista kanssakäymistä sisältävistä harrastuksista. Tehdyistä tutkimuksista jää kuitenkin tunne, ettei arjen tekemistä ja toimintaa ole tarkasteltu tarpeeksi kokonaisvaltaisesti tai vastaajien omista lähtökohdista käsin. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa tämä ei ole helppo tehtävä, mutta pyrin omassa analyysissäni ottamaan huomioon vastaajien harrastusmaailmojen moninaisuuden. Uskon näin pystyväni paremmin selittämään mahdollista kotipiiriin vetäytymistä tai näkemään sen laajemat yhteydet arjen sujumisen ja siinä pärjäämisen kannalta.

6.3.1 Suosikkiharrasteet löytyvät kotipiiristä

Tärkeä harrastus tai mielenkiinnon kohde löytyy yli 70 prosentilta kaikista vastaajista. Nuoremmista leskistä tällainen harrastus löytyy lähes 90 prosentilta. Harrastuksia mainitaan niin autolla ajelusta sauvakävelyyn kuin punnerruksesta joogaan. Erityisen paljon mainintoja saavat erilaiset liikunnalliset harrastukset, puutarhanhoito ja käsityöt. Vuoden 2002 lomakkeessa on lueteltu erilaisia harrastuksia ja vapaa-ajan viettotapoja ja kysytty, harrastaako vastaaja niitä ja kuinka usein (Liite 2, kysymys 45).

Kysymyksessä on sekä kotisidonnaisia harrastuksia kuten television tai radion seuraaminen että harrastuksia kodin ulkopuolella kuten kulttuuriharrastukset ja vapaaehtoistoiminta.

Avo- tai avioliitossa elävät naiset iästä riippumatta harrastavat leskiä useammin puutarhan hoitoa ($p < 0.01$, $N=300$), ja heistä vanhemmat erottuvat lisäksi leskiä tiiviimmällä urheilun seuraamisellaan ($p < 0.05$, $N=317$)²⁰. Ahkerampi puutarhan hoito selittyy varmasti sillä, että lesket asuvat muita harvemmin omakotitalossa, jolloin omaa pihaa ei ole hoidettavana yhtä usealla. Urheilun seuraaminen puolestaan näyttää olleen puolison kanssa jaettu harrastus, joka on yksin asuessa jäänyt vähemmälle. Lesket näyttäisivät käyvän muita useammin hengellisissä tilaisuuksissa, mutta ero ei ole siviilisäätyryhmien välillä tilastollisesti merkitsevä. Muiden harrasteiden kohdalla ei ole havaittavissa eroja, eivätkä lesket erotu niiden suhteen muista vastaajista.

Vertaan seuraavaksi vastaajien harrastuksia niiden säännöllisen harrastamisen mukaan. Osaa harrasteista kuten lehden lukua ja television katselua harrastetaan useimmiten päivittäin, kun taas teatterissa ja konserteissa käydään harvemmin. Määrittelen ”säännöllisyyden” harrastuskohtaisesti harrastamisen useutta kuvaavan jakauman mukaan. Molempien ikäryhmien harrastuskohtaisiin jakaumiin tutustuttuani asetin harrastuneisuuden rajaksi sellaisen harrastamisen tiheyden, että vähintään noin 30 prosenttia vastaajista harrastaa kyseessä olevaa harrastetta niin usein. Näin esimerkiksi puutarhan hoidon harrastajiksi rajautuvat sitä vähintään joka viikko harrastavat, sillä näin tekee 40 prosenttia vastaajista, joka päivä harrastavien jäädessä alle viidennekseen. Tutkimusjoukossa vain erittäin harvoin harrastettavien harrastusten rajaksi asetin ”muutaman kerran vuodessa”, vaikka tätä voi pitää kyseenalaisena harrastuneisuuden mittarina.

Tällä tavoin luokiteltuna päivittäin harrastettaviin lukeutuvat television/radion seuraaminen, liikunta/ulkoilu ja kirjojen/lehtien lukeminen; viikoittain harrastettaviin puutarhanhoito, urheilun seuraaminen sekä käsityöt; kuukausittain harrastettaviin hengelliset tilaisuudet; ja muutamia kertoja vuodessa harrastettaviin taidenäyttelyt/teatteri/elokuvat/konsertit, opiskelu/itsensä kehittäminen, vapaaehtoistyö, tanssi sekä taidemaalaus/soittaminen/kuorolaulu. Etenkin kolmen viimeksi mainitun harrastajamäärät jäävät vähäisiksi, vaikka säännöllisyyden raja onkin laskettu alas. Sen sijaan teatterissa, taidenäyttelyissä, konserteissa ja elokuvissa käy suurin osa vastaajista juuri muutaman kerran vuodessa.

Syntyneestä luokittelusta näkee, että suosituimmat harrastukset sijoittuvat kotiin ja sen lähiympäristöön, harvemmin harrastettavat kauemmaksi kotoa. Säännöllisten harrastusten määrissä ei ole eroja siviilisäätyjen välillä, mutta iän mukana harrastukset hieman vähenevät, ja yksisuuntaisen varianssianalyysin perusteella ikäryhmien väliset erot harrastusten määrissä ovat tilastollisesti merkitseviä ($p < 0.001$, $N=572$). Vanhemmat lesket mainitsevat useimmiten 3–6 harrastetta, nuoremmat 5–8.

20 Tilastollinen testaus on suoritettu jälleen järjestysasteikollisille muuttujille ja pienille aineistoille sopivalla Mann-Whitneyn testillä.

Taulukko 11. Vastaajien suosituimmat harrasteet vuonna 2002 (suurimman säännöllisten¹ harrastajien osuuden mukaan).

	62–66 -vuotiaat		72–76 -vuotiaat	
	Lesket	Avo-/avioliitto	Lesket	Avo-/avioliitto
1.	Lehdet	Tv/radio	Tv/radio	Tv/radio
2.	Tv/radio	Lehdet	Lehdet	Lehdet
3.	Teatteri, konsertit, elokuvat yms.	Teatteri, konsertit, elokuvat yms.	Liikunta/ulkoilu	Urheilun seuraaminen
4.	Käsityöt	Liikunta/ulkoilu	Teatteri, konsertit, elokuvat yms.	Liikunta/ulkoilu
5.	Liikunta/ulkoilu	Urheilun seuraaminen	Urheilun seuraaminen	Käsityöt
6.	Opiskelu	Puutarhanhoito	Käsityöt	Teatteri, konsertit, elokuvat yms.
7.	Urheilun seuraaminen	Opiskelu	Hengelliset tilaisuudet	Puutarhanhoito

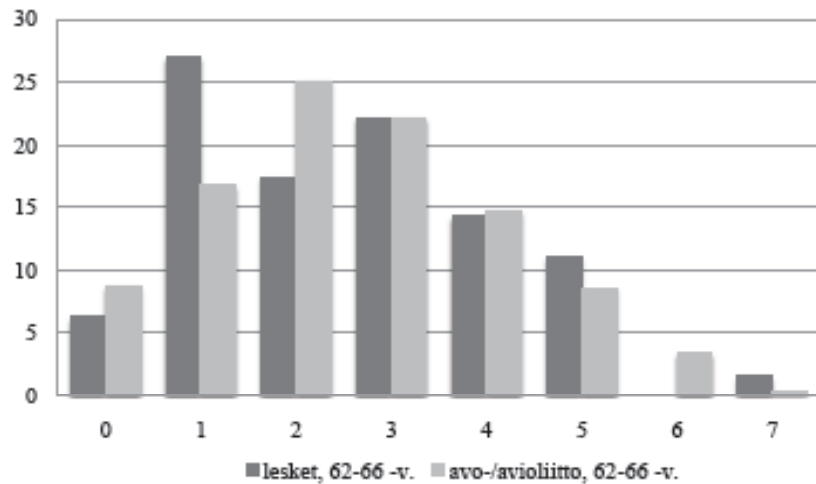
¹ Ks. säännöllisen harrastamisen määritelmä edellä.

6.3.2 Harrastaminen kotona – viihdytäänkö vai vetäydytäänkö?

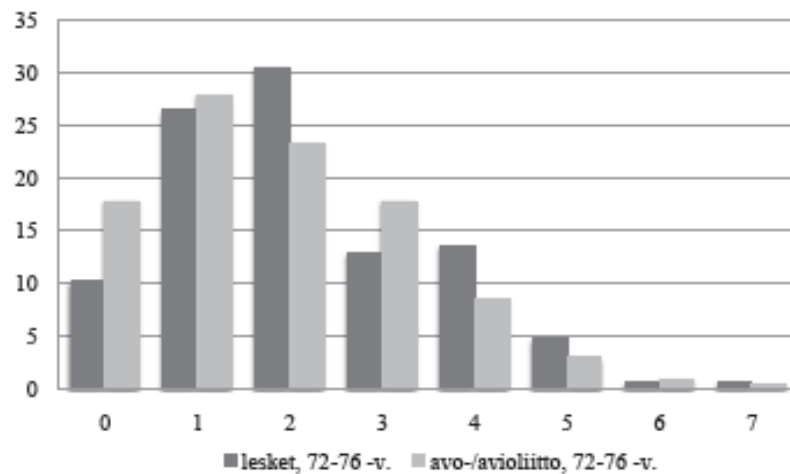
Seuraavaksi haluan tutkia tarkemmin niitä vastaajia, joiden harrastukset keskittyvät tiiviisti kotiin. Kuinka paljon heitä on, ja ovatko kotona harrastavat etenkin yksin asuvia leskiä? Mitä he ajattelevat arjestaan ja siinä pärjäämisestään? Hyödynnän tässä edellä tekemiäni harrastamisen säännöllisyydestä kertovia muuttujia. Kaksiluokkaisista harrastusmuuttujista (harrastaa/ei harrasta säännöllisesti) tein summamuuttujat kotisidonnaisille harrastuksille ja muille, kotipiirin ulkopuolella harrastettaville. Kotisidonnaisiin harrastuksiin otan mukaan television/radion seuraamisen, kirjojen lukemisen, lehtien lukemisen, urheilun seuraamisen, käsitöiden tekemisen ja puutarhanhoidon. Tässä tarkastelussa kodin ulkopuolisia harrastuksia ovat taidenäyttelyt/teatteri/elokuvat/konsertit, liikunta/ulkoilu, hengelliset tilaisuudet, opiskelu/itsensä kehittäminen, taidemaalaus/soittaminen/kuorolaulu, vapaaehtoistoiminta sekä tanssi. Kotisidonnaisten harrasteiden summamuuttuja voi saada arvoja välillä 0–6, ja kodin ulkopuoliset harrasteet välillä 0–7. Summamuuttujien avulla minun on mahdollista löytää vastaajat, jotka saavat korkeita arvoja kotisidonnaisista harrasteista, mutta matalia arvosanoja kodin ulkopuolisista aktiviteeteista. Kun mukana on useita harrasteita, voivat niistä muodostetut summamuuttujat antaa luotettavaa tietoa, vaikka tekemäni harrastusten kahtiajako tai harrastamisen säännöllisyyden määritelmä eivät aivan aukottomia olekaan.

Kotisidonnaisista harrastuksista tehty summamuuttuja kertoo, että kaikilla kysymykseen vastanneilla (N=755) on vähintään yksi säännöllinen harraste kotona. Useimmilla näitä on toki enemmän, ja 3–4 kotiharrasteen mainitsijat muodostavat enemmistön. Kodin ulkopuolisten harrasteiden määrien jakauma eroaa kotiharrasteiden jakaumasta, sillä joka kymmenennellä vastaajalla ei ole laisinkaan

tällaisia harrastuksia, ja suurimmat frekvenssit ovat 1–3 harrasteen kohdalla. Ikä- ja siviilisäätyryhmittäiset harrastusmäärien jakaumat on esitetty kuvioissa 5 ja 6. Kodin ulkopuolisten harrastusten määrässä lesket eivät eroa merkitsevästi muista suuntaan tai toiseen. Sen sijaan kotiin sijoittuvia harrasteita on vanhemman ikäryhmän parisuhteessa elävillä enemmän kuin leskillä ($p < 0.05$, $N = 353$), mikä selittyy jo edellä käsitellyllä erolla puutarhanhoidon ja urheilun seuraamisen yleisyydessä. Kotona vietettävää aikaa ja ajankäyttöä yleensä en valitettavasti pysty aineiston avulla tutkimaan kuten esimerkiksi Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksissa tehdään.

Kuvio 5. Leskien ja avo- tai avioliitossa olevien 62–66 -vuotiaiden naisten kodin ulkopuolisten harrastusten määrä (%), $N = 402$.

Kuvio 6. Leskien ja avo- tai avioliitossa olevien 72–76 -vuotiaiden naisten kodin ulkopuolisten harrastusten määrä (%), $N = 344$.

Summamuuttujien jakaumien perusteella sekä kotiharrasteiden että kodin ulkopuolisten harrasteiden määriä kuvaavat muuttajat vaikuttavat päteville. Testasin lisäksi, löytyykö kotiin ja sen ulkopuolelle sijoittuvien harrasteiden määrien väliltä yhteyttä eli onko niin, että paljon harrasteita kotona omaavat, ovat aktiivisesti myös muiden harrasteiden parissa tai tosin päin. Yhteyttä tarkastelin sekä edellä muodostamillani summamuuttujilla että niistä tehdyillä, kolmeluokkaisilla muuttujilla. Luokat määritin jakaumien perusteella, mikä oli kohtuullisen helppoa, sillä jakaumat olivat sen verran samansuuntaisia sekä eri-ikäisillä että eri siviilisäätyryhmillä. Ensimmäisen luokan muodostavat vain vähän harrastavat, ja viimeisen eli kolmannen luokan paljon harrastavat²¹.

Leskien kohdalla ei näytä olevan yhteyttä kotisidonnaisten ja kodin ulkopuolisten harrastusten määrien välillä, mutta avo- tai avioliitossa olevilta tällainen yhteys löytyy. Paljon kodin ulkopuolisia harrastuksia omaavat harrastavat todennäköisesti paljon myös kotona tai tosin päin. Vähäinen harrastaminen kotona ei kuitenkaan merkitse suoraan kodin ulkopuolisten harrasteiden puuttumista, mutta vähentää todennäköisyyttä, että niitä olisi runsaasti. Yhteydet eivät siten ole lineaarisia, ja kahden järjestysasteikollisen muuttujan välistä yhteyttä selvittävä Spearmanin korrelaatiokerroin saa vain heikosti positiivisen arvon. Yhteys on silti tilastollisesti merkitsevä niin nuoremmilla ($p < 0.01$, $N=339$), kuin vanhemmillakin ($p < 0.05$, $N=197$) avo- tai avioliitossa olevilla.

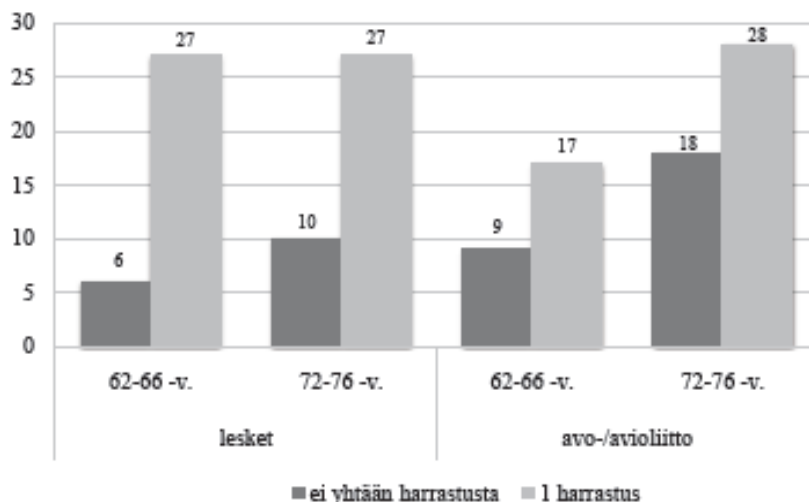
Leskillä yhteyttä kodin ulkopuolisten ja kotiharrasteiden määrissä ei ole laisinkaan havaittavissa. Mistä ero parisuhteessa eläviin voisi kertoa? Tuloksen voi nähdä kertovan jotain leskien harrastusmaailmojen moninaisuudesta. Vaikka kotona harrastettaisiin vähän, voi tekemistä löytyä kodin ulkopuolelta. Toisaalta kotona harrastamisen runsaus ei näyttäydä kodin ulkopuolisten harrastusten paljoutena, muttei myöskään niiden vähyytenä. Kodista ei tämän pohdinnan mukaan tulisi ainakaan kiistatonta vetäytymisen paikkaa leskeytymisen myötä, mutta tarkempaa kuvaa leskien harrastusmiljöistä on yritettävä valottaa vielä toisin menetelmin. Seuraavassa otan tarkasteluun mukaan sellaisia muuttujia, jotka voivat selittää vastaajien erilaisia harrastusmaailmoja, ja kohdistan katseen vain vähän kodin ulkopuolisia harrastuksia omaaviin eli heihin, joilla harrastaminen keskittyy pääasiassa kotiin.

Edellä käyttämäni kysymykset eivät kartoita täydellisesti kaikenlaista kodin ulkopuolista harrastamista. Säännöllisyyden rajankin määritin tutustumalla jakaumiin niin, että harrastamisen säännöllisyyden määrittävät kunkin harrasteen kohdalla sitä eniten harrastavat, jotka muodostavat vähintään 30 prosentin osuuden. Tämän vuoksi en voi aukottomasti sanoa, että määritelmän mukaisilla ”vähän kodin ulkopuolella harrastavilla” tilanne olisi välttämättä näin. Voin kuitenkin pitää tekemääni muuttujamuunnosta suuntaa-antavana. Kotiin sijoittuvien harrasteiden suosio on suurta, joten määrittelen kotiharrasteisiin keskittyvät yksinkertaisesti sellaisiksi vastaajiksi, joilla on vähän kodin ulkopuolisia harrastuksia, ei yhtään tai vain yksi (Kuvio 7).

Kuviosta 7 voi nähdä, että eri-ikäisten leskien harrastuneisuus ei näyttäisi lainkaan eroavan toisistaan, kun taas parisuhteessa elävien kodin ulkopuoliset harrastukset vähenevät ikääntymisen myötä jyrkästi ($p < 0.001$, $N=536$). Koska vähän harrastavien osuudet eivät leskillä oleellisesti eroa toisistaan, voisi päätellä, että kodin ulkopuolisia harrastuksia omaavat pitävät niistä kiinni ikääntymisen tuomista

21 Kotona vain vähän harrastaviin kuuluvat 1–2 tällaista harrastetta omaavat (22 %, $N=755$), kun paljon harrastavilla on 5–6 harrastetta (20 %). Kodin ulkopuolisia harrastuksia vähän omaavilla on niitä 0–1 (34 %, $N=746$), ja paljon harrastavilla 4–7 (22 %).

muutoksista huolimatta. Osittain ero selittyy kuitenkin sillä, että nuoremmilla leskillä näyttää olevan hieman muita samanikäisiä vähemmän kodin ulkopuolisia harrastuksia, mutta vanhemmilla leskillä puolestaan muita samanikäisiä enemmän. Ikä ei näyttäisi olevan ainakaan sellainen tekijä, joka yksin selittäisi leskien harrastusten määrää kodin ulkopuolella.

Ero avo- tai avioliitossa olevien nuorempien ja vanhempien välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p < 0.001$, $N = 536$).

Kuvio 7. Niiden vastaajien osuudet (%), joilla on vain vähän kodin ulkopuolisia, säännöllisiä harrastuksia (0–1 kpl) ikä- ja siviilisäätyryhmittäin vuonna 2002. $N = 746$.

Seuraavassa tutkin, löytyykö sellaisia taustatekijöitä, jotka voisivat selittää vähäistä kodin ulkopuolista harrastamista. Tarkastelussa ovat mukana sellaiset muuttujat kuten ikä, koulutustaso, asuinalue, terveys, taloudellinen tilanne, auton omistaminen sekä leskillä leskeksi jäämisestä kulunut aika. Tutkin yhteyksiä sekä kaikille yhteisesti että erikseen leskille ja parisuhteessa eläville. Ongelmaksi pätevän mallin löytämisessä muodostuu etenkin leskien kohdalla havaintoyksikköjen määrä. Leskiä on tarkastelussa yhteensä 214, joista nuorempia on vain 63. Kun mukaan otetaan iän lisäksi monia muita selittäviä tekijöitä, osaryhmät muodostuvat niin pieniksi, ettei rakennetusta mallista tule selityskelpoista. Siksi mukaan otettavien muuttujien määrä kannattaa rajata aika pieneksi sekä luokitella mukaan otettavat muuttujat siten, että ne olisivat korkeintaan kolme-, mieluiten kaksiluokkaisia. Seuraavat tulokset perustuvat useilla muuttujilla tekemiini kokeiluihin, joista lopullisiin malleihin valitsin muuttujista selityskelpoisimmat ja tutkittavan ilmiön kannalta oleelliset. Tein yhden mallin kaikille vastaajille yhteisesti, jolloin vastaajien suuremmasta määrästä johtuen myös selittäviä muuttujia mahtui siihen enemmän. Pelkästään leskille tekemäni malli tuo esiin joitain eroja, kun sitä verrataan koko tutkimusjoukon tai pelkästään parisuhteessa elävien naisten malliin.

Logistisen regressioanalyysin avulla tekemäni malli selittää vastaajien kodin ulkopuolisten harrastusten määrää tai tarkemmin sanottuna niiden vähyyttä. Riippuva muuttuja, ”harrastusten vähyyttä”, saa arvon 1, kun harrastuksia on vain yksi tai ei ollenkaan, ja arvon 0, kun niitä on tätä enemmän. Koko

tutkimusjoukolle tekemäni mallin mukaan harrastusten vähyyttä selittävät etenkin keskitasoinen tai tätä huonompi terveys, asuminen harvaan asutulla alueella, peruskoulun jälkeisen tutkinnon puuttuminen, auton puuttuminen ja korkea ikä. Yksinäisyyden kokemuksilla ja arviolla rahojen riittävydestä näyttää myös olevan merkitystä, mutta niiden merkitys laskee vakioitaessa muita muuttujia. Esimerkiksi taloudellisen tilanteen merkitys pienenee otettaessa mukaan arvio subjektiivisesta terveydestä, sillä taloudelliset ja terveydelliset ongelmat usein kasautuvat samoille ihmisille. Näyttäisi siltä, ettei hyvä taloudellinen tilanne vaikuta positiivisesti kodin ulkopuolisten harrastusten määrään, vaan oleellisempaa on hyväksi koettu terveys. Vaikka vanhemmat vastaajat kokevat terveytensä nuorempia huonommaksi, on terveyden kokemuksella vaikutusta harrastamisen määrälle myös nuorempien kohdalla. Ikäryhmät eroavat toisistaan myös koulutuksen osalta nuorempien ollessa koulutetumpia, mutta kuitenkin sekä iällä että koulutustasolla on itsenäinen yhteys kodin ulkopuoliseen harrastamiseen.

Asuinalueella näyttää myös olevan merkitystä, sillä kaupunkiin verrattuna harvaan asutuilla alueilla harrastetaan vähiten kodin ulkopuolelle suuntautuvia harrastuksia. Osa kysymyksessä mainituista kodin ulkopuolisista harrastuksista on maaseudulta käsin vaikeammin saavutettavissa kuin kaupunkimaisilta asuinalueilta, mikä selittää vähäisempää kodin ulkopuolisten harrasteiden määrää. Toinen selitys voi olla se, että maaseudulla kodin ympäristö tarjoaa kaupunkia paremmat puitteet harrastamiseen, eikä kodin ulkopuolisiin harrastuksiin välttämättä edes innostuta lähtemään yhtä usein. Esimerkiksi kodin kunnossapito vaatii maalla enemmän omaa toimeliaisuutta, ja siihen kuluu suurempi osa arjesta verrattuna asumiseen kerrostaloasunnossa. Kodin huoltotyöt, nikkarointi tai yleensäkin kodin ylläpito tai vaikka puutarhanhoito näyttäytyvät vaatimuksina, mutta myös mieli-
puuhina ja harrasteina, joihin mieluusti käytetään aikaa ja vaivaa.

Siviilisäädyltä itsessään eikä yhdessä muiden muuttujien kanssa näytä olevan yhteyttä kodin ulkopuolisten harrastusten määrään. Seuraavassa haluan selvittää, eroaako leskien harrastaminen jollakin toisella tavalla, eli onko edellä mainituilla selittävillä tekijöillä erilaiset vaikutukset juuri leskien harrastamiseen. Leskillä suorista vaikutuksista terveys, asuinalue, rahojen riittävyys, yksinäisyys ja auton omistaminen ovat yhteydessä harrastamiseen kodin ulkopuolella. Iällä ja koulutuksella ei sen sijaan ole lainkaan yhteyttä leskien harrastamiseen, toisin kuin parisuhteessa olevien tarkastelussa. Ensinnäkin syytä sille, miksi koulutustausta on yhteydessä niin moniin ilmiöihin, on vaikea sanoa. Lisäksi on hankala tarkemmin analysoida, mistä yhteys kulloinkin johtuu, sillä koulutus on suhteellinen resurssi, ja sen samalla tasolla on erilainen merkitys eri sukupolville (Karisto & Konttinen 2004, 37). Samoin on vaikea selittää eroa, miksi koulutustausta on harrastamisen kanssa yhteydessä avo- tai avioliitossa olevilla naisilla iästä riippumatta, mutta näin ei ole leskien kohdalla. Leskistä valtaosalla ei ole peruskoulun jälkeistä tutkintoa; se löytyy vain joka neljänneltä vastaajalta. Avo- tai avioliitossa olevilla tutkinto on neljällä kymmenestä vastaajasta.

En pohdi tarkemmin koulutustaustan merkitystä, mutta samanlainen kysymys koskee ikäryhmiä. Nuoremmat ja vanhemmat lesket eivät eroa harrastamisen suhteen toisistaan, toisin kuin parisuhteessa elävät eri-ikäiset naiset, joista nuoremmat harrastavat vanhempia enemmän. Logistisen regressioanalyysin antamat tulokset eivät viittaa minkäänlaiseen eroon ikäryhmien välillä (odds ratio lähellä arvoa 1). Kokeilin iän ja koulutuksen ottamista malliin yksin tai yhdessä eri muuttujien

kanssa, mutta niillä ei ollut yhteyttä tutkittavaan ilmiöön, eivätkä ne vaikuttaneet muiden muuttujien ja harrastamisen välisiin yhteyksiin.

Yksinäisyyden kokemukset ovat leskillä muita yleisempiä mitattaessa niitä millä tahansa lomakkeiden yksinäisyyttä käsittelevistä kysymyksistä. Näin on myös väittämän ”eläkeikä on yksinäistä aikaa” osalta, jonka otin aluksi tarkasteluun mukaan. Yksinäisyydellä näyttää olevan yhteys vähäisen harrastamisen kanssa, mutta se menettää tilastollisen merkitsevyytensä, kun terveystuuttuja vakioidaan. Itse arvioidulla terveydentilalla on näin ollen voimakkaampi yhteys, eikä leskillä yleiset yksinäisyyden kokemukset sellaisinaan välttämättä merkitse harrastusten vähyyttä. Toisin sanoen harrastukset eivät myöskään täysin suojaa yksinäisyyden kokemuksilta. Vaikka tekemistä olisi runsaasti, voi itsensä silti tuntea yksinäiseksi. Lopulliseen malliin otin mukaan terveyttä, asuinalueita, auton omistamista ja ikäryhmää kuvaavat muuttujat, joilla kaikilla viimeistä lukuun ottamatta on yhteyttä tutkittavaan muuttujaan silloin, kun toisia muuttujia ei ole vielä vakioitu (Taulukko 12). Muista muuttujista tutkin myös rahojen riittävyden ja yksinäisyyden kokemusten yhteyttä.

Taulukko 12. Kodin ulkopuolisten harrastusten vähyyttä selittävät tekijät naisleskillä. Logistinen regressioanalyysi. N=214.

	N	Suora				
		vaikutus	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4
Ikä						
62-66 vuotta	63	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
72-76 vuotta	147	1,16	1,16	1,04	1,06	1,00
Terveys						
Hyvä/melko hyvä	78	1,00		1,00	1,00	1,00
Keskitasoinen/huono	130	3,22***		3,21***	3,10**	3,42**
Asuinalue						
Kaupungin keskusta	46	1,00			1,00	1,00
Esikaupunkialue	74	2,07			2,15	2,44
Maaseututaajama	43	2,59*			2,76*	2,89
Maaseutu/haja-asutusalue	44	2,74*			2,61*	2,60
Auto käytössä						
Kyllä	53	1,00				1,00
Ei	119	2,81*				2,20
<hr/>						
Mallin (χ^2) merkitsevyys			ns	**	**	**
Selitysaste (Nagelkerke R Square)			0,001	0,087	0,121	0,173
Selitysasteen muutos			0,001	0,086	0,034	0,052
Muutoksen (χ^2) merkitsevyys			ns	***	ns	ns

N=215. * p<0,05. ** p<0,01. *** p<0,001.

Rahojen riittävyden merkitys laskee otettaessa mukaan muita muuttujia, samoin kuin oli edellisessä, koko tutkimusjoukkoa koskevassa analyysissä. Asuinalue nousee selvästi taloudellista tilannetta mer-

kittävämmäksi tekijäksi. Riippumatta taloudellisesta tilanteesta kaupungissa harrastetaan enemmän kodin ulkopuolella. Auton omistamisen merkitys laskee otettaessa muita tekijöitä mukaan. Auton käytettävissä ololla on todennäköisesti suurempi merkitys maaseudulla kuin kaupungissa asuville. Terveydellä näyttää olevan yhteys harrastamiseen, ja näin on lesken iästä ja muista tekijöistä riippumatta. Tuloksia tiivistäen voi sanoa, että huonoksi koettu terveys on suurin leskien kodin ulkopuolista harrastamista uhkaava tekijä. Myös maaseudulla asuvat lesket harrastavat muita vähemmän, mutta kuten jo edellä totesin, harrastusmaailmat ovat todennäköisesti erilaiset kaupungissa ja maaseudulla, jossa välimatkat ovat pidempiä ja osa harrasteista vaikeammin saavutettavissa samalla, kun kodin piiri tarjoaa kaupunkiympäristöä monipuolisemmat mahdollisuudet harrastamiseen. Leskeksi jäämisestä kuluneella ajalla ei näytä olevan merkitystä kodin ulkopuoliseen harrastamiseen.

Merkittävin ero leskien ja parisuhteessa elävien harrastamisen välillä ovat erot ikäryhmien välillä. Kaiken kaikkiaan lesket eivät näytä harrastavan sen enempää tai vähempää kuin avo- tai avioliitossa olevat naiset. Nuoremmat lesket näyttäisivät kuitenkin harrastavan muita samanikäisiä sen verran vähemmän ja vastaavasti vanhemmat lesket sen verran muita samanikäisiä enemmän (Kuvio 7), että vain vähän kodin ulkopuolisia harrastuksia omaavien ikäryhmittäiset erot ovat merkitseviä vain parisuhteessa elävillä naisilla, mutta ei leskillä. Ehkä lesket ovat iän karttuessa muita halukkaampia aloittamaan uusia harrastuksia tai pitämään kiinni entisistä. Harrasteet tukevat omaa toimijuutta ja niiden avulla on mahdollista pitää yllä sosiaalisia kontakteja, mikä ei välttämättä ole yhtä voimakas harrastamisen kimmoke parisuhteessa eläville.

Lisäksi osa iäkkäimmistä avo- tai avioliitossa olevista naisista toimii puolisonsa omaishoitajana, jolloin etenkin kodin ulkopuolisille harrastuksille ei välttämättä riitä aikaa, energiaa tai mahdollisuuksia. Iäkkäät lesket ovat tässä suhteessa vapaampia tekemään ja harrastamaan itse valitsemiaan asioita vielä vanhemmallakin iällä. Hieman suurempi osuus sekä nuoremmista (87 %, N=63) että vanhemmista (75 %, N=137) leskistä on samaa mieltä väittämän kanssa, jonka mukaan "tässä iässä on parhaat mahdollisuudet tehdä ja harrastaa juuri sitä, mitä itse haluaa". Ero parisuhteessa eläviin naisiin (80 %, N=331 ja 68 %, N=184) ei ole kuitenkaan tilastollisesti merkitsevä. Iäkkäimmät lesket asuvat vertailuryhmään kuuluvia useammin kaupunkimaisilla alueilla, mikä myös tarjoaa heille enemmän mahdollisuuksia kodin ulkopuoliseen harrastamiseen.

6.3.3 Harrastusmaailmat

Vuonna 2005 on vastaajilta kysytty, millä mainituista tavoista he ovat viimeisen vuoden aikana viettäneet aikaansa. Annettuja harrasteita tai ajanviettotapoja on yhteensä 30 kappaletta, ja harrastamisen useudesta riippumatta niihin on voinut yksinkertaisesti vastata "kyllä" tai "ei" (Liite 2, kysymys 46). Tässä mainitut harrasteet ovat suurimmalta osin sellaisia, joita harrastetaan kodin ulkopuolella. Luokittelin harrastukset kuuteen luokkaan niiden sisällön mukaan, ja pyrin luokittelun avulla selvittämään vastaajien harrastusmaailmojen mahdollisia eroja ja sitä, mihin toiminnallinen elämänpääpiiri paikantuu. Kun edellä tekemässäni analyysissä oleellista oli harrasteiden määrä sekä niiden paikantuminen kotiin tai kodin ulkopuolelle, keskityn tässä tarkemmin harrastusten sisältöihin, mihin vuoden 2005 kysymys antaa hyvät mahdollisuudet.

Muodostamiani harrastusluokkia on kuusi, ja niihin kuuluvat kulttuuri, liikunta/luonnossa liikkuminen, viihde/seurustelu, matkailu/virkistäytyminen, itseilmaisu sekä viimeisenä yhteisölliset harrastukset. Vahvimmillaan kysymys on liikuntaa ja luonnossa liikkumista, kulttuuriharrastuksia sekä viihteellisiä ajanviettotapoja tarkasteltaessa. Tekemäni luokittelu muistuttaa hyvin paljon hollantilaisessa tutkimuksessa käytettyä luokittelua, jossa vapaa-ajan aktiviteetit jaettiin kuuluviksi luokkiin kulttuuri/viihde, luonnossa virkistäytyminen, urheilu, kansalaistoiminta, seurustelu ("going out socially"), matkailu ja kotisidonnaiset harrasteet (van der Meer 2008).

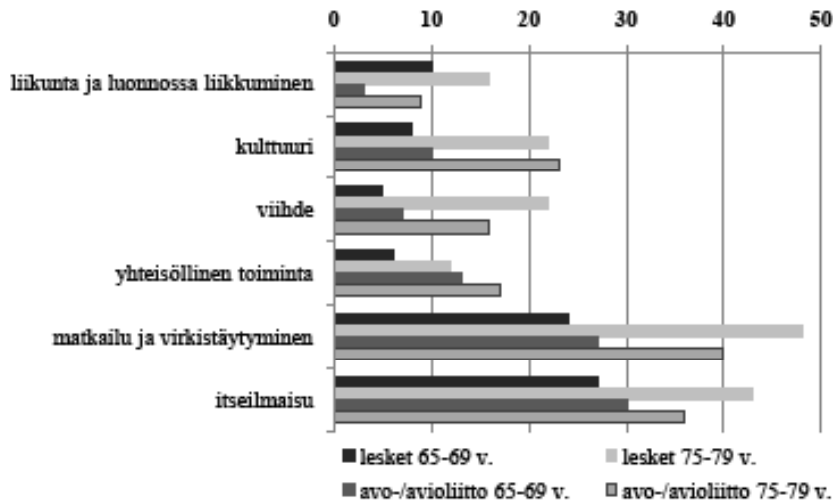
Kiinnostuksen kohteena hollantilaisessa (emt.) tutkimuksessa oli niin ikään iän, asuinalueen ja muiden taustamuuttujien vaikutus harrastusten sijaintiin suhteessa kotiin ja sen lähiympäristöön. Oma jaotteluni eroaa tuossa tutkimuksessa käytetystä jaottelusta kahdella tapaa. Yhdistän jaottelussani luonnossa virkistäytymisen ja liikunnan yhdeksi luokaksi, mutta erotan toisistaan kulttuurin ja viihteen. Seurustelu eli niin sanottu "ulos meno ystävien kanssa" kuuluu luokittelussani osaksi viihdeharrasteita, ja siihen kuuluvat esimerkiksi kahvilassa, pubissa ja ruokaravintolassa käyminen. Teen jokaisesta harrasteluokasta oman summamuuttujansa. Yhteisöllisiä harrasteita on kysymyksessä vain kaksi, mutta yhdistän niitä kuvaavaan summamuuttujaan yhden kysymyspatteriston ulkopuolisen kysymyksen yhdistystoiminnasta. Päätin ensialkuun verrata, mitkä harrastusluokat saavat eniten harrastajia. Sen jälkeen siirryn tutkimaan mahdollisia eroja ikä- ja siviilisäätyryhmien sekä erilaisten asuinalueiden välillä ja otan huomioon myös sellaiset taustamuuttajat, kuten vastaajan oma arvio rahojen riittävydestä sekä omasta toimintakyvystä.

Puolet vastaajista mainitsee enemmän kuin yhdeksän eri aktiviteettia (N=665). Joka kymmenes löytää enimmillään vain kolme aktiviteettia, joita on harrastanut vuoden aikana. Yhteensä seitsemän vastaajaa eli vain noin prosentti kaikista vastaajista ei ole kokeillut mitään mainituista harrasteista, eli on vastannut "ei" jokaiseen patteriston 30 kohtaan. Viimeisen vuoden aikana vastaajat ovat harrastaneet eniten liikunnallisia harrasteita, mikä ei sinänsä yllätä, sillä liikunnallisille harrastuksille on kysymyksessä kulttuuriharrastusten jälkeen eniten vastausvaihtoehtoja. Liikunnalliset harrastukset ovat myös ainoa, jonka kohdalla lesket eroavat muista vastaajista. Vanhemman ikäryhmän leskillä on ollut muita vähemmän tällaisia harrasteita viimeisen vuoden aikana ($p < 0.01$, $N = 289^{22}$). Muussa harrastamisen määrässä, eikä silloin liioin sisällöissäkään, ole eroja leskien ja parisuhteessa elävien naisten välillä. Nuoremman ikäryhmän leskillä näyttäisi kylläkin olevan hieman enemmän matkustamiseen liittyviä sekä yhteisöllisiä harrasteita, mutta keskiarvovertailun erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä.

Vastaajien välisiä eroja tutkin seuraavassa tarkastellen jälleen niiden vastaajien osuuksia, jotka eivät ole maininneet ainuttakaan kunkin harrasteryhmän vaihtoehtoista. Ikäryhmittäiset erot ovat lähes kaikkien harrasteryhmien kohdalla merkitseviä siten, että harrastaminen on yleisempää nuoremmilla (Kuvio 8). Ainoastaan yhteisöllinen toiminta, johon kysymyksessä kuuluvat yhdistystoiminta, talkoo- ja vapaaehtoistoiminta sekä seurakunnan tilaisuuksissa käyminen, ei ole vanhemmilla vastaajilla merkitsevästi nuorempia vähäisempää. Ainoa tilastollisesti merkitsevä ero leskien ja vertailuryhmään kuuluvien naisten väliltä löytyy liikunnan harrastamisesta. Nuoremman ikäryhmän leskistä joka

22 Tilastollinen merkitsevyys testattu keskiarvojen t-testillä.

kymmenes ei ole kokeillut yhtäkään mainittua liikunnallista tai luonnossa liikkumisen harrastetta, kun heitä parisuhteessa elävien joukossa on tätä selvästi vähemmän, vain muutama prosentti. Muut liikuntaa kartoittavat kysymykset eivät kuitenkaan tuo esiin samansuuntaista eroa eri siviilisäätyryhmien välille liikunnan harrastamisessa.

Kuvio 8. Niiden vastaajien osuudet (%), jotka eivät ole viimeisen vuoden aikana kokeilleet yhtäkään harrastekokonaisuuden harrastetta ikä- ja siviilisäätyryhmittäin vuonna 2005. N=668.

Suurin osa vastaajista on viimeisen vuoden aikana harrastanut jotakin lähes jokaisesta harrasteryhmästä. Vanhemmista vastaajista noin joka kymmenes ja nuoremmista vielä tätä harvempi on harrastanut vain yhden tai kahden harrasteryhmän toimintoja. Vähemmän harrastaneet ovat keskittyneet liikunnallisiin, viihteellisiin ja yhteisöllisiin harrastuksiin, osa nuoremmista myös itseilmaisuun kuten valokuvaamiseen ja kirjeiden kirjoittamiseen. Keskimäärin muita vähemmän harrastavien suosituimpia vapaa-ajanviettopaikoja ovat kahvilassa tai ruokaravintolassa käyminen, seurakunnan tilaisuudet, saunakävely sekä marjastus tai sienestys. Kulttuuri- ja matkailuharrasteita harrastetaan lähinnä silloin, kun vapaa-aikaan kuuluu paljon muitakin harrastuksia. Kulttuuriin ja matkailuun liittyvät harrasteet ovat todennäköisesti sellaisia, joista ensiksi karsitaan terveydellisistä, taloudellisista tai muista syistä esimerkiksi auton tai toimivan julkisen liikenteen puuttuessa. Lesket eivät näytä olevan muita huonommassa asemassa harrastamisen suhteen, vaikka heillä on muita harvemmin auto käytössään. Kenties leskien asuminen muita useammin kaupunkimaisemilla alueilla helpottaa monipuolista harrastamista. Muutaman vuoden sisällä leskeksi jääneet eivät eroa muista ainakaan vähäisemmällä määrällä harrastuksia.

Vastaajan arvio rahojensa riittävydestä ei näytä vaikuttavan siihen, kuinka monen harrastusryhmän harrastuksia on vuoden aikana kokeiltu. Sen sijaan hyväksi koettu terveys on taas yhteydessä monipuoliseen harrastusmaailmaan kodin ulkopuolella siviilisäädystä ja iästä riippumatta. Hyvin harva

nuorempaan ikäryhmään kuuluvista kokee selviytyvänsä huonosti tai melko huonosti nykyisessä arjessa vaadittavista tavallisista toimista ja vaatimuksista (4 %, N=358). Vanhemmista vastaajistakin oman toimintakyvyn riittävyttä epäilee vain yhdeksän prosenttia (N=266). Kuitenkin vain nuorempaan ikäryhmään kuuluvat, omaa toimintakykyään epäilevät harrastavat selvästi muita vähemmän ($p<0.05$, N=326). Huonoksi arvioitu toimintakyky ehkä merkitsee nuoremmille selvemmin rajoitteita, kun vertailukohtana on muiden samanikäisten elämä arki. Toimintakyvyn aleneminen ja sairaudet ovat jo yleisempiä vanhemman ikäryhmän edustajilla, joten ne eivät aivan yhtä jyrkästi näy harrastusten määrässä ja monipuolisuudessa. Kuitenkin myös vanhemmassa ikäryhmässä hyväksi koettu terveys tukee kaikista vahvimmin monipuolista harrastusmaailmaa.

Asuinalueiden erot näkyvät osaltaan myös harrastamisessa. Kaupungin keskustassa tai esikaupunkialueella asuvat lesket iästä riippumatta harrastavat enemmän verrattuna maaseudulla tai maaseututaajamissa asuviin leskiin. Ero on kuitenkin tilastollisesti merkitsevä vain verratessa nuorempaan ikäryhmän maalla ja kaupungissa asuvia leskiä keskenään ($p<0.05$, N=67²³). Avo- tai avioliitossa olevien naisten välillä samanlaista eroa ei ole havaittavissa. Tämä saattaa viitata siihen, että harvaan asutuilla alueilla juuri leskien on haasteellista lähteä harrastusten pariin kauemmaksi kotoa, ja etenkin kulttuuri- ja matkailuharrastuksista luovutaan muita herkemmin. Ero näyttää kuitenkin enemmän selittyvän sillä, että kaupungissa tai esikaupunkialueella asuvat nuorempaan ikäryhmään kuuluvat lesket harrastavat muita saman ikäisiä ahkerammin ja monipuolisemmin ($p<0.05$, N=173). Maaseudulla ja harvaan asutuilla alueilla nuorempaan ikäryhmään kuuluvat lesket taas harrastavat muita samanikäisiä hieman vähemmän, mutta tämä ero ei ole yhtä merkittävä kuin ero kaupunkimaisissa ympäristöissä asuvien leskien ja parisuhteessa olevien välillä. Kaupunkimaiset asuinalueet näyttävät näin tarjoavan etenkin kuusikymppisille leskille monipuolisia harrastusmahdollisuuksia. Samaan aikaan he kuitenkin kaipaavat näitä mahdollisuuksia vielä nykyistä enemmän, sillä luontevia tapo- ja pistäytymispaikkoja ei heidän mukaansa ole tarpeeksi kaupunkimaisilla alueilla.

Vaikka autottomuus ei suoraan merkitse vähäistä harrastamista, on auton omistamisella jonkinlaista merkitystä harrastamisen kannalta. Maaseudulla tai harvaan asutulla alueella asuvalla leskellä on todennäköisemmin harrasteita useammasta harrasteryhmästä, jos hänellä on auto käytössään ($p<0.05$, N=77). Näin on iästä riippumatta. Myös kaupunkimaisemmilla alueilla asuville auton saatavilla ololla on merkitystä, etenkin vanhemmassa ikäryhmässä ($p<0.05$, N=59). Yhteys auton saatavilla olon ja harrastusten monipuolisuuden välillä ei ole läheskään yhtä selkeä parisuhteessa elävillä naisilla. Muita huonommassa asemassa näyttävät olevan vain sellaiset maaseudulla asuvat nuorempaan ikäryhmään kuuluvat parisuhteessa elävät naiset, joilla ei ole autoa käytössään ($p<0.05$, N=135), mutta heitä on vain pieni vähemmistö, alle 15 prosenttia.

Maaseudulla asuvilla vanhempaan ikäryhmään kuuluvilla leskillä auto on käytössään vain noin puolella (N=48), nuoremmista kahdella kolmesta (N=29). Kaupunkimaisemmilla asuinalueilla auton käyttö on leskien keskuudessa vielä tätäkin harvinaisempaa. Iäkkäimmät syrjäisillä seuduilla asuvat naislesket joutuvat muita todennäköisemmin luopumaan kulttuuri- ja matkailuharrastuksistaan. Lähemmäksi palveluja – ja samalla harrastusmahdollisuuksia – muuttaminen turvaa sekä itsenäistä

23 Tilastollinen testaus on tehty osa-aineistojen pienuuden vuoksi Mann-Whitneyn testillä.

selviytymistä, mutta lisää myös mahdollisuuksia säilyttää itselleen tärkeitä harrastuksia. Maaseudulla asuvien autottomien leskien harrasteet keskittyvät muita enemmän kotiin ja sen lähiympäristöön.

6.3.4 Kiire ja hoppu vai tekemisen loppu?

Koska harrastamisen sisällöt todennäköisesti hieman poikkeavat toisistaan asuinalueen mukaan, tutkin tyytyväisyyttä arkeen ja siinä tapahtuvaan toimintaan viiden tekemisen riittävyyttä ja määrää kartoittavan väittämän avulla. Niissä on tiedusteltu esimerkiksi, onko tekemistä niin paljon, ettei aika tahdo riittää vai onko ennemminkin niin, että mielekästä tekemistä ei ole tarpeeksi (Liite 2, kysymys 49). Väittämissä ei ole erikseen määritelty, minkälaisesta tekemisestä on kyse, vaan ne tuovat esiin vastaajan tyytyväisyyden nykyiseen tilanteeseen riippumatta esimerkiksi harrastusten määrästä tai sisällöstä. Olen kiinnostunut etenkin asuinaluekohtaisista eroista ikä- ja siviilisäätyryhmittäin.

Väittämistä rakennetun summamuuttujan saamat arvot kallistuvat asteikon myönteisemmälle puolelle vastaajien iästä ja siviilisäädystä riippumatta, mistä on tulkittavissa heidän olevan pääasiassa tyytyväisiä nykyiseen tekemisen määrään; sitä ei ole liikaa tai liian vähän. Keskiarvojen lisäksi myös jakauman muut keskiluvut, moodi ja mediaani, ovat lähellä samoja arvoja. Keskiarvojen t-testi löytää silti tilastollisesti merkitsevän eron ikä- ja siviilisäätyryhmien väliltä. Nuoremmat vastaajat ovat vanhempia tyytyväisempiä arjen tekemiseensä ($p < 0.01$, $N=628$). Samoin ovat nuoremmat parisuhteessa elävät samanikäisiin leskiin verrattuna ($p < 0.05$, $N=363$). Myös vanhemman ikäryhmän kohdalla ero on lähes tilastollisesti merkitsevä siten, että lesket ovat muita tyytymättömpiä.

Väittämiä tarkemmin tutkimalla kuitenkin huomasi, että niistä ensimmäinen mittaa eri asiaa kuin muut, mikä vaikuttaa myös tuloksissa. Ensimmäisessä väittämässä kysytään, onko tekemistä kenties jopa hieman liikaa, kun muut väittämät selvittävät lähinnä tekemisen puutetta ja elämän pitkäveteyttä. Kun kiirettä kartoittavan väittämän ottaa summamuuttujasta pois, jyrkkenevät erot entisestään nuoremmen ikäryhmän leskien ja parisuhteessa elävien välillä. Erot sen sijaan pienenevät lähes olemattomiksi vanhempien vastaajien kohdalla. Tämä johtuu siitä, että nuoremmat lesket kokevat yhtä usein kuin muut tekemistä olevan kiireeksi asti, mutta samanaikaisesti heistä suurempi osuus kokee, että vain harvat asiat sytyttävät elämässä ($p < 0.01$, $N=349^{24}$) ja että tekemistä ei ole riittävästi ($p < 0.05$, $N=354$). Vanhemmat lesket sen sijaan eivät laisinkaan erotu muista sillä, että elämä olisi jollain tapaa pitkäveistä, mutta kokevat parisuhteessa olevia naisia harvemmin olevansa niin kiireisiä, ettei aika tahdo riittää ($p < 0.01$, $N=252$). Oman ikäisiinsä verrattuna vanhemman ikäryhmän lesket näyttävät olevan parhaimmassa tasapainossa tekemisen riittävyyttä mitattaessa. Parisuhteessa elävien kiireen tuntu saattaa osalla liittyä omaishoitajan rooliin, jolloin omille mielenkiinnon kohteille ei arjessa riitä aikaa.

Asuinalueittainen vertailu paljastaa lisää mielenkiintoisia löytöjä kiireen ja tekemisen riittävyyden suhteesta. Asuinalueella ei ole laisinkaan merkitystä arjen pitkäveteyteen tai tekemisen riittävyyteen, mutta sen kiireellisyyteen kylläkin. Maaseudulla asuvat iäkkäät lesket kokevat kaupungissa asuvia useammin tekemistä olevan niin paljon, ettei aika tahdo riittää ($p < 0.001$, $N=105$). Nuoremmen ikäryhmän leskillä kiireisyys taas liittyy enemmän kaupungissa kuin maaseudulla asumiseen,

24 Alaluvun kaikki tilastolliset testaukset on tehty keskiarvojen t-testillä.

vaikkakaan asuinalueiden välillä ei ole tilastollisesti merkitseviä eroja. Maaseudulla oma kotipiiri tarjoaa tekemistä etenkin iäkkäimmille leskille, kun taas kaupunkiympäristö monipuolisine harrastusmahdollisuuksineen pitää nuoremmat kiireisinä. Parisuhteessa elävien elämän kiireellisyyteen tai tekemisen riittävyyteen ei asuinalueella näytä olevan laisinkaan merkitystä.

Jo aiemmin selvitin yksinäisyyden kokemusten olevan leskillä yleisiä etenkin kaupunkimaisilla asuinalueilla (ks. myös Sarola 1993b). Vaikka edellisten tulosten perusteella sekä maaseutu että kaupunki tarjoavat useimmiten riittävästi tekemistä, voivat yksinäisyyden tuntemukset olla yhteydessä tyytyväisyyteen arjen tekemistä ja toimintaa kohtaan. Siitä päätin ottaa selvää vertailemalla tekemisen riittävyyttä kuvaavan summamuuttujan saamia arvoja eri asuinalueilla ottaen selittäväksi tekijäksi yksinäisyyden ongelmaksi kokemisen (kyllä/ei).

Sekä yksinäisyyden tuntemukset että niiden ongelmalliseksi kokeminen ovat yhteydessä tyytyväisyyteen tekemisen riittävyyttä kohtaan. Yksinäisyydestä kärsivät kokevat muita useammin arjen olevan pitkäveteistä ja sisältävän liian vähän mielekästä tekemistä. Asuinalueella ei ole itsenäistä merkitystä, vaan sekä maaseudulla että kaupungissa asuvat itsensä yksinäisiksi tuntevat kokevat arkensa muita pitkäveteisemmäksi. Näin on etenkin iäkkäimpien leskien kohdalla ($p < 0.001$, $N = 112$). Nuorempien kokema yksinäisyys ei yhtä selkeästi näytä merkitsevän tyytymättömyyttä arjen sisältöihin. Vaikka harrastusmaailmat eroavat jonkin verran toisistaan eri asuinympäristöissä, on arjen tekemiseen ja toimintaan tyytyväisyys pääasiassa asuinalueesta riippumatonta. Myöskään yksinäisyyden kokemukset eivät välttämättä heijastu arkeen vähäisenä harrastamisena tai kotiin jäämisenä, mutta ne vähentävät selvästi tyytyväisyyttä sen sisältöihin etenkin vanhemmilla vastaajilla.

6.3.5 Luopumista vai uuden löytämistä?

Kuten edellä totesin, suurimmalta osalta vastaajista löytyy vähintään yksi tärkeä harrastus, ja niistä suosituimpia ovat erilaiset liikunnalliset harrastukset, puutarhan hoito ja käsityöt. Vastaajien tärkeimpinä pitämät harrastukset ovat olleet pitkäaikaisia, sillä suurin osa niistä on aloitettu jo vuosikymmeniä sitten. Lähivuosina löydettyjä tärkeitä harrastuksia mainitsee vain muutama. Vuonna 2005 on kysytty erikseen sitä, onko vastaaja löytänyt viimeisen kolmen vuoden aikana itselleen jonkin uuden harrastuksen tai mielenkiinnon kohteen. Noin puolet nuoremmista ja kolmasosa vanhemmista leskistä kertoo löytäneensä viimeisen kolmen vuoden aikana jonkin uuden harrastuksen. Niitä ovat olleet esimerkiksi vesijuoksu, jooga, kielenopiskelu, senioritanssi ja toiminta seurakunnassa. Viimeisen kolmen vuoden aikana jostain harrastuksesta luopuneita on nuoremmista leskistä neljännes ja vanhemmista reilu kolmannes. Siviilisäädyllä ei ole tässä merkitystä. Vaikka vuoden 2002 kysymyksen kohdalla nuoremmat lesket erottuvat muista kolmasosan ilmoittaessa luopuneensa jostain tärkeästä harrastuksestaan ikääntymisen myötä, ei leskien voi kuvata ikääntyessään vain luopuvan harrastuksistaan. Uusiakin löydetään koko ajan, ja ainakin nuoremman ikäryhmän lesket löytävät uusia harrastuksia enemmän kuin luopuvat vanhoista. Vanhemmilla luopuneiden ja uuden harrastuksen löytäneiden osuudet ovat lähes yhtä suuret.

6.3.6 Tekemistä ja toimintaa luopumisen ja vetäytymisen sijaan

Leskien harrastuksiin kotona ja sen ulkopuolella tutustuttuani en voi ainakaan väittää, että leskien elämänpiiri ratkaisevasti kapenisi leskeksi jäämisen myötä. Näyttäisi jopa siltä, ettei leskien harrastaminen vähene yhtä jyrkästi iän mukana kuin muilla. Harrastaminen näyttää monipuolisena, ja monet ovat viime vuosina löytäneet uusia harrastuksia. Monipuoliselle arjen tekemiselle ja toiminnalle on kuitenkin uhkansa. Syrjässä asuminen, heikentynyt toimintakyky ja auton tai toimivan julkisen liikenteen puuttuminen kaventavat mahdollisuuksia harrastaa.

Kaupunkimaisilla alueilla harrastaminen on kaikista monipuolisinta. Maaseudun ja kaupungin vertaaminen on sinänsä ongelmallista, sillä vaikka harrastaminen näyttäytyisi monipuolisempana kaupunkimaisemilla alueilla, ei se välttämättä ole kovin yksipuolista maaseudullakaan, jossa kotipiiri tarjoaa runsain mitoin tekemistä. Tämä käy ilmi, kun tarkastellaan arjen tekemiseen ja toimintaan kohdistettua tyytyväisyyttä. Aika ei käy pitkäksi maaseudullakaan, ja monilla riittää tekemistä niin, ettei aika tunnu siihen riittävän. Vaikka kaupunkimaiset ympäristöt tarjoavat runsaasti harrastamisen mahdollisuuksia, ei niitä aina voida hyödyntää riittävän sosiaalisen verkoston, toimintakyvyn tai toimivien kulkuyhteyksien puuttuessa. Iäkkäimpien leskien yksinäisyys näyttää kaupungissa jopa suurempana arjen elämänpiiriä kaventavana tekijänä kuin maaseudulla.

Moninaiset harrastukset varmasti auttavat yksinäisyyden ehkäisyssä, mutteivät ole yksioikoinen ratkaisu yksinäisyyden ongelmiin. Vaikka harrastuksia olisikin paljon, voi olo silti tuntua yksinäiseltä. Yksinäisyyden vähentäminen on nähty erityisen haasteelliseksi myös vanhusten ryhmätoimintaa kehitettäessä. Yksinäisille vanhuksille suunnatun ryhmätoiminnan ja -kuntoutuksen sinänsä myönteisinä tuloksina on osallistujien sosiaalinen kanssakäyminen aktivoitunut ja psyykkinen hyvinvointi ja terveys kohentuneet. Sen sijaan yksinäisyyden kokemukset eivät ole ryhmätoiminnasta huolimatta merkittävästi vähentyneet. (Vanhustyön keskusliitto 2009.) Positiivisena puolena voi kuitenkin nähdä sen seikan, että vaikka yksinäisyys vaivaisi, jaksetaan lähteä harrastusten ja muiden ihmisten pariin. Suurin kodin ulkopuolista harrastamista haittaava tekijä on huonoksi koettu terveys. Nuoremmilla leskillä, joilla terveyttä ja toimintakykyä riittää vielä runsaasti, on selkeä toive löytää uusia harrastuksia ja sen myötä uusia sosiaalisia kontakteja.

7. ERILAISTA ELÄMÄKERTATUTKIMUSTA: KYSELYLOMAKKEET IKKUNANA ARKEEN JA ELÄMÄNPIIRIIN

Nyt alkavassa tutkimuksen empiirisen osion viimeisessä luvussa haluan pohtia leskien elämänpiirin muutoksia ja arjessa pärjäämistä ja koota yhteen aikaisempien lukujen antia. Tätä pohdintaa syventämään ja elävöittämään käytän tutkimusprosessin loppuvaiheessa keräämäni ”elämäntarina-aineistoa”, joka valottaa yksittäisten vastaajien kokemuksia, joita he ovat kyselylomakkeiden avulla välittäneet. Kerron seuraavassa, miksi ja miten kokosin tämän tarina-aineiston, ja millä tavoin se voi auttaa syventämään tietoa leskien arjesta.

Koko tutkimusprosessin ajan olen pyrkinyt aineistolähtöisyyteen, mikä on käytännössä merkinnyt kulkemista läpi aineiston etsiessäni elämänpiirin kuvaamiseen soveltuvia muuttujia ja seisahtuessani välillä tutkimaan osaa niistä tarkemmin. Saatua tietoa on johdattanut eteenpäin uusien kysymysten äärelle. Silti tuntuu, ettei kuva leskien elämästä voi tällaiseenkaan tarkasteluun avulla piirtyä tarpeeksi tarkaksi tai kokonaisvaltaiseksi. On selvää, ettei elämän monimuotoisuutta voi vangita yhdeksi teoriaksi tai malliksi, ja kuten tutkimustani alustin, en lähtenyt etsimään leskille tyypillistä elämäntyyliä tai elämäntapaa, vaan halusin löytää kriittisiä kohtia heidän ja heidän elinympäristönsä välisestä suhteesta. Ympäristölle olen hakenut vaihtoehtoisia ja toisiinsa linkittyviä näkökulmia tarkastelemalla sen fyysisiä, sosiaalisia ja toiminnallisia ulottuvuuksia. Mikä jää kuitenkin tavoittamatta, on yksittäisen ihmisen ainutkertainen elämäntilanne. Se jää gerontologisessakin tutkimuksessa usein objektiivisuus- ja yleistettävyysspyrkimysten jalkoihin (Schroots & Birren 2002, 61). Yksittäisten elämänkohtaloiden sijaan olen keskittynyt määrällisiin tarkasteluihin ja pyrkinyt yleistysten tekoon. Tähän määrällinen aineisto sopiikin hyvin, mutta se saattaisi tarjota myös näköalapaikan yksittäisten vastaajien elämään, jos katse käännetään yksilöön sen sijaan, että tarkasteltaisiin vain viiteryhmiä, johon hän tutkijan määrittämänä kuuluu.

Käyttämäni tilasto-ohjelmiston avulla on mahdollista tarkastella yhtä vastaajaa kerrallaan, mutta vastausten tulkinta on vaikeaa, koska tieto on koodattuna numeroiksi avovastauksia lukuun ottamatta. Siksi päätin lähestyä aineistoa ja tutkimuskysymyksiä vielä yhdestä näkökulmasta, nimittäin tutustumalla alkuperäisiin kyselylomakkeisiin. Suunnittelin lukevani lomakkeita avoimin silmin ja pohtivani mielikuvia, joita minulle nousee kulloisenkin vastaajan elämästä kokonaisuutena. Näitä mielikuvia halusin peilata jo aikaisemmin tutkimaani: vahvistaako kurkistus vastaajien elämään sitä kuvaa, jonka olen tutkimalla saanut vai tuottaako se aivan uusia kysymyksiä. Ehkä olen yleistämiseen pyrkiessäni sivuuttanut joitakin tärkeitä näkökulmia leskien tai yleensä ikääntyvien elämästä tai tulkinnut löytämäni väärin.

Sopivien tutkittavien valitsemiseksi tein aineistosta kymmenen vastaajan otannan iän, siviilisäädyn ja leskeksi jäämisen ajankohdan mukaan. Otin valinnassa huomioon myös asuinkunnan, jotta kaikki pieneen otantaan valikoituvat eivät asuisi saman kunnan alueella, esimerkiksi Lahdessa, jossa otoskoko on suurin. Valitsin lopulliset tutkittavat sattumanvaraisesti niistä, jotka täyttivät kulloinkin asettamani kriteerit sekä olivat vastanneet kaikkiin vuosien 2002 ja 2005 lomakkeisiin eli yhteensä

neljään lomakkeeseen. Halusin mukaan sekä nuorempia että vanhempia vastaajia, sekä ennen tutkimusajankohtia että niiden välillä leskeytyneitä. Yli kolme vuotta vuonna 2002 leskenä eläneet jätin otannan ulkopuolelle.

Otoksen muodostaneelta kymmeneltä vastaajalta kertyi luettavakseni yhteensä 40 lomaketta, ja tutustuttuani seitsemän vastaajan lomakkeisiin päätin, että olin saanut sen verran tietoa kuin koin tarpeelliseksi kerätä tämän lyhyen ekskursion aikana. Näin mukaan valikoitui loppujen lopuksi neljä nuorempaan ja kolme vanhempaan ikäryhmään kuuluvaa, joista neljä oli jäänyt leskeksi ennen vuotta 2002 ja kolme tutkimusvuosien välillä. Mukaan valikoitui ”vahingossa” yksi koko aineistonkin kannalta harvinaislaatuinen vastaaja, sillä hän oli avioitunut tutkimusvuosien välisenä aikana eli oli siviilisäädyltään leski vuonna 2002, mutta naimisissa vuonna 2005. Lisäksi valikoin mukaan yhden LAT-suhteen omaavan, nuorempaan ikäryhmään kuuluvan vastaajan.

Jo lomakkeiden lukemista aloitellessani huomasin, ettei mielikuvien luominen vastaajan elämän kokonaisuudesta ollutkaan aivan helppoa. Lomakkeet sisältävät paljon väittämiä, joihin on annettu valmiit vastausvaihtoehdot. Niitä lukemalla ihmisen elämän todellisuus ei aukea kovinkaan elävin mielikuvin toisin kuin avovastausten kohdalla. Halusin kuitenkin tutustua muihinkin kuin avovastauksiin, sillä ne voivat antaa tietoa, joka tukee avovastausten ymmärtämistä. Monesti lomakeaineistoa hyödynnettäessä avokysymyksiä käytetään muulla tavalla kerätyn tiedon täydentäjänä tai vahvistajana (Brannen 1992, 24–25). Oma tarkastelutapani erosi tavanomaisesta kahdella tapaa. Ensinnäkin keskityin lähinnä avovastausten lukemiseen, mutta hain niille tukea ja taustaa valmiit vastausvaihtoehdot sisältävistä kysymyksistä ja toiseksi, tarkastelu ei kiinnittynyt yhteen muuttujaan kerrallaan, vaan yhden vastaajan antamien vastausten muodostamaan kokonaisuuteen.

Jotta sekä lomakkeiden numeerinen tieto että avovastauksissa esitetyt asiat jäisivät paremmin mieleeni, kirjoitin lukiessani muistiinpanoja. Seitsemän vastaajan elämään tutustuessa muistiinpanoja syntyi kuuden sivun verran. Kirjoittamani teksti oli tiivistä sisältäen yksittäisiä sanoja ja kommentteja (esim. liikunta muutaman kerran viikossa, nukkumisen kanssa ongelmia, lähimmät ystävät kauempana Suomessa, viime vuonna Virossa) sekä suoria lainauksia vastaajilta (esim. ”kun saisi olla terve, voisi olla hyvä ympärillä oleville ihmisille”). Lukiessa en vielä muodostanutkaan mielikuvia, vaan keskityin tekemään kattavat muistiinpanot, jotta niihin palaaminen olisi myöhemmin mahdollista. Lomakkeita lukiessa toki pysähdyin välillä pohtimaan ja miettimään lukemaani ja ihmisten elämässään kohtaamia iloja ja suruja, joita he välillä kuvasivat hyvin elävästi ja koskettavasti.

Aineistoksi muodostuivat siis tekemäni kuusisivuiset muistiinpanot, jotka tiivistävät lomakkeista lukemani seitsemän ”elämäntarinaa”. Tekstinä tarinat ovat katkonaisia, ja niitä jälkikäteen lukiessani ne toivat mieleeni lähinnä lääkärin nauhalle saneleman potilasdiagnoosin, tosin sosiaalisin painoituksin. Näistä ”sosiaalisista diagnooseista” kirjoitin yhtenäisemmät tarinat tarkkojen muistiinpanojeni perusteella. Tuloksena syntyi erikoinen elämäkerta- tai elämäntarina-aineisto. Tarinoissa toisaalta näkyy yksilö kokemuksineen ja ajatuksineen, mutta toisaalta tarina kulkee yleisellä tasolla. Tämä johtuu siitä, että kokosin tarinat sekä avoimista, mutta myös strukturoitujen kysymysten vastauksista. Tunnistamattomuuden takaamiseksi muokkasin tarinoita sellaisten yksityiskohtien osalta, joiden en näe olevan kokonaisuuden kannalta oleellisia. Vastaajien nimet on muutettu ja valikoitu Väes-

törekisterikeskuksen nimipalvelusta, joka pitää rekisteriä suosituimmista suomalaisista etunimistä vuosikymmenittäin (Väestörekisterikeskus 2009).

Tällä tavoin muodostetuista tarinoista saattaisi olla ainesta tarkempaankin tutkimukseen. Elämäkertaineiston voi nähdä monella tapaa hedelmällisenä elämänmuutosten tarkastelussa. Elämäntapahtuman kuten leskeytymisen kokee kukin omalla tavallaan omasta yksilöllisestä elämäntilanteestaan käsin. Elämäntarinoiden tutkiminen seuranta-aineiston avulla taas voi antaa arvokasta tietoa siitä, miten tulkitsemme menneitä tapahtumia tämän päivän perspektiivistä, millä tavoin myöhemmät tulkintamme eroavat aikaisemmin esittämistämme ja miten yleensäkin sopeudumme uusiin elämäntilanteisiin. (Schroots & Birren 2002, 60–64.)

Vaikka muodostamani ”elämäntarinat” eivät olekaan autenttisia, yksilön itsensä kertomia tai kirjoittamia, muistuttavat ne monella tapaa edellä kuvattua elämäkertaineiston seuranta-asetelmaa, jossa keskeisenä tutkimuskohteena on elämänmuutos, ja yksilön omat kokemukset ja näkemykset omasta elämäntilanteestaan. Jo kolmen vuoden seuranta-asetelma antaa yllättävän rikasta tietoa ihmisten muuttuvista elämäntilanteista ja heidän näkemyksistään tärkeinä pitämistään asioista. Ehkä strukturoitu lomake avovastauksineen voisi kelvata myös syvällisempään kvalitatiiviseen analyysiin, vaikka jo pelkästään avokysymyksiä on pidetty liian tutkijalähtöisenä tapana kerätä laadullisessa analyysissä hyödynnettäväksi kelpavaa tietoa (ks. esim. Bryman 1992, 70–73). Seitsemän lesken tarinat, joihin päätän tutkimukseni tulososion, kokoavat yhteen käsittelemiäni teemoja ja toimivat esimerkkeinä elävästä elämästä. Seuraavassa esittelen lähemmin viiden lesken tarinat. Tarinoiden jälkeen esitettyyn taulukkoon 13 on tiivistetty kaikkien seitsemän tarinan sisällöt. Tarinoiden alku perustuu aina vuoden 2002, ja loppupuoli vuoden 2005 vastauksiin.

”Aino – surusta selviytymässä”

78-vuotias Aino asuu omakotitalossa yhdessä puolisonsa kanssa. Arjessa pärjätään puolison ja omaisten tuen turvin, mutta lisää apua Aino kaipaisi raskaimpiin kotiaskareisiin. Kun Ainolta kysytään, tuleeko hänelle mieleen joku iäkäs henkilö, jota ihailee, nimeää hän oman, iäkkään puolionsa. Suurimpana huolenaan hän näkee puolionsa sairastumisen ja pahimpana pelkona tämän kuoleman. Vuosi takaperin pariskunta oli matkalla Tukholmassa, mutta muunlaisista matkailuharrastuksista kuten telttailusta he ovat iän myötä joutuneet luopumaan. Kotiharrasteet ovat selvästi muita suosituimpia, mutta esimerkiksi järjestetyille retkille osallistuminen kiinnostaisi. Kolme vuotta myöhemmin vuonna 2005, puolison jo kuoltua, Aino asuu yksin. Oma jaksaminen huolettaa Ainoa, ja henkinen hyvinvointi on ollut lähiaikoina koetuksella. Aino tuntee itsensä usein yksinäiseksi, ja yksin asuminen tuottaa hänelle turvattomuutta. Lapsiaan, lastenlapsiaan ja sisarusiaan hän haluaisi tavata nykyistä useammin. Aino on yhteydessä läheisiinsä lähes päivittäin ja saa konkreettista apua arjessa ystäviltaan ja naapureiltaan, muutamia kertoja viikossa. Aino on aktiivinen harrastaja, mistä kertovat maininnat marjastuksesta, kylpyläreissusta, laivaristeilystä, sauvakävelystä, vapaaehtoistyöstä ja ulkomaan matkasta. Autosta luopumisella puolison kuoltua ei luultavasti ole ollut Ainolle merkitystä kovinkaan paljon harrastusten moninaisuudesta päätellen. Palvelut sijaitsevat lähellä.

Leskeksi jäämisellä on suuri vaikutus omaan jaksamiseen ja uskoon itsenäisestä selviytymisestä. Toimivat ja läheiset sosiaaliset suhteet antavat voimaa, joskin yhteydenpito läheisiin voisi olla tii

viimpääkin. Sosiaalisten suhteiden merkitys oman hyvinvoinnin kannalta korostuu elämän jatkuessa yksin. Vapaa-ajan monipuolinen toiminta ei aina poista yksinäisyyden ja voimattomuuden tunteita, vaikka ne tuovat sisältöä elämään kuten seuraavan tarinan päähenkilöllä.

”Helena – harrastusten voimalla eteenpäin”

Vähän yli kuusikymppinen Helena asuu rivitaloasunnossa yhdessä puolisonsa kanssa. Molemmat ovat eläkkeellä. Terveytensä Helena kokee hyväksi. Hänellä on lähellä asuvia lapsia, sisaruksia ja runsaasti ystäviä. Asuinkunnassa on Helenan mielestä hyvät mahdollisuudet vapaa-ajan harrastuksiin ja kuntoiluun, ja hän harrastaa liikuntaa säännöllisesti. Harrastuksia hänellä on runsaasti, joista mieluisimpana musiikki, pianon soittaminen ja kuorolaulu. Helena kokee, että nykyisessä iässä hänellä on parhaat mahdollisuudet harrastaa haluamiaan asioita, ja hän on onnellisempi kuin ennen. Mielessä on muutto uuteen asuntoon ja unelmissa matka ulkomaille. Kolmen vuoden kuluttua, vuonna 2005, Helena asuu yksin, ja hän on muuttanut puolison kuoleman jälkeen uuteen asuntoon, joka on lähempänä palveluja. Oma terveys ja harrastukset ovat Helenan elämän voimavaroja. Musiikkiharrastus on yhä tärkeällä sijalla elämässä, ja uutena harrastuksena hän on aloittanut sauvakävelyn. Muitakin harrastuksia on paljon, luonnossa liikkumista ja matkailua. Hän ajaa autoa, mutta liikkuu myös pyörällä. Kaikista läheisimmät ystävät asuvat kauempana Suomessa, mutta ystäviä löytyy myös läheltä. Yksinäisyyden tuntemukset ovat kuitenkin silloin tällöin ongelmallisia, kun yksin on hoidettava kaikki asiat eikä ole toista rinnalla auttamassa. Elinvoimaa ja tarmokkuutta kuitenkin riittää, ja liikunta ja musiikki tuovat Helenan mukaan hyvää mieltä ja terveyttä.

Elämä jatkuu puolison kuoleman jälkeen, ja tärkeistä asioista ja unelmista pidetään kiinni vastaisuudessaakin. Omat harrastukset näyttäytyvät monille voimavaroja antavina. Aktiivinen elämä pitää liikkeessä, jolloin huolet eivät näyttäydy aivan niin suurina. Harrastukset tukevat myös toimintakykyä ja terveyttä. Aina harrastuksille ja omasta terveydestä huolehtimiselle ei tunnu olevan aikaa ja voimavaroja. Leskeksi jääminen merkitsee monelle myös omaishoitosuhteen päättymistä. Kun aikaa itselle on aiempaa enemmän, näkyy se osan elämässä lisääntyneinä harrastuksina.

”Anja – toisiaan tukien”

Anja on 64-vuotias puolisonsa omaishoitaja. Arkiaskareissa puoliset auttavat toinen toistaan, eikä ulkopuolinen apu ole tuntunut tarpeelliselta. Pariskunnan aikuiset lapset asuvat kauempana, ja heihin ollaan yhteydessä päivittäin. Vaikka Anjan fyysinen toimintakyky on hyvä, hän tuntee olevansa usein väsynyt ja kokee vain harvoin olevansa onnellinen tai täynnä elinvoimaa. Luonnossa liikkuminen antaa Anjalle voimaa muiden harrasteiden keskittyessä lähinnä kotiin. Anjan on vaikea sanoa, onko hän nykyiseen elämäänsä tyytyväinen, sillä huoli puolison terveydestä on suuri. Lisäksi pientä huolta aiheuttavat myös oma selviytyminen ja terveys. Elämästä ei silti puutu iloa ja ilonaiheita on monia, vaikka Anja ei tällä hetkellä koe voivansa harrastaa ja tehdä aivan sitä, mitä haluaisi. Kolmen vuoden kuluttua, puolisonsa jo kuoltua, Anja asuu yksin. Hän on erittäin tyytyväinen tämänhetkiseen elämäänsä, vaikka myönteisiä asioita on viime vuosista vaikea löytää, kun muistoissa on kamppailu puolison vaikean ja pitkän sairauden kanssa. Anja on vastikään muuttanut asumaan kerrostaloon, jossa jokapäiväinen elämä tuntuu helpommalta. Arkiaskareisiin hän ei edelleenkään koe tarvitsevänsä apua. Läheisiin hän on yhteydessä päivittäin, ja heiltä hän kokee saavansa rakkautta ja ymmärrystä. Anja ei koe koskaan olevansa yksinäinen, ja hänellä on nyt harrastuksia hyvin monipuolisesti liikunnasta

kulttuuriin ja matkailuun. Hän ajaa autoa ja pyöräilee. Suurimman osan ajasta hän on onnellinen ja täynnä elinvoimaa.

Sairaana puolison kanssa eläminen ja tämän poismenon kokeminen ovat äärimmäisen raskaita kokemuksia, mutta mielekäs elämäntapa ja elämänilo voivat löytyä myös uudessa asuinympäristössä, kun elämän täyttää monipuolinen tekeminen ja hyvät ihmissuhteet. Kaikille näin aktiivinen elämäntapa ei ole mahdollinen toimintakyvyn heikentymisen vuoksi, tai jos asuinympäristö liikkumismahdollisuuksineen ei sitä pysty tukemaan. Elämän mielekkyys on rakennettava silloin muunlaiselle perustalle, kuten seuraavan tarinan päähenkilö on tehnyt.

”Eila – päivä kerrallaan”

75-vuotias Eila jäi leskeksi muutama vuosi sitten. Hän asuu yksin omakotitalossa maaseudulla, samassa talossa, jossa on asunut jo usean vuosikymmenen ajan. Itsenäinen kotona pärjääminen huolestuttaa Eilaa fyysisen toimintakyvyn huonontuessa vuosi vuodelta. Eilan lapset auttavat häntä esimerkiksi ruokaostoksilla käymisessä, mutta lisäapu raskaimpiin askareisiin kuten lumitöihin ja puiden pilkkomiseen olisi tarpeen. Tarve on vain ajan myötä lisääntynyt, sillä Eila on ollut vastikään leikkauksessa, ja tarvitsee apua aikaisempaa enemmän. Sitä hän saa lapsiltaan päivittäin ja kunnalta muutamana kerran viikossa. Eila on saamaansa apuun tyytyväinen, mutta kokee saavansa sitä tarpeeseensa nähden liian vähän. Esimerkiksi kuljetuspalvelua hän ei ole kunnalta saanut, vaikka olisi sitä tarvinnut. Toistuvat sairastumiset elämän varrella ovat olleet raskaita vastoinkäymisiä, mutta hän on niistä kaikista selvinnyt. Arkeen ei kuulu hurjan paljon harrastuksia, mutta elämä ei silti tunnu lainkaan pitkävetoiseltä. Televisiota hän ei omista, mutta radiota kuuntelee päivittäin. Uskonto ja hengellisyys ovat tärkeitä, ja lempimusiikkiin kuuluvat virret ja hartaat laulut. Eilan elämänasenne on optimistinen, ja arjen iloksi riittävät joka-aamuinen ylösnousu ja postin haku tien laidasta.

Hetkessä eläminen ja jokaisesta päivästä iloitseminen, eräänlainen selviytymisen asenne kuvastaa monen lesken elämää. Itsenäinen selviytyminen vahvistaa uskoa omiin voimavaroihin. Vähäiseenkin apuun ollaan tyytyväisiä, eikä enempää haluta tai osata edes vaatia. Aineiston perusteella esimerkiksi kunnan tai yksityisen tarjoamia kuljetuspalveluja on viimeisen vuoden aikana käyttänyt vain 15 prosenttia vanhemman ikäryhmän leskistä. Muutama prosentti ilmoittaa jääneensä palvelua vaille, vaikka olisi sitä tarvinnut. Tulkintaa hankaloittaa se, että kysymykseen on jätetty vastaamatta noin joka kolmas vastaaja. Sosiaalihuoltolain mukainen kuljetuspalvelu on kunnille harkinnanvaraista toimintaa ja sitä myönnetään käytettävissä olevien määrärahojen mukaisesti, sekä siinä sovelletaan tarveharkinnan lisäksi yleisesti tulo- ja varallisuusrajoja. Vammaispuolustuksen mukainen kuljetuspalvelu puolestaan on tarkoitettu vaikeavammaisille henkilöille. Vaikka julkinen liikenneverkosto olisi puutteellinen tai hankalasti saavutettavissa, oletettavasti vain ani harva haluaa kustantaa liikkumistaan maksamalla yksityisten kuljetusfirmojen pyytämiä taksoja. Kaupungeissa ja osin taajamissakin julkisen liikenteen aukkoja on alettu paikata järjestämällä erityisiä palvelulinjoja, jotka parhaimmillaan kuljettavat asiakkaansa ovelta ovelle.

”Anneli – tasaista tyytyväisyyttä”

65-vuotias Anneli asuu yksin rivitaloasunnossa. Hänen puolisonsa kuoli noin kolmea vuotta aikaisemmin, mikä oli yksi Annelin elämän kielteisistä käännekohdista. Vastikään Anneli on löytänyt miesystävän, joka asuu toisella paikkakunnalla. Annelin omat lapset sen sijaan asuvat lähellä, ja hän on heihin päivittäin yhteydessä. Apua arjen askareisiin hän saa hyvin harvoin, mutta on tilanteeseensa tyytyväinen ja arvioi selviytyvänsä arjessa melko hyvin. Anneli harrastaa paljon, muun muassa matkailua, lukemista ja penkkiurheilua, eikä aika käy pitkäksi. Osasta liikunnallisista harrastuksistaan Anneli on joutunut luopumaan lievistä fyysisistä rajoitteista johtuen. Liikkuminen ei sinänsä tuota vaikeuksia, sillä Anneli ajaa itse autoa, ja lyhyemmät matkat taittavat pyörällä. Huolta hän kantaa lähinnä toimeentulostaan, mikä rajoittaa Annelin intohimoista matkailuharrastusta. Annelin elämä näyttää jatkuneen samoissa uomissa myös kolme vuotta myöhemmin. Kuten muutkin harrastukset, on myös matkailu jatkunut taloudellisista huolista riippumatta, ja terveydentila on pysynyt kutakuinkin samanlaisena. Suurimpina ja merkityksellisimpinä hyvinvoinnin lähteinä ovat ystävät, läheisiltä saatu rakkaus, fyysinen kunto, sukupuolielämä ja asumisen laatu.

Läheisiltä saatu rakkaus ja tuki korostuvat useimmilla vastaajilla suurimpina voimavaroina oman terveyden lisäksi. Nuoremman ikäryhmän harrastusmaailmat näyttäytyvät monipuolisina, mutta leskillä harrastaminen ei näyttäisi yhtä jyrkästi vähenevän iän mukana kuin muilla. Aikaa itselle ja omille harrastuksille on yksin asuessa enemmän. Puolison kuoleman jälkeen löydetty uusi ihmissuhde voi tarjota niin henkistä kuin fyysistäkin läheisyyttä ja kumppanuutta, vaikka jokapäiväistä arkea ei yhdessä eletäisikään.

Taulukko 13. Tiivistelmä tarinoista. Elämän jatkuvuudet, muutokset sekä huolet ja uhat seurantajakson aikana vuosina 2002–2005.

	Jatkuvuudet	Muutokset	Huolet ja uhat
Aino*	harrastukset, läheiset	autosta luopuminen, yksinäisyys	yksin asuminen, yksinäisyys, läheisten harva tapaaminen, jaksaminen
Helena*	terveys, harrastukset, autolla ajo, pyöräily	uusi asunto, uusi harrastus	yksinäisyys, asioiden hoitaminen yksin
Anja*	itsenäinen selviytyminen, läheisten tuki, autolla ajo, pyöräily	omaishoitajuuden päättyminen, uusi asunto, parempi jaksaminen, uudet harrastukset	poistuneet (huoli puolisoista, oma terveys ja jaksaminen)
Marjatta	läheiset, ei yksinäisyyttä, harrastukset, optimismi	uusi asunto, uusi harrastus	terveys, palvelut kaukana
Ella	hengellisyys, harrastukset, optimismi, vaikeuksien voittaminen, läheisten tuki	heikentynyt toimintakyky	jaksaminen, itsenäinen pärjääminen kotona, lisäavun saaminen, kuljetuspalvelun puute
Anneli	läheisten tuki ja rakkaus, harrastukset, autolla ajo, pyöräily	miesystävän löytäminen	toimeentulo, fyysinen toimintakyky
Kaarina	harrastukset, läheisille annettu apu	henkinen hyvinvointi huonontunut sitten parantunut, avioliiton solmiminen, omaishoitotilanteen helpottuminen, yksinäisyyden vähentyminen, harrastukset	poistuneet (huoli henkisestä hyvinvoinnista, huoli omaisesta, yksinäisyys)

* jäänyt leskeksi seurantajakson aikana

Kuten taulukosta 13 voi nähdä, vastaajien elämässä on tapahtunut monia muutoksia vain kolmen vuoden seurannan aikana. Muutoksia on varmasti ollut monenlaisia muitakin, mutta olen tarkastellut niitä lähinnä fyysisen, sosiaalisen ja toiminnallisen elämänpiirin näkökulmasta. Tapahtuneet muutokset ovat olleet osin myönteisiä, osin kielteisiä, elämänpiiriä laajentavia ja kaventavia. Tarinoista saatoinkin kuitenkin lukea, että muutokset ovat enemmän painottuneet laajentumisen kuin kaventumisen suuntaan, ja kaikista useimmiten korostuvat jatkuvuudet (Taulukko 14). Leskeytymisen myötä kaventumista on tapahtunut lähinnä sosiaalisessa ja fyysisessä elämänpiirissä silloin, kun toimintakyky on heikentynyt ja liikkuminen kodin ulkopuolella vaikeutunut. Läheisten tuki korostuu voimavarana useimmilla vastaajilla, mutta leskillä yleiset yksinäisyyden kokemukset viestivät muutuneesta elämäntilanteesta. Läheisiä on, mutta konkreettinen apu arjessa saattaa olla vähäistä tai ainakin aiempaa harvemmin saatavilla. Toiminnallinen elämänpiiri näyttäytyy kaikista vahvimmin joko säilyvän ennallaan tai entisestään laajentuvan elämänmuutoksesta huolimatta tai sen myötä.

Taulukko 14. Tarinoiden päähenkilöiden elämänpiireissä (fyysinen, sosiaalinen, toiminnallinen) tapahtuneet muutokset seurantajakson aikana vuosina 2002–2005.

	Kaventunut	Säilynyt ennallaan	Laajentunut
Aino	fyysinen, sosiaalinen	toiminnallinen	
Helena		fyysinen, sosiaalinen	toiminnallinen
Anja		sosiaalinen	fyysinen, toiminnallinen
Marjatta		fyysinen, sosiaalinen	toiminnallinen
Eila	fyysinen	sosiaalinen, toiminnallinen	
Anneli		fyysinen, toiminnallinen	sosiaalinen
Kaarina			fyysinen, sosiaalinen, toiminnallinen

Huom. Taulukossa ei ole huomioitu muuttamista fyysisistä elämänpiiriä kaventavana tai laajentavana muutoksena.

8. JOHTOPÄÄTÖKSET

Elämänmuutoksena leskeksi jääminen nähdään usein katkoksenä elämänkaarella (Hollstein 2002, 14). Tutkimukseni mukaan mielikuva katkoksesta on sikäli perusteltu, että leskien elämä näyttää monessa suhteessa muuttuvan aiempaan verrattuna. Yksittäisen katkoksen sijaan puhuisin kuitenkin useista pienemmistä ja suuremmista murroksista, jotka voidaan käsittää luopumisena jostain vanhasta, mutta myös uuden löytämisenä. Elämän jatkuvuudet, joita niitäkin on runsaasti, puolestaan kannattelevat murrosten yli. Murros sanana on sen verran mahtipontinen, että murrosten ja jatkuvuuksien väliin täytyy mahtua jotakin, mitä voitaisiin kutsua vaikkapa sopeutumiseksi. Uuteen elämäntilanteeseen sopeudutaan omia voimavaroja hyväksi käyttäen ja tehden elämään pienempiä mukautuksia.

Fyysisen elämänpiirin näkökulmasta jatkuvuutta edustaa se leskien enemmistö, joka puolison kuoleman jälkeen jatkaa asumistaan puolisoiden yhteisessä kodissa. Tuttuun ympäristöön liittyvät monet tärkeät muistot elämän varrelta, ja omasta kodista huolehtiminen tukee jäljellä olevaa toimintakykyä. Yksin asumisen haasteellisuutta kuvastaa se, että lesket ovat parisuhteessa eläviä useammin ryhtyneet toimiin parantaakseen asumisensa turvallisuutta ja viihtyvyyttä. Sopeutumisesta muuttuneeseen elämäntilanteeseen kertovat asunnon toimivuutta parantavat muutostyöt kuten keittiö- ja kylpyhuoneremontit, kynnysten poistot, kaiteiden rakentamiset ja turvalukkojen asentamiset. Murroksena voidaan puolestaan pitää päätöstä muuttaa kokonaan uuteen asuntoon, joka paremmin vastaa asujan omia tarpeita. Muutto on ollut monelle mieluisa, sillä muuttopäätöksen tehneet ovat nykyiseen asuinympäristöönsä erittäin tyytyväisiä. Palvelut ovat monella muuton myötä lähempänä ja saavutettavissa myös ilman omaa autoa, joka suurelta osalta leskistä puuttuu.

Fyysinen elämänpiiri muuttuu kiistatta haasteellisemmaksi etenkin iäkkäimmillä leskillä puolison kuoltua: Useimmat luopuvat autosta, eivätkä julkinen liikenne tai kunnan tukemat kuljetuspalvelut pysty tätä täysin korvaamaan. Omasta kotitalosta tai asunnosta huolehtiminen tulee raskaammaksi, kun ei ole toista auttamassa. Julkisen liikenteen ulottaminen nykyistä tehokkaammin etenkin syrjäisemmillä alueilla asuvien iäkkäiden käyttöön tukisi mahdollisuuksia jatkaa asumista tutussa ympäristössä. Kotipalvelujen karsiminen ja yhdistäminen hoidollisesti painottuneeseen kotihoitoon vähentää iäkkäiden mahdollisuuksia saada apua raskaimpiin kotitöihin. Iäkkäimmät vastaajat toivoisivat lisää apua etenkin kunnalliselta kotipalvelulta.

Sosiaalinen elämänpiiri on leskeksi jäämisen myötä ehkä kaikista suurimmassa murroksessa. Onhan puolison menetys ennen kaikkea keskeisen sosiaalisen suhteen menetys. Jatkuvuutta kuvastavat etenkin suhteet läheisiin sukulaisiin, mutta myös muihin tärkeisiin ihmisiin. Ihmissuhteisiin saatetaan kohdistaa puolison kuoleman jälkeen aikaisempaa enemmän odotuksia, sillä etenkin iäkkäimmät lesket kokevat tapaavansa lähisukulaisiaan liian harvoin. Läheisiä on leskillä yhtä paljon kuin muillakin, mutta heiltä saatu apu ja tuki eivät ole yhtä usein saatavilla, eivätkä ihmissuhteet aina riitä tarjoamaan riittävästi läheisyyttä, rakkautta ja hellyyttä. Sosiaalisen elämänpiirin näkökulmasta sopeutumista uuteen elämäntilanteeseen kuvastaa ainakin se, että hyvinvoinnin osa-alueista itsensä tunteminen rakastetuksi ei ole leskille aivan yhtä tärkeä kuin parisuhteessa eläville naisille.

Lesket tuntuvat panostavan sosiaalisiin suhteisiinsa, sillä ystävien vastavuoroinen auttaminen on yleisintä juuri heidän keskuudessaan. Parisuhteessa elävät kertovat auttavansa etenkin omaa puolisoaan, kun taas lesket auttavat heitä useammin ystäviään tai muita omaisiaan. Avun antaminen muille voi tuoda elämään tarkoituksellisuutta ja auttaa uudenlaiseen sosiaaliseen rooliin siirtymisessä. Vaikka leskillä näyttäisi olevan yhtä paljon luottamuksellisia ihmissuhteita kuin parisuhteessa elävillä, on yksinäisyys heille ongelmallisinta, ja siitä kärsivät niin nuoremman kuin vanhemmankin ikäryhmän lesket. Eritoten kaupunkimaisilla alueilla asuvat lesket ovat selvästi yksinäisempiä kuin vertailuryhmään kuuluvat naiset. Maaseutumaisilla alueilla sosiaaliset ja yhteisölliset suhteet ovat ehkä säilyneet vahvempina, kun taas kaupunkimaisilla alueilla eletään tiiviimmin, muttei välttämättä olla tekemisissä lähellä asuvien kanssa. Jos asuinalue on asujalle uusi, ei sieltä välttämättä ole vielä löydetty tarpeeksi itselle mielekästä tekemistä. Yksinäisyys näyttääkin olevan yhteydessä kokemukseen, että aika käy pitkäksi eikä tekemistä ole riittävästi.

Elämänmuutoksen myötä muutoksia kohtaa myös leskien toiminnallinen elämänpiiri, etenkin nuorempien leskien kohdalla. Vanhemmilla toiminnallista elämänpiiriä kuvastaa parhaiten jatkuvuus, nuoremmilla taas uuden löytäminen, halu harrastaa ja kokeilla uutta. Haluun laajentaa toiminnallista elämänpiiriä liittyy todennäköisesti myös toive ylläpitää ja luoda sosiaalisia kontakteja. Kodin ulkopuolisia harrastuksia on eniten kaupunkimaisilla alueilla asuvilla, mutta tekeminen näyttyy monipuolisena myös maaseudulla. Kaupunkimaiset alueet tarjoavat runsaasti tekemistä ja harrastusmahdollisuuksia kuusikymppisille leskille, mutta heitä kymmenen vuotta vanhemmat löytävät enemmän tekemistä maaseutumaisilta alueilta. Vanhemmat vastaajat viettävät todennäköisesti nuorempia enemmän aikaa kotonaan, jolloin esimerkiksi omakotitalossa asuminen tarjoaa enemmän tekemistä kuin kerrostaloasuminen, jossa ei ole esimerkiksi omaa pihapiiriä hoidettavana. Auton puuttuminen vähentää mahdollisuuksia kodin ulkopuoliseen harrastamiseen. Harrastajina lesket ovat kuitenkin vähintään yhtä aktiivisia kuin parisuhteessa elävät naiset.

Taulukkoon 15 kokosin tiivistetysti yhteen tekijöitä, jotka viittaavat leskien elämänpiirin kaventumiseen ja toisaalta laajentumiseen. Verrattuna parisuhteessa eläviin naisiin leskien elämänpiirin kaventumisen uhat näyttävät suurempina, mutta he erottuvat myös elämänpiiriensä laajentajina. Uuteen asuinympäristöön muutetaan herkemmin arjessa pärjäämisen turvaamiseksi, harrastuksista pidetään kiinni, ja halu löytää uusia harrasteita ja solmia sosiaalisia suhteita kuvaa etenkin nuoremman ikäryhmän leskiä.

Taulukko 15. Leskien fyysisen, sosiaalisen ja toiminnallisen elämänpiirin kaventumisen uhat ja laajentumisen mahdollisuudet.

	Kaventumisen uhat	Laajentumisen mahdollisuudet
Fyysinen	autosta luopuminen, julkisen liikenteen puute, yksin asumisen turvattomuus, kodin raskas hoito	toimivampi asuinympäristö muuton myötä, palvelut lähellä → itsenäinen pärjääminen
Sosiaalinen	yksinäisyys, läheisyyden puute, apu ei aina saatavilla	vastavuoroiset sosiaaliset suhteet, uudet ihmissuhteet
Toiminnallinen	fyysisen ja sosiaalisen elämänpiirin puutteet heijastuvat: huonot kulkuyhteydet, vähän sosiaalisia kontakteja → kotiin jääminen, tekemisen riittämättömyys	kotipiiriin tarjoama tekeminen maaseudulla, monipuoliset harrastusmahdollisuudet kaupungissa → uudet elämänsisällöt ja sosiaaliset kontaktit

Näennäinen toiminnallisen elämänpiirin kaventuminen harrastusten vähentyessä ei aina merkitse tyytymättömyyttä arkeen ja sen sisältöihin. Myös kotiympäristö voi tarjota laajan kirjon mielekästä tekemistä. Yksi merkittävä tekijä, joka taulukosta puuttuu, on terveys ja siihen liittyvä toimintakyky, jotka olennaisesti vaikuttavat arjessa pärjäämisen kokemuksiin.

Arvioita tutkimuksen menetelmällisistä ratkaisuista

Tutkimusretkeni päätteeksi haluan vielä pohtia lähestymistapani ja käyttämieni käsitteiden soveltuvuutta tutkimusaiheeni kannalta. Tutkimuksen keskeisin käsite, elämänpiiri, ei ole tuttu aikaisemmasta tieteellisestä kirjallisuudesta tai sosiaaligerontologisesta tutkimuksesta. Päädyin käsitteeseen, sillä se mielestäni parhaiten pystyy kuvaamaan yksilön elämää kokonaisuutena sisältäen samalla näkökulman yksilön suhteesta ympäristöönsä. Elämänpiirin käsitettä tarkentavat määreet, fyysinen, sosiaalinen ja toiminnallinen, puolestaan kertovat, minkälaisista yksilön ja ympäristön välisistä suhteista olen tutkimuksessani kiinnostunut.

Näkökulmani säilyi loppuun saakka hyvin laajana, minkä näen sekä yhtenä tutkimukseni keskeisistä ongelmista että hyödyistä. Ongelmana siksi, että tutkimuskohteen laajuuden vuoksi sen käsittely uhkaa jäädä pintapuoliseksi tai suppeaksi, kun tutkittavaa riittää yllin kyllin monesta eri näkökulmasta. Valintoja on kuitenkin tehtävä, eikä kaikkea voi kerralla kuvata. Seison yhä sen takana, että elämänpiirin fyysisen, sosiaalisen ja toiminnallisen ulottuvuuden näkökulmat täydentävät toisiaan ja pystyvät luomaan kattavamman kuvan ikääntyvien naisleskien elämästä kuin tarkastelun rajaaminen esimerkiksi yhteen elämänpiiriin ulottuvuuksista.

Tutkimuksen teossa käytetty aineisto ohjaa suurelta osin tutkimuksen kulkua. Aineistosta riippuu, mitä tutkimuskohteesta on mahdollista sanoa ja kuinka luotettavia saadut tulokset ovat. Aina ei ole edes mahdollista etukäteen tietää, mitkä tulevat olemaan käytetyn aineiston vahvuudet ja heikoudet oman tutkimuskysymyksen kannalta, vaan se selviää vasta tutkimuksen edetessä. Näin kävi

myös minulle, mutta tietoisena tästä otin strategiakseni aineistolähtöisen tutkimustavan. Se tarkoitti muuttujien kokeilua yhdessä ja erikseen, ja näiden kokeilujen ja niiden avulla tehtyjen löytöjen hyödyntämistä koko tutkimusprosessin ajan. Aineistolähtöisyys ei tarkoittanut tutkimuksessani tarkkaan määriteltäviä menetelmiä, vaan se oli ennemminkin tapa ottaa aineisto haltuun ja siten pystyä luomaan kuvaa leskien elämänpiiristä ja yleensäkin siitä, miten elämänpiiriä olisi mahdollista käsitteellistää ja tutkia. Lähestymistavassa voi nähdä yhtymäkohtia laadulliseen tutkimusperinteeseen ja Grounded Theoryn tapaiseen lähestymistapaan, jossa keskeistä on aineistopohjaisuus, teorian kehittäminen sekä aineiston tutkimisen systemaattisuus ja intensiivisyys (Metsämuuronen 2006, 97–102).

Aineiston vahvuusiksi paljastuivat elämänpiiriä kartoittavien kysymysten suuri valikoima ja pääosin vähäinen kysymyskohtainen kato. Leskien määrä (noin 200) mahdollisti analyysien teon, mutta pienempiin osaryhmiin jaettaessa tulosten luotettavuus alkoi kärsiä. Siksi esimerkiksi leskeksi jäämisestä kuluneen ajan ottaminen huomioon seuranta-asetelmaa rakentaessa ei ollut ongelmatonta. Tutkimusasetelmaksi muodostuikin lähinnä vain leskien ja parisuhteessa elävien vertailu, sillä myöskään vuosien 2002 ja 2005 kyselyjen mahdollistama kolmen vuoden seuranta-asetelma ei ollut tarpeeksi pitkä tarkastellessa leskeksi jäämistä. Tuona aikana leskeytyneitä oli vähän, enkä halunnut kohdistaa tutkimustani erityisesti vastikään leskeytyneisiin. Pidempi seuranta-asetelma mahdollistaisi samojen vastaajien elämän seuraamisen, olivat he sitten pidempään leskenä eläneitä, seurannan aikana leskeksi jääneitä tai parisuhteessa eläviä.

Avokysymyksiä suunnittelin hyödyntäväni tutkimuksessa toteutunutta enemmän, mutta kuten neljännessä luvussa totesin, avovastausten tarkka analyysi on suuren aineiston kohdalla työlästä. Aineistolähtöisyyden lisäksi laadullista otetta edustaa muodostamani tarina-aineisto, joka tuo vastaajien yksilölliset elämäntilanteet määrällisiä tarkasteluja elävämmin esille. Tarina-aineisto tavoitti hyvin myös hakemani muutoksen näkökulman, jonka tavoittamista epäilin käyttäessäni pääasiassa leskien ja avo- tai avioliitossa olevien välistä vertailua. Tarinat vahvistavat määrällisten tarkastelujen myötä syntynyttä kuvaa ikääntyvien naisleskien elämästä. Jo kolmen vuoden seuranta toi esiin muutoksia leskien elämässä, joista suuren osan voi yhdistää elämänmuutoksen myötä tapahtuneiksi. Mielenkiintoista olisi tietenkin voinut olla tutkia leskien rinnalla parisuhteessa olevien elämää. Jatkuuko elämä pitkälti samanlaisena vai mahtuuko elämään muutoksia myös yhdessä asuvilla puolisoilla?

Kyselylomakkeiden kysymykset vaikuttivat suuresti siihen, minkä sisällön fyysinen, sosiaalinen ja toiminnallinen elämänpiiri tutkimuksessani lopulta saivat. Eniten kompromisseja jouduin yllättäen tekemään sosiaalisen elämänpiirin kohdalla. Sosiaalisissa suhteissa tapahtuneita muutoksia oli kaikkein haastavin tutkia. Aineiston avulla en voinut esimerkiksi selvittää, oliko ystävyysuhteissa tapahtunut muutoksia leskeytymisen jälkeen, ja oliko leski solminut uusia ystävyysuhteita. Ystävien korostunut merkitys sai kuitenkin tukea vertailtaessa muilla tavoin leskiä ja parisuhteessa eläviä naisia. Fyysisen elämänpiirin tarkastelu keskittyi lähinnä kotiin ja sen lähiympäristöön ja siinä tapahtuviin muutoksiin, vaikka suunnittelin tutkivani enemmän myös muita vastaajille merkityksellisiä ympäristöjä. Aineisto antoi parhaimmat mahdollisuudet tutkia kodin piirissä tapahtuneita muutoksia. Toiminnallinen elämänpiiri oli alusta lähtien suurin mielenkiintoni kohde, ja siihen aineisto tarjosi paljon virikkeitä. Harrastuksia ja arjen toimintaa tutkin kaikista monipuolisimmin, ja pyrin tarkasteluissa ottamaan

huomioon fyysisen ja sosiaalisen elämänpiirin näkökulmia. Harrasteiden tutkiminen laajensi näkökulman kodin piiristä myös sen rajojen ulkopuolelle.

Tutkimukseni suurimpana heikkoutena tai riskinä pitämäni näkökulmien ja tutkittavien muuttujien suuri määrä sai vastapainoa tarkemmin rajatusta kohderyhmästä, ikääntyvistä naisleskistä. Tavoitteenani oli paikantaa elämänmuutoksen näkyminen näiden naisten elämässä, ja siinä onnistuin ottamalla käyttööni juuri laajan tarkastelukulman. Elämänmuutos näkyi monessa suhteessa vastaajien elämässä, vaikka elämänkulkujen seuraaminen ei toteutunut sillä tavoin kuin tutkimuksen alkumetreillä suunnittelin; käyttämällä apuna kolmen vuoden seuranta-asetelmaa ja tietoja leskeksi jäämisen ajankohdasta. Näin muodostetusta seuranta-asetelmasta olisi tullut liian moniulotteinen, ja muodostuneet osaryhmät olisivat olleet niin pieniä, että olisin voinut sanoa vain vähän leskeksi jäämisen vaikutuksista vastaajien elämänpiiriin. Käyttämäni vertailuasetelma toimi paremmin aineistoa tutkittaessa. Muutaman vuoden kuluttua Ikihyvä Päijät-Häme -seurantatutkimusaineisto kattaa kymmenen vuoden seuranta-asetelman sisältäen samalle otokselle neljästi tehdyn tutkimuksen. Tällöin muutoksen tutkiminen onnistuisi myös aidosta seuranta-asetelmasta käsin, ja olisi mahdollista tehdä tarkempia määrällisiä tarkasteluja siitä, kuinka suurella osalla vastaajista elämänpiirissä tapahtuu muutoksia ja mihin suuntaan. Oma tutkimukseni toi tietoa muutosten laadusta ja sisällöistä eli siitä, missä suhteissa fyysinen, sosiaalinen ja toiminnallinen elämänpiiri kaventuvat, laajentuvat tai säilyvät muuttumattomina – ja mitkä tekijät näihin vaikuttavat.

Vaikka elämänpiirin käsitteen ei voi sanoa tutkimukseni jälkeenkään vielä löytäneen lopullista sisältöään, alan itse olla vakuuttunut sen vahvuuksista ja paikasta sosiaaligerontologisessa keskustelussa. Elämänpiirin käsitteen avulla on mahdollista kuvata ikääntyvien elämässä tapahtuvia muutoksia ja niihin sopeutumista sekä pyrkiä analysoimaan elämän muutossuuntia; arjessa tarjoutuvia yhä kasvavia tai kapenevia mahdollisuuksia. Ehkä juuri käsitteen arkikielisyys ja sen nostattamat sekä myönteiset että kielteiset mielikuvat puoltavat sen käyttöä yleisemminkin, kun halutaan pohtia esimerkiksi ikääntyvien elämänlaatuun, elämäntapaan, elämäntyyliin ja toimijuuteen linkittyviä kysymyksiä. Elämänpiirin kaventumisen uhat voidaan käsittää haasteena yksilölle, mutta ennen kaikkea yhteiskunnalle: kuinka pitkälti elämänpiirin kaventuminen ihmisen ikääntyessä on väistämätöntä, ja missä määrin sen kaventumista tulee ja on mahdollista ehkäistä?

LÄHTEET

- Aalto, Anna-Mari; Aro, Arja R. & Teperi, Juha (1999) RAND-36 terveyteen liittyvän elämänlaadun mittarina. Mittarin luotettavuus ja suomalaiset väestöarvot. Tutkimuksia 101. Stakes.
- Anderson, Trudy B. (1987) Widows in Urban Nebraska: Their Informal Support Systems. Teoksessa Lopata, Helena Zaniecka (toim.) Widows. Volume II. Durham: Duke University Press, 109–135.
- Andersson, Sirpa (2007) Kahdestaan kotona. Tutkimus vanhoista pariskunnista. Tutkimuksia 169. Stakes.
- Andrews, Gavin J. & Phillips, David R. (2006) Geographical studies in ageing: progress and connections to social gerontology. Teoksessa Andrews, Gavin J. & Phillips, David R. (toim.) Ageing and Place. Perspectives, policy, practice. New York: Routledge, 7–12.
- Arber, Sara (2006) Gender trajectories: how age and marital status influence patterns of gender inequality in later life. Teoksessa Daatland, Svein Olav & Biggs, Simon (toim.) Ageing and diversity. Multiple pathways and cultural migrations. Bristol: The Policy Press, 61–76.
- Arber, Sara & Ginn, Jay (1993) Gender and inequalities in health in later life. *Social Science and Medicine* 36 (1), 33–47.
- Arber, Sara; Price, Debora; Davidson, Kate & Perren, Kim (2003) Re-examining Gender and Marital Status: Material Well-being and Social Involvement. Teoksessa Arber, Sara; Davidson, Kate & Ginn, Jay (toim.) Gender and Ageing. Changing Roles and Relationships. Maidenhead: Open University Press, 148–167.
- Baltes, Paul B. (1997) On the Incomplete Architecture of Human Ontogeny. Selection, Optimization, and Compensation as Foundation of Developmental Theory. *American Psychologist* 52 (4), 366–380.
- Borell, Klas & Karlsson, Sofie G. (2003) Reconceptualizing Intimacy and Ageing: Living Apart Together. Teoksessa Arber, Sara; Davidson, Kate & Ginn, Jay (toim.) Gender and Ageing. Changing Roles and Relationships. Maidenhead: Open University Press, 47–62.
- Brannen, Julia (1992) Combining qualitative and quantitative approaches: an overview. Teoksessa Brannen, Julia (toim.) Mixing Methods: Qualitative and Quantitative Research. Avebury: Aldershot, 3–37.
- Brown, Arnold S. (1996) The social process of aging and old age. New Jersey: Prentice Hall.
- Bryman, A. (1992) Quantitative and qualitative research: Further reflections on their integration. Teoksessa Brannen, Julia (toim.) Mixing Methods: Qualitative and Quantitative Research. Avebury: Aldershot, 89–111.

Christiansson, Toini (1994) Elintasosta elämänlaatuun – hyvinvoinnin ulottuvuudet vanhustutkimuksen näkökulmasta. Teoksessa Uutela, Antti & Ruth, Jan-Erik (toim.) Muuttuva vanhuus. Helsinki: Gaudeamus, 102–115.

Cullberg, Johan (1977) Tasapainon järkyessä: psykoanalyttinen ja sosiaalipsykiatrinen tutkielma. Suom. Mirja Rutanen. Helsinki: Otava.

Davidson, Kate (2000) What we want: older widows and widowers speak for themselves. *Practice* 12 (1), 45–54.

Davidson, Kate; Daly, Tom & Arber, Sara (2003) Exploring the Social Worlds of Older Men. Teoksessa Arber, Sara; Davidson, Kate & Ginn, Jay (toim.) Gender and Ageing. Changing Roles and Relationships. Maidenhead: Open University Press, 168–185.

Delbés, Christiane & Gaymu, Joëlle (2002) The Shock of Widowhood on the Eve of Old Age: Male and Female Experiences. *Population* 57 (6), 885–914.

DeMichele, Kimberly A. (2009) Memories of suffering: Exploring the life story narratives of twice-widowed elderly women. *Journal of Aging Studies* 23 (2), 103–113.

DiGiulio, Robert C. (1989) Beyond Widowhood. New York: The Free Press.

Eläkeliitto ry (1995) Yhtäkkiä yksin. Leskeksi jääneet kertovat. Helsinki: Kirjapaja.

Gabriel, Zahava & Bowling, Ann (2004) Quality of life from the perspectives of older people. *Ageing & Society* 24 (5), 675–691.

Giddens, Anthony (1994) Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics. Cambridge: Polity Press.

Golant, Stephen (1984) A place to grow old. The Meaning of Environment in Old Age. New York: Columbia University Press.

Haavio-Mannila, Elina & Kontula, Osmo (2001) Seksin trendit: Meillä ja naapureissa. Helsinki: WSOY.

Hammersley, Martyn (1992) Deconstructing the qualitative-quantitative divide. Teoksessa Brannen, Julia (toim.) *Mixing Methods: Qualitative and Quantitative Research*. Avebury: Aldershot, 39–55.

Hautakangas, Helena; Leinonen, Raija & Lyyra, Tiina-Mari (2006) Hyvä elämänlaatu iäkkäiden naisten kokemana. *Gerontologia* 20 (2), 53–66.

Hokkanen, Tiina & Jylhä, Marja (1994) Eläkeikäisten naisleskien terveys ja elämäntilanne. *Gerontologia* 8 (1), 2–11.

Hollstein, Betina (2002) Soziale Netzwerke nach der Verwitwung. Eine Rekonstruktion der Veränderungen informeller Beziehungen. Opladen: Leske + Budrich.

Hsieh, Chang-ming (2005) Age and relative importance of major life domains. *Journal of Aging Studies* 19 (4), 503–512.

Huusko, Tiina; Strandberg, Timo & Pitkälä, Kaisu (2006) (toim.) Voiko ikääntyneiden elämänlaatua mitata? Geriatriksen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishankkeen tutkimusraportti 12. Tiivistelmä. Vanhustyön keskusliitto. Helsinki: Gummerus. Vanhustyön keskusliiton kotisivut osoitteessa www.vtkl.fi. Luettu 13.8.2009.

Ikihyvä Päijät-Häme 2002–2012 -tutkimus- ja kehittämishankkeen kotisivut osoitteessa www.palmenia.helsinki.fi/ikihyva. Luettu 4.9.2009.

Ingrisch, Doris (1995) Conformity and Resistance as Women Age. Teoksessa Arber, Sara & Ginn, Jay (toim.) *Connecting gender & ageing. A sociological approach*. Buckingham: Open University Press, 42–55.

”Inkeri” (nimimerkki) (1995) Elämä voittaa. Teoksessa Eläkeliitto ry (toim.) *Yhtäkkiä yksin. Leskeksi jääneet kertovat*. Helsinki: Kirjapaja, 64–73.

Jyrkämä, Jyrki (2001) Aika tutkimuksessa ja elämänkulussa. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 117–157.

Jyrkämä, Jyrki (2008) Vanheneva yksilö, toimijuus ja toimintatilanteet. Teoksessa Heikkinen, Eino & Rantanen, Taina (toim.) *Gerontologia*. Helsinki: Duodecim, 273–278.

Kalmari, Pirjo (2004) Vanhenemisen janus-kasvot: avovastauksiin perustuva analyysi. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta.

Karisto, Antti (2002) Kolmannen iän käsitteestä ja sen käytöstä. *Gerontologia* 16 (3), 138–142.

Karisto, Antti (2008) Satumaa. Suomalaiseläkeläiset Espanjan Aurinkorannikolla. Helsinki: SKS.

Karisto, Antti & Konttinen, Riikka (2004) Kotiruokaa, kotikatua, kaukomatkailua. Tutkimus ikääntyvien elämäntyyleistä. Helsinki: Palmenia-kustannus.

Karisto, Antti; Nummela, Olli; Konttinen, Riikka; Haapola, Ilkka; Valve, Raisa; Uutela, Antti & Heikkilä, Kirsti (2003) Ikääntyvä Päijät-Häme. Kuntien hyvinvointiraportti. Lahti: Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia.

Kontula, Osmo (2008) Seksuaalikäyttäytyminen. Teoksessa Heikkinen, Eino & Rantanen, Taina (toim.) *Gerontologia*. Helsinki: Duodecim, 242–260.

Kontula, Osmo (2009) Aikuisten seksi. Osmo Kontulan haastattelu Studio 55 -ohjelmassa MTV3-kanavalla 26.8.2009.

Koskinen, Seppo; Martelin, Tuija & Rissanen, Harri (1999) Siviilisäättyjen kuolleisuuserot – kasvava kansanterveysongelma. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 36 (3), 271–284.

Koskinen, Simo; Hakapää, Liisa; Karjalainen, Tiia; Lehtinen, Pirkko; Piekkari, Jouni; Rapo, Sirpa & Riihiahio, Sinikka (2005) ELVI muuttaa maalta kaupunkiin – KaupunkiElvin alkutaival. *Gerontologia* 19 (4), 207–208.

Kukkonen, Tuula (1993) Muuttuivatko muuttajat? Tutkimus maalta kaupunkiin muuttaneiden ikään-tyvien ihmisten habituksesta. *Gerontologia* 7 (2), 112–122.

Laslett, Peter (1989) *A fresh map of life. The emergence of the third age.* Lontoo: Weidenfeld and Nicolson.

Lawrence, Denise & Low, Setha (1990) The built environment and spatial form. *Annual Review of Anthropology* 19 (1), 453–505.

Lawton, M. P. (1990) Knowledge resources and gaps in housing for the aged. Teoksessa Tilson, D. (toim.) *Aging in place: Supporting the frail elderly in residential environments.* Glenview, IL: Scott, Foresman and Company, 287–309.

Lee, Cheryl D. & Bakk, Louanne (2001) Later-Life Transitions into Widowhood. *Journal of Gerontological Social Work* 35 (3), 51–63.

Lehmusvaara, Aino (1995) Miksi pitäisi unohtaa. Teoksessa Eläkeliitto ry (toim.) *Yhtäkkiä yksin. Leskeksi jääneet kertovat.* Helsinki: Kirjapaja, 28–32.

Leith, Katherine H. (2006) "Home is where the heart is.. or is it?" A phenomenological exploration of the meaning of home for older women in congregate housing. *Journal of Aging Studies* 20 (4), 317–333.

Lieberman, Morton (1996) *Doors close, doors open.* New York: G.P. Putnam's Sons.

Lohiniva, Anna-Leena (1998) *Mother's life domain and child care: collective life in the Egyptian countryside.* Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta.

Martelin, Tuija; Koskinen, Seppo & Valkonen, Tapani (2005) Kuolleisuus. Teoksessa Aromaa, Arpo; Huttunen, Jussi; Koskinen, Seppo & Teperi, Juha (toim.) *Suomalaisten terveys.* Helsinki: Duodecim, 117–129.

Matthews, Anne M. (1991) *Widowhood in later life.* Toronto & Ontario: Butterworths.

Metsämuuronen, Jari (2006) Laadullisen tutkimuksen perusteet. Teoksessa Metsämuuronen, Jari (toim.) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp Ky, 79–148.

Metsämuuronen, Jari (2008) Monimuuttujamenetelmien perusteet. Metodologia-sarja 7. Helsinki: International Methelp Ky.

Mikkola, Tuula (2009) Sinusta kiinni - tutkimus puolisoheivan arjen toimijuuksista. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Nihtilä, Elina & Martikainen, Pekka (2008) Institutionalization of Older Adults After the Death of a Spouse. *American Journal of Public Health* 98 (7), 1228–1234.

O'Bryant, Shirley (1987) Attachment to Home and Support Systems of Older Widows in Columbus, Ohio. Teoksessa Lopata, Helena Znaniecka (toim.) *Widows. Volume II. North America*. Durham: Duke University Press, 48–70.

Oittinen, Riitta (1989) Ompelu naisten työnä: esimerkkinä helsinkiläisten ompelutyötä tekevien naisten elämänpiiri 1800-luvun lopulla. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta.

Pankarinkangas, Kirsi (2007) Toistamiseen: "Tahdon". Leskien avioitumismotiivit ja epäröinnin syyt. *Gerontologia* 21 (1), 2–16.

Piekkari, Jouni & Hakapää, Liisa (2007) Pohjoinen kaupunki kolmasikäisten elämysympäristönä. Teoksessa Koskinen, Simo; Hakapää, Liisa; Maranen, Pirkko & Piekkari, Jouni (toim.) *Kolmasikäisten elämää pohjoisissa kaupungeissa. KaupunkiElvi -hankkeen tutkimustuloksia*. Rovaniemi: Lapin Yliopisto, 135–187.

Roos, J.P. (1985) Suomalainen elämäntapa. Teoksessa Rahkonen, Keijo (toim.) *Elämäntapaa etsimässä*. Helsinki: Tutkijaliitto, 31–35.

Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi (1998) Esipuhe. Teoksessa Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi (toim.) *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 7–19.

Rowles, Graham (1978) *Prisoners of Space. Exploring the Geographic Experiences of Older People*. Boulder, CO: Westview.

Saarenheimo, Marja (2007) Ikääntyneiden arjen tarpeet kotona. Julkaisematon seminaari-moniste Stakesin Ikäihmisten arjen tuki kotona -seminaarista 17.10.2007.

Saarenheimo, Marja & Suutama, Timo (1998) Elämänhallinta ja vanhuuteen sopeutuminen. Teoksessa Lyytinen, Paula; Korkiakangas, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.) *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan*. Helsinki: WSOY, 454–470.

Salenius, Marjatta (1995) Oma jaksaminen unohtuu. Teoksessa Eläkeliitto ry (toim.) Yhtäkkiä yksin. Leskeksi jääneet kertovat. Helsinki: Kirjapaja, 46–62.

Sallamo, Pirkko (1954) Koti ja perheenemännän elämänpiiri Sotkamon taajaväkisessä yhdyskunnassa. Sosiologian laudatur-työ. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta.

Sarola, J.P. (1993a) Autonomian ja turvallisuuden dialektiikka. Pääkirjoitus. Gerontologia 7 (2), 87.

Sarola, J.P. (1993b) Mielialatekijöiden vaihtelu erilaisilla asuinalueilla. Gerontologia 7 (2), 102–111.

Sarola, J.P. (1994) Asuinympäristön ja paikan merkitys vanhalle ihmiselle. Teoksessa Uutela, Antti & Ruth Jan-Erik (toim.) Muuttuva vanhuus. Helsinki: Gaudeamus, 116–131.

Schroots, Johannes J.F & Birren, James E. (2002) The Study of Lives in Progress: Approaches to Research on Life Stories. Teoksessa Rowles, Graham D. & Schoenberg, Nancy E. (toim.) Qualitative Gerontology. A Contemporary Perspective. New York: Springer Publishing Company, 51–65.

Scott, Anne & Wenger, Clare G. (1995) Gender and Social Support Networks in Later Life. Teoksessa Arber, Sara & Ginn, Jay (toim.) Connecting gender & ageing. A sociological approach. Buckingham: Open University Press, 158–172.

Seppänen, Marjaana (2001) Liipolan onni. Asuinalueen sosiaalinen erilaistuminen ja merkitys asukkailla. Helsinki: Palmenia-kustannus.

Silverman, Phyllis (1987) Widowhood as the next Stage in the Life Course. Teoksessa Lopata, Helena Zaniecka (toim.) Widows. Volume II. Durham: Duke University Press, 171–190.

Siren, Anu (2005) Older Women's Mobility and Transportation Issues. Restraints and regulations, lust and splendour. Helsingin yliopiston psykologian laitoksen tutkimuksia n:o 30.

Spännäri, Jenni (2008) Rukous on perintöä suvusta sukuun. Ikääntyneet ja uskonto vuosituhannen vaihteen Suomessa. Helsingin yliopisto. Käytännöllisen teologian laitoksen julkaisuja 113.

Strandell, Harriet (1984) Kolmen naissukupolven kokemuksia työstä ja perheestä. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina; Jallinoja, Riitta & Strandell, Harriet (toim.) Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja. Helsinki: WSOY, 203–294.

Sunnuntaisuomalainen 1.3.2009. Keski-suomalaisen sunnuntailiite osoitteessa www.ksml.fi. Luettu lehden elektronisesta arkistosta 20.3.2009.

Suomen virallinen tilasto 2008. Sosiaaliturva. Kotihoidon laskenta 30.11.2007. Stakes.

Tapaninen, Anna-Maria (1990) *Kunnia, emansipaatio, sivistys ja avoimuus: naisten elämämpiirit eteläitalialaisessa lähiössä*. Licensiaatintyö. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta.

Tedre, Silva (2006) *Asunnon vangit – ulos pääseminen sosiaalisena ongelmana*. Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 161–171.

Tesch-Römer, Clemens & Wurm, Susanne (2006) *Veränderung des subjektiven Wohlbefindens in der zweiten Lebenshälfte*. Teoksessa Tesch-Römer, Clemens; Engstler, Heribert & Wurm, Susanne (toim.) *Altwerden in Deutschland. Sozialer Wandel und individuelle Entwicklung in der zweiten Lebenshälfte*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 385–446.

Tikka, Marja (1994) *Kalenteri-ikästä omaelämäkerralliseen ikään*. Teoksessa Uutela, Antti & Ruth Jan-Erik (toim.) *Muuttuva vanhuus*. Helsinki: Gaudeamus, 81–101.

Tilastokeskus (2009a). *Tietoa tilastoista. Käsitteet ja määritelmät. Sosioekonominen asema*. Tilastokeskuksen internet-sivut osoitteessa www.tilastokeskus.fi. Luettu 4.3.2009.

Tilastokeskus (2009b) *Väestö iän, siviilisäädyn ja sukupuolen mukaan 1990–2008*. Tilastokeskuksen PX-Web Statfin -tietokanta. Tilastokeskuksen internet-sivut osoitteessa www.tilastokeskus.fi. Luettu 27.8.2009.

Tilastokeskus (2009c) *Väestö iän, siviilisäädyn ja sukupuolen mukaan 1997–2007*. Tilastokeskuksen PX-Web Statfin -tietokanta. Tilastokeskuksen internet-sivut osoitteessa www.tilastokeskus.fi. Luettu 4.3.2009.

Townsend, Peter (1973) *Isolation and the Loneliness in the Aged*. Teoksessa Weiss, Robert S. (toim.) *Loneliness. The Experience of Emotional and Social Isolation*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 175–188.

Tuominen, Eila (1994) *Elämänmuutos ja muutoksen hallinta. Tutkimus leskeksi jäämisen taloudellisista, terveydellisistä ja sosiaalisista vaikutuksista sekä leskeyteen sopeutumisesta*. Tutkimuksia 1. Eläketurvakeskus.

Unikkolinna, Miira (2008) *Sandwich-sukupolvi? Tutkimus suurista ikäluokista ja sukupolvien välisestä avunannosta*. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston Yhteiskuntapolitiikan laitos. Verson julkaisu 1/2008.

Utz, Rebecca L.; Carr, Deborah; Nesse, Randolph & Wortman, Camille B. (2002) *The Effect of Widowhood on Older Adults' Social Participation: An Evaluation of Activity, Disengagement, and Continuity Theories*. *The Gerontologist* 42 (4), 522–533.

Vakimo, Sinikka (1994) Naiset eläkeläistanssien näyttämöllä. Teoksessa Uutela, Antti & Ruth, Jan-Erik (toim.) Muuttuva vanhuus. Helsinki: Gaudeamus, 164–183.

Vakimo, Sinikka (1998) Vanhan naisen kasvavat voimavarat - poimintoja noidista ja Pohjan akoista moderneihin mummoihin. Teoksessa Heinonen, Jarmo (toim.) Senioriteetti voimavarana. Helsinki: Gaudeamus, 115–138.

Vakimo, Sinikka (1999) Maaseutu naisen ikääntymisympäristönä. Teoksessa Kangas, Ilka & Nikander, Pirjo (toim.) Naiset ja ikääntyminen. Helsinki: Gaudeamus, 121–146.

Van der Meer, M. J. (2008) The sociospatial diversity in the leisure activities of older people in the Netherlands. *Journal of Aging Studies* 22 (1), 1–12.

Vanhustyön keskusliitto (2009) Psykososiaalisen ryhmäkuntoutuksen vaikuttavuus. Tiivistelmä yksinäisyystutkimuksen loppuraportista. Vanhustyön keskusliiton kotisivut osoitteessa www.vtkl.fi. Luettu 8.8.2009.

Victor, Christina R.; Scambler, Sasha J.; Bowling, Ann & Bond, John (2005) The prevalence of, and risk factors for, loneliness in later life: a survey of older people in Great Britain. *Ageing & Society* 25, 357–375.

Vilkko, Anni (2000) Riittävästi koti. *Janus* 8 (3), 213–229.

Vilkko, Anni (2008) Koti on muutakin kuin asumista ja hoivaa. *Sosiaaliturva* 96 (10), 8–9.

Vuorinen, Leena (2009) Ikääntyminen maalaishylässä. Sosiaalipolitiikan väitöskirja. Helsingin yliopiston Yhteiskuntapolitiikan laitos. Verson julkaisuja 3/2009.

Väestökisterikeskus (2009) Nimipalvelu. Suosituimmat etunimet vuosikymmenittäin. Osoitteessa www.vaestokisterikeskus.fi. Luettu 10.8.2009.

Weiss, Robert S. (1973) The Loneliness of Emotional Isolation. Introduction. Teoksessa Weiss, Robert S. (toim.) Loneliness. The Experience of Emotional and Social Isolation. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 89–101.

Wilson, Gail (1995) "I'm the Eyes and She's the Arms": Changes in Gender Roles in Advanced Old Age. Teoksessa Arber, Sara & Ginn, Jay (toim.) Connecting gender & ageing. A sociological approach. Buckingham: Open University Press, 98–113.

YSA (2009) Yleinen suomalainen asiasanasto. Internet-osoitteessa www.yso.fi/onto/ysa/ysa_juuri. Luettu 2.3.2009.

Tutkimuksessa vuonna 2005 mukana olleiden 15 kunnan maantieteellinen sijainti. Liite 1

Kuvan lähde: Ikihyvä Päijät-Häme 2002–2012 -tutkimus- ja kehittämishankkeen kotisivut osoitteessa www.palmenia.helsinki.fi/ikihyva

Tutkimuksessa käytetyt kysymykset vuosien 2002 ja 2005 kyselylomakkeista.

1. (2002) Mikä on tämänhetkinen siviilisäätyne?

Oletteko

1 naimisissa tai avoliitossa; vuodesta ____ lähtien

2 asumuserossa tai eronnut; vuodesta ____ lähtien

3 leski; vuodesta ____ lähtien

4 naimaton

5 Jos olette eronnut, leski tai naimaton onko Teillä vakituinen mies- tai naisystävä, jonka kanssa asutte erillänne? 1 ei ole, 2 on

2. (2005) Mikä on nykyinen perheasemanne?

Oletteko

1 naimisissa, vuodesta ____ lähtien

2 eronnut, vuonna ____

3 avoliitossa, vuodesta ____ lähtien

4 leski, vuodesta ____ lähtien

5 naimaton

3. Millaisena pidätte taloudellista tilannettanne?

Oletteko mielestänne

1 varakas

2 hyvin toimeen tuleva

3 keskituloinen

4 pienituloinen

5 köyhä

4. (2005) Kuinka hyvin rahanne riittävät päivittäisiin menoihinne pakollisten menojen (esim. asumis- ja lainanhoitokulujen) jälkeen?

1 erittäin hyvin

2 melko hyvin

3 siinä ja siinä riittävätkö

4 melko huonosti

5 erittäin huonosti

5. (2002) Onko Teillä ammatillista koulutusta?

Merkitkää korkein koulutustaso

1 ammattikoulututkinto

2 ammatillinen opistotutkinto

3 korkeakoulututkinto

4 ei ole ammatillista tutkintoa

6. Oletteko tällä hetkellä

1 työelämässä kokopäiväisesti

2 työttömänä

3 osa-aikaeläkkeellä

4 muusta syystä osa-aikatyössä

5 eläkkeellä

6 muulla tavoin pois työelämästä. Miksi?

7. (2002) Mikä on tai oli pääasiallinen ammattinne?

Kuvailekaa muutamalla sanalla 7. (2002) Mikä on tai oli pääasiallinen ammattinne? Kuvailekaa muutamalla sanalla työtehtäviänne, ellei ammattinimike kuvaa ammattia riittävän tarkasti.

8. (2002) Mikä on tai oli puolisonne pääasiallinen ammatti? Kuvailekaa muutamalla sanalla työtehtäviä, ellei ammattinimike kuvaa ammattia riittävän tarkasti.

9. Kenen kanssa asutte? Asutteko

1 yksin

2 kaksin avio- tai avopuolison kanssa

3 lapsienne kanssa

4 avio- tai avopuolison sekä muiden (esim. lasten) kanssa

5 muiden henkilöiden kanssa. Keiden?

10. Missä asutte? Asutteko

1 kaupungin keskustassa

2 esikaupunkialueella

3 maaseututaajamassa

4 maaseudulla tai haja-asutusalueella

11. Minkälaisessa talossa asutte tällä hetkellä?

1 omakotitalossa

2 rivitalossa tai paritalossa

3 kerrostalossa, jossa on hissi

4 kerrostalossa, jossa ei ole hissiä. Missä kerroksessa?

12. Minkälaisessa asunnossa asutte?

1 omistusasunnossa

2 muussa vuokra-asunnossa

3 kunnan vuokra-asunnossa

4 palvelutalossa

5 vanhainkodissa

6 muussa. Mikä se on?

13. Mistä lähtien olette asunut nykyisessä asunnossanne? Vuodesta ____ lähtien

14. Onko terveytenne yleisesti ottaen

1 hyvä

2 melko hyvä

3 keskitasoinen

4 melko huono

5 huono

15. (2002) Ihmisten elämässä on milloin suuria, milloin pienempiä ongelmia ja huolenaiheita. Missä määrin seuraavat asiat ovat teille huolenaiheita?
1=suuri huolenaihe, 2=pienempi huolenaihe, 3=ei lainkaan huolenaihe
1 huono toimeentulo
2 yksinäisyys
3 turvattomuus
4 lapset
5 lastenlapset
6 avuttomuus tai riippuvuus ulkopuolisesta avusta
7 lähiomaisen sairautteen tai menettämiseen liittyvät huolet
8 oma terveys
9 huoli itsenäisestä selviytymisestä
10 arkipäivä pienet asiat, millaiset?
11 jokin muu, mikä?

16. (2002) Entä missä määrin seuraavat asiat ovat Teille ilonaiheita? Jos Teillä ei esim. ole lapsia, jättäkää vastaamatta kyseiseen kohtaan. 1=suuri ilonaihe, 2=pienempi ilonaihe, 3=ei lainkaan ilonaihe
1 lapset
2 lastenlapset
3 ystävät
4 toimeentulo
5 oma terveys
6 asuminen omassa kodissa
7 arkipäivän pienet asiat, millaiset?
8 jokin muu, mikä?

17. (2002) Miten vanhaksi koette itsenne? Koetteko itsenne
1 selvästi ikävuosianne nuoremmaksi
2 hieman ikävuosianne nuoremmaksi
3 oman ikäiseksi
4 hieman ikävuosianne vanhemmaksi
5 selvästi ikävuosianne vanhemmaksi

18. (2002) Kertokaa miten suhtaudutte seuraaviin omaa ikääntymistänne ja eläkeikää yleisesti koskeviin väittämiin? Ympyröikää jokaisen väittämän kohdalla sen vaihtoehdon numero, joka parhaiten vastaa omaa mielipidettänne. 1=täysin samaa mieltä, 2=osittain samaa mieltä, 3=osittain eri mieltä, 4=täysin eri mieltä
...
1 Eläkeiässä aika käy pitkäksi
2 Koen itseni jo vanhukseksi
3 Elämästäni puuttuu nykyisin ilo
4 Eläkeikä on yksinäistä aikaa
5 Tässä iässä minulla on parhaat mahdollisuudet tehdä ja harrastaa juuri sitä, mitä itse haluan

19. (2005) Onko Teillä tai samassa taloudessa asuvalla perheenjäsenelläne auto käytössä?
1 on ja ajan sitä itse
2 on, en aja itse mutta samassa taloudessa asuva perheenjäsen ajaa
3 ei ole autoa vakituisesti käytössä, mutta muualla asuva tuttava tai sukulainen kyyditsee minua säännöllisesti
4 ei ole

20. Milloin muutitte nykyiselle asuinpaikkakunnallenne?
1 muutin tälle paikkakunnalle vuonna ____
2 olen aina asunut tällä paikkakunnalla

21. (2005) Tässä kysymyksessä tiedustellaan hyvinvoinnin eri osa-alueiden merkitystä ja toteutumista omassa elämässänne. Arvioikaa ensin tuttua kouluarvosana-asteikkoa (4-10) käyttäen kuinka hyvä oma elämäntilanteenne on seuraavien hyvinvoinnin osa-alueiden osalta. Sen jälkeen kertokaa mikä merkitys mielestänne seuraavilla asioilla/seikoilla on hyvinvoinnillenne?
1=ei lainkaan merkitystä, 2=pieni merkitys, 3=kohtalainen merkitys, 4=suuri merkitys, 5=erittäin suuri merkitys

...
1 mahdollisuus elää ympäristössä, jossa tuntee olevansa kotonaan
2 asunnon sijainti
3 palvelujen läheisyys
4 luottamukselliset ihmissuhteet
5 itsensä tunteminen rakastetuksi

22. (2002) Kuinka pitkä matka kotoanne on lähimpään ruokakauppaan?
Sinne on ____ km ____ m

23. (2002) Mitä mieltä olette seuraavista väittämistä? Ympyröikää jokaisen väittämän kohdalla sen vaihtoehdon numero, joka parhaiten vastaa omaa mielipidettänne.
1=täysin samaa mieltä, 2=osittain samaa mieltä, 3=osittain eri mieltä, 4=täysin eri mieltä
...
1 Asuinalueeni on hyvä elinympäristö eläkeikäisille
2 Jos voimani eivät riitä itsenäiseen asumiseen, palvelutalossa asuminen olisi minulle mieluinen vaihtoehto
3 Jos voimani eivät riitä itsenäiseen asumiseen, ei minulla olisi mitään vanhainkotiin muuttamista vastaan
4 Kotikunnassani ei ole tarpeeksi sellaisia pistäytymis- ja tapaamispaikkoja, joihin minun ikäiseni olisi luontevaa mennä

24. (2002) Oletteko parantanut omaan asumiseenne liittyvää turvallisuutta tai toiminnallisuutta joillakin seuraavista toimista?

1 asuntoa on kunnostettu

tarkoituksenmukaisemmaksi ikääntyvän asumiseen sopivaksi (esim. uusittu wc- ja pesutiloja, uusittu keittiökalusteita, muutettu lämmitysjärjestelmää)

2 olen muuttanut ikääntyvälle paremmin soveltuvaan asuntoon (esim. lähemmäs palveluja, pienempään asuntoon, hissillä varustettuun taloon, yhdessä tasossa sijaitsevaan asuntoon)

3 olen muuttanut palveluasuntoon

4 joku on muuttanut luokseni asumaan tai olen muuttanut jonkun luokse asumaan

5 muuten, miten

6 en ole tehnyt muutoksia asumisessani

25. (2005) Onko asumisessanne tapahtunut muutoksia viimeisen kolmen vuoden aikana?

1 Asuntooni on tehty muutostöitä asumisen helpottamiseksi. Mitä?

2 Asuntoini turvallisuutta on parannettu. Miten?

3 Olen muuttanut minulle paremmin soveltuvaan asuntoon (esim. lähemmäksi palveluja, hissillä varustettuun taloon). Millä tavoin uusi asuntonne on Teille paremmin soveltuva?

4 Muu asumiseen liittyvä muutos. Mikä?

5 En ole tehnyt muutoksia asumisessani.

26. (2002) Onko mielessänne muutto toiselle paikkakunnalle tai toiseen paikkaan omassa kunnassanne?

1 ei

2 kyllä, minne?

27. (2002) Katsokaa "kristallipalloon" ja ennustakaa missä asutte viiden vuoden kuluttua.

1 samassa asunnossa kuin nyt eri asunnossa, joka on todennäköisesti

2 oma omistus- tai vuokra-asunto

3 palvelutaloasunto

4 vanhainkoti

5 muu, mikä?

28. Miten todennäköisenä pidätte sitä, että selviydte arkiaskareistanne viiden vuoden kuluttua ilman ulkopuolista apua?

1 erittäin todennäköisesti selviydyn

2 melko todennäköisesti selviydyn

3 voi olla että en selviydy

4 tuskin enää selviydyn

29. Seuraavassa luetellaan erilaisia päivittäisiä toimintoja. Rajoittaako terveydentilanne nykyisin niistä suoriutumistanne? Ympyröikää kunkin vaihtoehdon kohdalla se numero, joka parhaiten vastaa omaa mielipidettänne.

1=rajoittaa paljon, 2=rajoittaa hiukan, 3=ei rajoita lainkaan

...

1 noin sadan metrin matkan kävely

2 noin puolen kilometrin matkan kävely

3 noin kahden kilometrin matkan kävely

4 yleisten kulkuvälineiden käyttö (linja-auto, juna)

30. (2005) Ympyröikää seuraavaksi, mitä kunnallisia ja yksityisiä palveluja olette käyttänyt vuoden

(12 kk) aikana. Merkitkää myös, jos ette ole saanut jotakin viimeisen vuoden aikana tarvitsemaanne palvelua.

1=olen käyttänyt kunnallista palvelua, 2=olen käyttänyt yksityisen tuottamaa palvelua, 3=en ole tarvinnut, 4=en ole saanut, vaikka olisin tarvinnut

...

1 kuljetuspalvelu

31. Kuinka tyytyväinen olette läheisiltänne saamaanne tukeen ja apuun?

1 erittäin tyytyväinen

2 melko tyytyväinen

3 en erityisen tyytyväinen

4 melko tyytymätön

5 erittäin tyytymätön

32. Tuntuuko Teistä siltä, että apua ja tukea on tarjolla

1 vähemmän kuin tarvitsisitte

2 juuri niin paljon kuin tarvitsette

3 enemmänkin kuin tarvitsisitte

33. (2005) Tapaatteko niin usein kuin haluaisitte

1=en, 2=kyllä, 3=ei ole

1 lapsianne

2 lastenlapsianne

3 sisaruksianne

4 omia vanhempianne

5 muita lähisukulaisianne

34. (2002) Kuinka monta sellaista läheistä ystävää tai omaista Teillä on, joiden kanssa Teidän on helppo olla ja joiden kanssa voitte puhua erilaisista Teille tärkeistä asioista?

Minulla on ___ näin läheistä henkilöä

35. (2005) Kuinka usein olette yhteydessä sellaisiin läheisiin ihmisiin, joiden kanssa Teidän on helppo olla ja joiden kanssa voitte puhua Teille tärkeistä asioista?

- 1 lähes päivittäin
- 2 muutaman kerran viikossa
- 3 muutaman kerran kuukaudessa
- 4 muutaman kerran vuodessa
- 5 harvemmin
- 6 minulla ei ole sellaisia ystäviä tai omaisia

36. Kuinka usein Teillä on joku, jolta voitte saada alla kuvatus kaltaista tukea ja apua? Ympyröikää jokaisen väittämän kohdalla sen vaihtoehdon numero, joka parhaiten vastaa omaa mielipidettänne. 1=ei koskaan, 2=harvoin, 3=joskus, 4=useimmiten, 5=jatkuvasti

- Onko Teillä joku
- 1 jolta saatte apua ollessanne vuoteenomana
 - 2 joka on valmis kuuntelemaan, kun haluatte jutella
 - 3 joka antaa hyviä neuvoja kriisitilanteissa
 - 4 joka tarvittaessa vie Teidät lääkäriin
 - 5 joka osoittaa Teille rakkautta ja kiintymystä
 - 6 jonka seurassa Teillä on hauskaa
 - 7 jolta saatte hankalien tilanteiden ymmärtämisen kannalta hyödyllisiä tietoja ja neuvoja
 - 8 jolle voitte uskoutua ja kertoa itsestänne ja ongelmistanne
 - 9 joka osoittaa Teille hellyyttä
 - 10 jonka kanssa voitte viettää aikaa ja rentoutua
 - 11 joka auttaa aterioiden valmistuksessa, kun ette itse siitä selviä
 - 12 joka auttaa Teitä päivittäisissä askareissa, kun olette sairaana
 - 13 jonka neuvoja todella tunnette tarvitsevanne
 - 14 jonka seurassa saatte ajatuksenne irti hankalista asioista
 - 15 jonka kanssa voitte jakaa kaikista henkilökohtaisimmatkin huolenne ja pelkonne
 - 16 jolta saatte ehdotuksia miten menetellä jonkin henkilökohtaisen ongelman kanssa
 - 17 jonka kanssa voitte tehdä mukavia asioita
 - 18 joka ymmärtää ongelmianne
 - 19 jota rakastatte ja joka saa Teidät tuntemaan itsenne tarpeelliseksi

37. Tarvitsitteko nykyistä enemmän apua? Ympyröikää ne asiat, joihin tarvitsitte lisääpua.

- 1 raskaat kotiaskareet, kuten siivous, ikkunoiden pesu, lumityöt
- 2 kaupassa käynti ja asiointi puolestani
- 3 kevyet mutta jokapäiväiset kotityöt, kuten ruoanlaitto
- 4 kodin ulkopuolella asiointi
- 5 peseytyminen tai pukeutuminen
- 6 lisääpu johonkin muuhun, mihin?
- 7 en tarvitse nykyistä enempää apua

38. Keneltä haluaisitte apua nykyistä enemmän? Voitte ympyröidä useamman vaihtoehdon.

- 1 puolisoilta tai asuinkumppanilta
- 2 lapsilta, lapsenlapsilta tai näiden puolisoilta
- 3 muilta sukulaisilta
- 4 ystävilta
- 5 naapureilta
- 6 kunnan kotipalvelulta
- 7 yksityisiltä palvelun tarjoajilta
- 8 seurakunnalta
- 9 järjestöiltä
- 10 muulta taholta, miltä?
- 11 en keneltäkään

39. (2002) Entä autatteko Te itse seuraavassa mainittuja henkilöitä (esim. palveluksia tekemällä tai rahallisesti)? Ympyröikää kaikkia niitä tarkoittavat vaihtoehdot, joita autatte ja kirjoittakaa myös vaihtoehtojen viereen millä tavoin Te heitä autatte.

- 1 puoliso
- 2 lapset
- 3 lastenlapset
- 4 vanhemmat tai appivanhemmat
- 5 muut sukulaiset
- 6 naapurit
- 7 ystävät
- 8 muut, ketkä?

40. (2005) Hoidatteko tai autatteko jotakin henkilöä, joka on pitkäaikaissairas, vammainen tai iäkäs?

- 1 en
- 2 kyllä, silloin tällöin. Kuka tämä henkilö on ja mikä on hänen avun tarpeensa syy (esim. äiti, dementia)?
- 3 kyllä, päivittäin. Kuka tämä henkilö on ja mikä on hänen avun tarpeensa syy?

41. Jos hoidatte tai autatte jotakin henkilöä, miten uuvuttavaksi sen koette?

- 1 en lainkaan uuvuttavaksi
- 2 melko uuvuttavaksi
- 3 erittäin uuvuttavaksi

42. Tunnetteko itsenne yksinäiseksi?

- 1 en koskaan
- 2 harvoin
- 3 silloin tällöin
- 4 usein
- 5 jatkuvasti

43. Onko yksinäisyys Teille ongelma?

- 1 ei koskaan
- 2 harvoin
- 3 silloin tällöin
- 4 usein
- 5 jatkuvasti

44. (2002) Onko Teillä jokin mielenkiinnon kohde tai harrastus, joka on Teille todella tärkeä? Kertokaa myös kuinka kauan Teillä on se ollut?
1 ei
2 kyllä, mikä se on?
Se on ollut minulla noin vuodesta _____ lähtien

45. (2002) Kuinka usein olette harrastanut seuraavia vapaa-ajan toimintoja viimeisen vuoden aikana? Ympyröikää aina sopivan vaihtoehdon numero.
1=joka päivä, 2=joka viikko, 3=joka kuukausi, 4=muutamia kertoja vuodessa, 5=harvemmin, 6=en koskaan
1 television tai radion seuraaminen
2 liikunta ja ulkoilu
3 puutarhanhoito
4 taidenäyttelyt, teatteri, elokuvat, konsertit
5 taidemaalaus, soittaminen, kuorolaulu yms.
6 kirjojen lukeminen
7 lehtien lukeminen
8 urheilun seuraaminen
9 hengelliset tilaisuudet
10 käsityöt
11 opiskelu ja itsensä kehittäminen
12 vapaaehtoistoiminta (esim. ystäväpalvelu)
13 tanssi
14 muu harrastus, mikä?

46. (2005) Oletteko viimeisen vuoden aikana
1=en, 2=kyllä
1 käynyt marjastamassa tai sienestämässä
2 käynyt kalastamassa
3 käynyt metsästävässä
4 käynyt sauvakävelemässä
5 käynyt uimahallissa
6 käynyt kylpylässä
7 käynyt uimassa avannossa
8 käynyt tanssimassa
9 osallistunut itse urheilukilpailuun
10 harrastanut valokuvausta
11 kirjoittanut kirjeitä
12 kirjoittanut päiväkirjaa
13 käynyt kahvilassa
14 käynyt pubissa
15 käynyt ruokaravintolassa
16 käynyt bingossa
17 käynyt karaokessa
18 käynyt laivaristeilyllä
19 osallistunut järjestetyille ostosretkelle (esim. IKEAan)
20 käynyt jumalanpalveluksessa tai muussa seurakunnan tilaisuudessa
21 tehnyt talkoo- tai vapaaehtoistyötä
22 käynyt kirjastossa
23 käynyt taidenäyttelyssä tai taidemuseossa
24 käynyt muussa museossa
25 käynyt oopperassa

26 käynyt tanssiesityksessä
27 vuokrannut videon tai dvd-elokuvan
28 käynyt teatterissa
29 käynyt konsertissa
30 käynyt elokuvissa

47. (2005) Oletteko mukana jossakin yhdistyksessä, yhteisössä tai epävirallisessa porukassa, joka on Teille todella tärkeä?
1 en
2 kyllä. Mikä se on?

48. Millaisiksi arvioitte kykynne ja mahdollisuutenne selviytyä nykyisen arkielämänne tavallisista toimista ja vaatimuksista? Perustelkaa tarvittaessa vastauksenne.
1 erittäin hyväksi
2 melko hyväksi
3 melko huonoiksi
4 erittäin huonoiksi

49. (2005) Mitä mieltä olette seuraavista väittämistä? Ympyröikää jokaisen väittämän kohdalla sen vaihtoehdon numero, joka parhaiten vastaa omaa mielipidettänne.
1=täysin samaa mieltä, 2=osittain samaa mieltä, 3=osittain eri mieltä, 4=täysin eri mieltä
...
1 Minulla on niin paljon tekemistä, että aika ei tahdo riittää
2 Elämä tuntuu pitkäveteiseltä
3 Pitkästyn tekemisen puutteessa
4 Vain harvat asiat syyttävät minua
5 Minulla ei ole tarpeeksi mielekästä tekemistä

50. (2002) Oletteko joutunut ikääntymisen myötä luopumaan jostakin Teille tärkeästä harrastuksesta tai mielenkiinnon kohteesta?
1 en
2 kyllä, mistä

51. (2005) Oletteko löytänyt jonkin uuden mielenkiinnon kohteen tai harrastuksen viimeisen kolmen vuoden aikana?
1 ei
2 kyllä. Mikä se on?

52. (2005) Oletteko joutunut ikääntymisen myötä luopumaan jostakin Teille tärkeästä harrastuksesta tai mielenkiinnon kohteesta viimeisen kolmen vuoden aikana?
1 en
2 kyllä. Mistä?

53. Lisäksi osaa lomakkeiden muista kysymyksistä on hyödynnetty seitsemännnen luvun elämäntarina-aineistoa kootessa sekä aineistoon tutustuessa.